

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ « SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK
BİRLİĞİ’NİN STATİK ETKİLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatma Nur KARAMAN
(412041015)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 8 Mayıs 2006
Tezin Savunulduğu Tarih : 15 Haziran 2006**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. N. Lerzan ÖZKALE (İ.T.Ü.)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Eser KARAKAŞ (B.Ü.)
Doç. Dr. Özgür KAYALICA (İ.T.Ü.)**

HAZİRAN 2006

ÖNSÖZ

Dünyada gittikçe artan rekabet ortamında ayakta kalarak gelişmelerin parçası olmak amacıyla hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler için ekonomik bütünleşmelerin önemi tartışılmazdır. Türkiye'nin dış ticaret politikasına şekil veren iki önemli bütünleşme Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'dir. Son olarak 2005'de AB'ye aday statüsü kazanması GB'nin de bu çerçevede değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Gümrük Birliği'nin dış ticaret üzerindeki etkileri incelenirken 1980'li yıllardan itibaren izlenen dışa açılmacı politikalar ile Dünyada ve Türkiye'de yaşanan makroekonomik gelişmeler de birlikte değerlendirilmelidir. Bu çalışma, 1996'da Gümrük Birliği'nin kurulmasından günümüze kadar geçen sürede Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerinin Türkiye dış ticareti üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Her zaman en büyük destekçim olan aileme, çalışma boyunca öneri ve uyarıları ile beni destekleyen tez hocam Prof. Dr. Lerzan Özkale'ye, anlayış ve destekleri için iktisat ve sayısal anabilim dalının değerli öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma Nur KARAMAN

Haziran 2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
2. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER TEORİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİ	3
2.1. Ekonomik Bütünleşmeler Teorisi.....	3
2.1.1. Ekonomik Bütünleşmelerin Etkileri.....	6
2.1.2. Ticaret Etkilerinin Ölçülmesinde Farklı Yaklaşımlar.....	8
2.2. Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri.....	15
2.3. Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci.....	19
2.3.1. Roma Antlaşması'ndan Birinci Genişlemeye.....	20
2.3.2. Birinci Genişlemeden II. Genişlemeye.....	22
2.3.3. İkinci Büyümeden 1992'de Tek Pazara.....	22
2.3.4. Ekonomik Birlik: 1993 sonrası.....	24
2.4. Avrupa Birliği'nin Ortak Politikaları.....	26
3. TÜRKİYE- AB GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	32
3.1. Gümrük Birliği Sürecinde Aşamalar	32
3.2. Ortaklık Organları	35
3.3. Gümrük Birliği'ne Uyum Çalışmaları	36
3.3.1. Sanayi Mallarının Serbest Dolaşımı	36
3.3.2. Ortak Gümrük Tarifesi	39
3.3.3. İthalat Rejimi ve İthalat Politikası.....	40
3.3.4. Üçüncü Ülkelerle Ticari İlişkiler	41
3.3.5. Gümrük İşlemleri	41

3.3.6. Gümrük Birliği'nin Diğer Alanlardaki Etkileri	43
4. TÜRKİYE EKONOMİSİ ve DIŞ TİCARET POLİTİKALARI	48
4.1. 1929 Büyük Buhran'dan 1960'larda Planlı Döneme	48
4.2. Planlı Dönemden 24 Ocak 1980'e	50
4.3. 1980 Sonrası	51
4.4. Türkiye'nin Dış Ticareti	54
4.5. AB ile Ticaret - AB Dışı ile Ticaret	61
5. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN STATİK ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ	66
5.1. Panel Verilerin Modellenmesi	66
5.2. Verilerin Tanıtımı ve İzlenilen Yöntem	68
5.3. Türkiye'nin İthalat Talebi Fonksiyonu	71
5.4. Beklentiler	73
5.5. Genel İthalat Talebi Fonksiyonu Tahmin Sonuçları	74
5.6. Mal Grupları Tahmin Sonuçları	77
6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	85
KAYNAKLAR	88
EKLER	92
ÖZGEÇMİŞ	120

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
GB	: Gümrük Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
TTA	: Tercihli Ticaret Anlaşmaları
STB	: Serbest Ticaret Bölgesi
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluğu
OECC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
TARIC	: Avrupa Birliği Entegre Tarifesi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
GTS	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
EFTA	: European Free Trade Area
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Konferansı
SACU	: Güney Afrika Gümrük Birliği
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OKK	: Ortaklık Konseyi Kararı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
IMF	: International Monetary Fund
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
WB	: World Bank
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
SEKK	: Sıradan En Küçük Kareler
GEKK	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Tablo 2.1 Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri	4
Tablo 4.1 Sektörel Büyüme Hızları	49
Tablo 4.2 Kalkınma Planlarında Sektörlere Göre Büyüme Hızları	50
Tablo 4.3 Seçilmiş Dış Ticaret Göstergeleri	51
Tablo 4.4 BEC Dağılımına Göre Ticaretin Toplam İçindeki Payları	56
Tablo 4.5.a 2005 Yılında Mal Gruplarına Göre İthalatta İlk 10'un 1996–2004 Sıralaması	59
Tablo 4.5.b 2005 Yılında Mal Gruplarına Göre İhracatta İlk 10'un 1996–2004 Sıralaması	59
Tablo 4.6 İhracat ve İthalatta ilk 10 Ülke	61
Tablo 5.1 Seçilmiş Ülkeler İçin Reel Kurlar	69
Tablo 5.2 Genel İthalat Talebi Tahmin Sonuçları	76
Tablo 5.3 Eğitim Gölge Değişkenleri ile GB'nin Statik Etkilerinin Yorumlanması	83
Tablo A1 AB- AB Dışı Dış Ticaret Göstergeleri	92
Tablo A3 Seçilmiş Yıllara Göre Ülke Grupları ile İhracat	93
Tablo A4 Seçilmiş Yıllara Göre Ülke Grupları ile İhracat	94
Tablo C4 Petrol Dışı İthalatın AB / AB-dışı Dağılımı	99

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Şekil 2.1.	Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri 16
Şekil 4.1.	Dış Ticaretin GSMH İçindeki Payı 54
Şekil 4.2.a	İthalatın Sektörel Dağılımı 58
Şekil 4.2.b	İhracatın Sektörel Dağılımı 58
Şekil 4.3.a	Türkiye'nin Dış Ticareti (İthalat & İhracat) 63
Şekil 4.3.b	Türkiye'nin Dış Ticareti (İhracatın İthalatı Karşılama Oranı) 63
Şekil 4.4.a	Dış Ticarete AB ve AB dışı Payları (İhracat) 65
Şekil 4.4.b	Dış Ticarete AB ve AB dışı Payları (İthalat) 65
Şekil 5.1	2000 yılında Birikimli İthalatta Ülke Payları 68
Şekil C1	Petrol Dışı İthalatın AB / AB-dışı Dağılımı 99
Şekil D1	84. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 101
Şekil E1	72. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 104
Şekil F1	39. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 107
Şekil G1	29. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 110
Şekil H1	87. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 113
Şekil I1	85. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 116
Şekil J1	30. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları 119

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN STATİK ETKİLERİ

Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna üyelik başvurusu yaptığı 1959 yılından günümüze kadar geçen sürede bu ilişkinin daha çoğu politik daha azı ekonomik analizi yapılmıştır. Avrupa Birliği ile ilişkilerin yoğunluk kazandığı son yıllarda bu yaklaşmanın meydana getireceği ilişkilerin ekonomik analizi gittikçe daha çok önem kazanmakta ve araştırmacıların daha çok ilgisini çekmeye başlamaktadır. Bu çalışmada Gümrük birliğinin statik etkilerinin incelenmesine geçilmeden önce, analizin teorik boyutu irdelenerek, Avrupa Birliği ile ekonomik bütünleşme yolunda atılan adımlar ortaya konmuştur. Analizin ilk aşamasında Türkiye'nin gerek Birlik ile gerekse diğer ülkelerle olan ticaret rakamları üzerinde değerlendirmeler yapılarak, ekonometrik analizde ulaşılacak sonuçların doğru yorumlanması amaçlanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği 1996'da yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra Avrupa Birliği'nden ithalatta gümrük ve eş etkili vergiler sıfırlanmıştır. O zamanki adıyla Avrupa Topluluğu ise 1971'den itibaren Türkiye'den ithalatında gümrük vergisi uygulamamaya başladığından, analiz ithalat talep denklemi ile yapılmıştır. İkinci aşamada panel veri seti ile çalışılmış ve Türkiye'nin ithalat talep fonksiyonunun rassal etkiler modeli ile tahmin sonuçları verilmiştir. En temel şekliyle ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler olarak ikiye ayrılacak statik etkiler öncelikle Türkiye'nin genel ithalat talebi için, daha sonra da başlıca ithalat mal grupları bazında ortaya konmuştur. Ulaşılan sonuçlarda ithalat talebinin gelir esnek olduğu ancak fiyat değişmelerinden etkilenmediği bulunmuştur. Ayrıca genel analizde elde edilen Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı olmadığı bulgusu sektörel analizlerde farklılaşmıştır. Gümrük birliğinin farklı sektörleri farklı şekillerde etkilediği, bazıları için ticaret yaratıcı bazıları için ticaret saptırıcı olduğu, kimi mal grupları üzerinde de bu etkilerin hiç birinin ortaya çıkmadığı bulunmuştur.

SUMMARY

STATIC EFFECTS OF THE CUSTOMS UNION WITH THE EUROPEAN UNION

Since 1959, when Turkey applied for associate membership of the European Economic Community, there have been many studies on this relationship. Whereas the number of Economic studies have increased in the last couple of years, there is no particular one that has deepened the research on a sectoral basis. In this study, first the underlying forces of an Economic integration was analyzed. Secondly, the economic effects of customs unions was studied. Customs Union Agreement was introduced briefly and also there is a brief look at the Turkey's economic history. The study's aim is to make an econometric panel data application to investigate Turkey's import demand function to shed light on this issue. With this aim, first the analysis was made for Turkey's general import demand function. A good reason for that is that European Community removed tariffs on its imports from Turkey in 1971 while Turkey did the same for its imports from the Union in 1996. The findings showed that demand is income elastic and price inelastic. The analysis was repeated for main import sectors and empirical findings indicate that Customs Union Agreement has trade creation effects among some sectors and trade diversion effects among some other, as well as no effect on the others.

BÖLÜM 1 GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ortak tarihi 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin gerek siyasi gerek ekonomik gerekçelerle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 'na katılma başvurusu ile başlar. Ortaklık Anlaşması olan ve 1 Aralık 1964'de yürürlüğe giren Ankara Anlaşması bu tarihten sonra gelişen ilişkiler için yapı taşı niteliği taşır. Bu anlaşma ile Türkiye'yi AB ile bir Gümrük Birliği (GB)'nin tarafı yapacak uzun ve zorlu süreç başlamıştır.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1996'ya kadar yapılan çalışmalar daha çok siyasi sonuçların ne olacağı ile ilgili olmuş, ekonomi alanındaki çalışmalar sadece tahmin niteliğinde kalarak teorik ve ampirik bir temele oturtulamamıştır. GB'nin kurulmasından günümüze kadar geçen dönemde bu nitelikteki çalışmalar artmakla birlikte, 2006 yılı itibariyle henüz on yıllık bir süreçten bahsettiğimizi düşünecek olursak, bulgular çok çeşitlidir ve kesin değildir. Bu çalışmalarda genellikle GB'nin refah etkilerini incelemek amacıyla ithalat ve ihracat talep denklemlerinden yararlanılmıştır. Ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler fiyat ve gelir esnekliği parametrelerindeki değişimler ile ölçülmüştür. Gümrük Birliği'nin etkilerini seçilmiş bazı sektörlerde (bankacılık, tekstil, seramik, çimento sanayi, gıda, cam, demir-çelik, ilaç, tekstil) inceleyen çalışmalar da vardır. Ancak bunların birçoğu 1990'lı yıllarda yapıldığından, bulguların statik etkileri tam olarak ölçmüş olması beklenemez.

Bu çalışmada Türkiye'nin AB ile ticaretinde öncelikle genel ithalat talebindeki değişimler incelenmiş, daha sonra buradan elde edilen bulgular başlıca ithalat mal gruplarındaki bulgular ile karşılaştırılarak desteklenip desteklenmediği kontrol edilmiştir. Çalışmanın kurgusunda Neyaptı et al. (2003)'da izlenen yol benimsenmiştir. Ancak GB'nin etkilerini hem ithalat hem de ihracat talep denklemlerini analiz ederek belirlemeyi hedefleyen adı geçen çalışmanın aksine, bu çalışmada yalnızca ithalat talep fonksiyonu kullanılmıştır. Bunun sebebi Topluluk'un Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını 1971'de imzalanan Katma Protokol ile kaldırmasına karşın,

Türkiye'nin AB'ye uyguladığı eş etkili ticareti kısıtlayıcı önlemleri ancak 1996'da GB'nin tamamlanması ile kaldırmış olmasıdır. Bu sebeple ölçülmesi amaçlanan statik etkiler kendini ithalat talebinde gösterecektir. Bir diğer fark da analizin derinleştirilerek sektörel düzeye indirilmesi olmuştur. Sebep ise açıktır; sektörel veri ile toplulaştırılmış veride görülmeyen ilişkileri yakalama olanağı ortaya çıkacaktır. Toplulaştırılmış ve mal grupları temelinde ithalat talep fonksiyonu AB ve AB dışından olmak üzere ikişer denklem ile 1982- 2004 dönemi için incelenmiştir. Tahminlerde toplam ithalat talebi denklemi ve seçilen mal gruplarının her biri için oluşturulan ithalat talebi denklemlerinde rassal etkiler modeli kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü giriştir. İkinci bölümde ekonomik bütünleşmeler teorisinin içinde Gümrük Birliği'nin statik etkileri olan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler teorik temelde açıklanmış ve Avrupa Birliği'nin bütünleşme süreci irdelenmiştir. Üçüncü bölüm Türkiye'nin Avrupa Birliği ile GB sürecinin tartışılmasına ayrılmıştır. Dördüncü bölümde Türkiye ekonomisinin geçirdiği önemli yapısal değişimler üzerine özellikle dış ticaret politikası göz önüne alınarak bilgi verilmiş ve Türkiye'nin dış ticaretinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Beşinci bölümde öncelikle çalışmada kullanılan panel veri ve modelleri tanıtılmış ve daha sonra Türkiye için yapılan ampirik uygulama bulguları verilmiştir. Altıncı ve son bölüm ise genel değerlendirme ve önerilere ayrılmıştır.

BÖLÜM 2 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER TEORİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1 Ekonomik Bütünleşmeler Teorisi

Bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izlemesini konu edinen iktisadi birleşme teorisinde ülkelerin bu birleşmeden hem ekonomik hem de siyasi beklentileri açıklanır. Ekonomik sebepler arasında ülkelerin üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve dolayısıyla toplum refahını arttırma amaçları sayılırken, bölge dışında kalanlara karşı daha büyük dayanışma sağlamak veya uluslar arası politikalarda daha etkin rol oynamak gibi düşünceler de siyasi amaçlar arasında yer alır (Seyidoğlu, 2003).

Karlık ekonomik bütünleşmeyi “Birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, mal ve ticarete engel olan kısıtlamaların ortadan kaldırılarak bir ortak pazarın oluşturulmasıdır” şeklinde tanımlamıştır. Balassa bu tanımı “Bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemler alınması; bir durum olarak ise ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmamasıdır” şeklinde yapar. Ekonomik bütünleşme için genel bir tanımlama yapacak olursak; ekonomik bütünleşmenin birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, ticarete engel olan kısıtlamaları ortadan kaldırarak bir ortak pazar yaratmak olduğunu söyleyebiliriz. Böylece bütünleşme ile daha geniş bir pazara üretim yapmak ve büyük çapta üretimin sağlayacağı imkânlardan yararlanma fırsatı doğacaktır (Uyar, 2001).

Ekonomik bütünleşmeler uygulamada, bir ülke sınırları içinde farklı bölgelerin ekonomik bütünleşmesi, farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmelerini amaçlayan ekonomik bütünleşmeler veya farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan “dünya bütünleşmesi” şeklinde görülebilmektedir.

Ekonomik bütünleşmelerin ilk örnekleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Ekonomik bütünleşme şekilleri ve bunların özellikleri Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1: Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri

Ekonomik Bütünleşme Şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
İktisadi Birlik	VAR	VAR	VAR	YOK

Kaynak: Yalçınkaya (1997)

Ekonomik bütünleşme şekilleri birleşmenin derecesine göre şu şekilde sıralanabilir:

- Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA)

En dar kapsamlı ekonomik bütünleşme şeklidir. TTA'nda, anlaşmaya taraf olan ülkeler, ticaret hacmini arttırmak ve ticarete engel uygulamaları en aza indirmek gibi amaçlarla, belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini tek taraflı veya karşılıklı olarak kaldırma yoluna giderler. Buna örnek olarak 1932 yılında İngiltere ile Commonwealth arasında kurulan Commonwealth Ekonomik İşbirliği Sistemi verilebilir.

- Serbest Ticaret Bölgesi (STB)

Serbest Ticaret Bölgesi oluşturularak sağlanan birleşmede, üyeler kendi aralarında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotalarını kaldırır ancak, üyelerin birlik dışında kalanlara karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulama zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla bölge dışında kalan ülkelere karşı her ülkenin bağımsız olarak belirlediği ekonomi politikası uygulanır. Bu birleşme türünde amaç, üye ülkeler arasında mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır. Ticaretin serbestleşmesi, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi tüm ekonomik faaliyet dalları için geçerli olabileceği gibi, Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA)'nde olduğu gibi belli bir sektör için, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nda olduğu gibi

belli bir mal grubu için oluşturulabilir. Dünya’da serbest ticaret bölgelerine Latin Amerika Ülkeleri’nin kurduğu LAFTA, EFTA ve Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) örnek verilebilir.

- Gümrük Birliği (GB)

GB’nde üye ülkeler kendi aralarındaki mal akımlarını kısıtlayan her türlü gümrük tarifeleri, kotalar, ithal ve ihraç yasaları gibi engel veya kısıtlamaları kaldırarak üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi (OGT) kabul ederler. GB’nin en çok bilinen örnekleri, 1834 yılında birçok bağımsız Alman devletin kurduğu Zollverein ve 1957’de kurulan AET’dir.

- Ortak Pazar

Ekonomik bütünleşmenin üçüncü şekli ortak pazardır. Ortak Pazar, GB’nin tüm unsurlarına ek olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını engelleyen bütün unsurlarını ortadan kaldırılır. Ortak pazarın en başarılı örneği AB’dir.

- İktisadi Birlik

İktisadi birlik, birliğe üye ülke ekonomilerinin tam olarak birleştirilmesidir. Ortak pazar aşamasına ek olarak ekonomik birlik; ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumların birleştirilmesini öngörür. Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması iktisadi birliğin temelini oluşturur. Bu aşamada uyumlaştırılacak politikalar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a. Mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleşmez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gidilmesi,
- b. Etkileri uluslararası düzeyde görülen çevre sorunları gibi konularda ortak politikaların izlenmesi,

- c. Tek bir ülkenin çözemeyeceği büyük ölçekli teknoloji, bilimsel araştırmalar ve projelerde olduğu gibi uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini gerektiren alanlarda ortak politikaların izlenmesi,
- d. Topluluk içinde rekabetçi yapıları bozan ve tekelleşmeyi ortaya çıkaran uygulamaları önlemeye dönük politikalarda işbirliğine gidilmesi.

Bugün için AB, özellikle Maastricht Anlaşması'ndan sonra üyeleri arasında malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlaması, ekonomi, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılması uygulamalarındaki ilerlemeler ile iktisadi birliğe doğru yönelen bir topluluk olarak görülmektedir.

2.1.1 Ekonomik Bütünleşmelerin Etkileri ¹

a. Ticaret Etkileri

Ticaret etkileri ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Ticaret yaratıcı etki, birlik içi pahalı üretimin yerini göreceli olarak daha ucuza üreten başka bir üyeden ithalatın alması olarak tanımlanırken, ticaret saptırıcı etki üye olmayan bir ülkeden yapılan daha az maliyetli ithalatın yerini göreceli olarak daha fazla maliyetli olan birlik içi bir ülkeden yapılan ithalatın almasıdır.

Ancak gümrük birliklerinin veya serbest ticaret bölgelerinin etkileri sadece bunlar değildir. Bunların dışında bir etki, ticaret üzerindeki tarifelerin ve diğer kısıtlamaların kalkması veya önceye göre azalması ile ortaya çıkan dışsal ticaret yaratılmasıdır. Bu etki, birlik içinde büyümenin hızlanması ile üye ülkelerin dışardan daha çok ithalat yapmaları ile de gerçekleşebilir.

İkinci etki ise ticaret saptırıcı etkilere benzetmekle birlikte ondan farklı olan ticareti baskılayan etkilere benzetilebilir. Bu etki, üye bir ülkede birlikten önce üretilmekte olan bir malın üretiminin birliğin kurulmasından sonra üretiminin sona ermesidir. Bu durum üretimin birlik içinde daha etkin ellerde toplanması ile ortaya çıkar. Birliğin kurulmasından önce bu ürünü üreten ülkedeki tarifeler yüksektir ve iç üretim desteklenmektedir, diğer ülkede ise tarifeler düşüktür ve ürün ithal edilmektedir.

¹Bu başlıkta El-Agraa A.M., 2004. The European Union Economics and Policies, in Measuring the Impact of Economic Integration, Grimwade N.'den yararlanılmıştır.

Birliğin kurulması ve ortak gümrük tarifesine geçilmesi ile yukarıdaki etki ortaya çıkacaktır.

Üçüncü ve son etki de arz-yanlı ticaret saptırıcı etkilerdir. Bu da üyelerden birinin dışarıdaki bir ülkeye birlik öncesine göre ihracatını azaltmasıyla ortaya çıkar. Bunun sebebi, arz yanlı bir kısıt nedeniyle hem birlik içine hem de dışına ihracat yapılamaması ve eski miktarla yenisi arasındaki farkın birlik içi bir ülkeye olan ihracatın arttırılması ile kullanılmasıdır. Ancak kapasite nedeniyle ortaya çıkabilecek bu etki kısa süreli olacaktır.

Görüldüğü gibi yukarıda sayılan etkilerin ölçülmesi ancak bütünleşme olmadığı durumda gerçekleşecek olan ithalat ve ihracatın bilinmesi ile mümkün olacaktır. Bu da bilinemeyeceğinden, ancak tahminler ile çalışmalar yapılmıştır. Bu etkilerin ölçülmesinde dikkat edilecek bazı noktalar vardır (anti-monde):

- Tahminler bütünleşmenin etkilerinin tam olarak görülebileceği kadar uzun bir dönem için yapılmalıdır.
- Birliğe üye olan ülkeler ile olmayanlar ayrılmalıdır.
- Hem bütünleşme öncesi hem de bütünleşme sonrası incelenirken bütünleşme dışında ticareti etkileyen diğer unsurlar göz önüne alınmalıdır.

b. Gelir Etkileri

Genelde bununla kastedilen ticaret yaratıcı etkilerin refah arttırıcı, ticaret saptırıcı etkilerin ise refahı düşürücü olmasıdır. Ancak, birliğe üye olanlar açısından ihracatçıların gelirleri artacağından ve ithalatçılarınki azalacağından, tam etkinin ne olacağı söylenemez.

c. Ödemeler Dengesi Etkileri

Ekonomik bütünleşmelerin ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde de etkisi olması beklenir. Bu etki, ihracat artış hızının ithalat artış hızından daha büyük olduğu durumda olumlu, tersi durumda ise olumsuz olacaktır. Olumsuz bir ödemeler dengesi ise kurun dalgalanmasına ve düşmesine (yerel paranın değer kaybetmesi) izin verilerek aşılabilir.

d. Ekonomik Büyümeye Etkisi

Ticaret serbestleşmesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki temel alınan iktisadi büyüme öğretisine göre farklı şekillerde yorumlanacaktır. Neo-klasik iktisadi düşünceye göre, ekonomik bütünleşme sermaye birikimini destekleyerek, büyüme üzerinde olumlu etki yapar. Bütünleşme ile sağlanan etkinlik, yabancı yatırımları destekleyecek ancak yatırımlar arttıkça sermayenin marjinal verimliliği giderek azalacaktır. Sonunda büyüme eski seviyesinde dengeye ulaşacaktır. Bu teoriye göre devamlı büyümenin mümkün olabilmesi için sermaye birikiminin giderek artması gerekecektir ve bu mümkün değildir. Yeni büyüme teorisi ise özel sektör yatırımlarının karlılığı sermaye birikimi arttıkça azalsa da, asıl belirleyici olan kamu yatırımlarının karlılığının azalmayabileceğini söyler. Bunun dayanağı da sermaye birikiminin içsel bir değişken olarak kabul edilmesi ve fiziki sermayeye, insan sermayesine ve bilgi sermayesine yatırımları da kapsamasıdır. Bütünleşme rekabeti arttırır ve AR&GE yatırımlarını destekleyicidir.

2.1.2 Ticaret etkilerinin ölçülmesinde farklı yaklaşımlar

Ticaret etkilerinin ölçülmesinde temelde iki farklı yaklaşım görülmektedir. Bunlardan birincisi, ex ante çalışmalardır ve bütünleşmenin gelecekteki etkisini tahmine dayanır. İkinci tür ise gerçekleşen bir bütünleşmenin etkilerine bakılır ve ex post çalışmalar olarak adlandırılır.

Yaklaşımların temelde üç farklı modelden yararlandığı görülmektedir.

— Artık modelleme

Hipotetik olarak bulunan ticaret akımları ile gerçekleşen arasındaki fark ticaret yaratıcı etkidir.

— Ekonometrik modeller

Ticaret üzerinde bütünleşmenin etkisi ve diğer kullanılabilecek değişkenlerin açıklama güçleri hesaplanır.

— Genel denge modelleri

Tüm sektörler ve ülkeler için eşanlı dengeyi sağlayacak şartlar hesaplanmaya çalışılır.

A. Artık Modelleme

Bu modelleme türünde üç farklı yaklaşım vardır. Bunlar basit tahmin, ithalat talebinde gelir elastikiyetinin değişmesi ve ticaret paylarının normalleştirilmesi olarak sıralanabilir.

a. Basit tahmin

Bu yaklaşım yapılan varsayımlara göre dört yöntemi kapsamaktadır. Bunlardan en basit olanı bütünleşme olmamış olsaydı, bu ortaklığa giren bir ülkenin, başka bir ortaktan olan ithalatının artış oranının bütünleşme öncesindeki oran ile aynı olacağı varsayımını yapar. Bu varsayıma göre, gerçekleşen ithalat ile bütünleşme öncesi ithalat artış oranına göre hesaplanan beklenen ithalat arasındaki fark, bütünleşmenin etkisi olacaktır.

İthalat hacmi konjonktür dalgasında bulunulan noktadan etkileneceğinden, ithalat artış oranının aynı kalacağı varsayımının yapılabilmesi için en azından bütünleşmenin tamamının aynı dalgada olması gerekir. Bu varsayımdaki bir başka zayıf nokta da ülkelerin farklı konjonktür dalgalarında bulunmalarını göz ardı etmesidir. Ayrıca ithalat hacmini etkileyen kur da dâhil olmak üzere göreceli fiyatlardaki değişmeler, ülkedeki ithalat arz ve talebini etkileyebilecek yapısal değişmeler ve bütünleşmenin neden olduğu tarife değişmelerinin ithalat hacmi üzerindeki etkileri de analizde yer almamaktadır.

Bu yaklaşımda kullanılan bir diğer yöntem ise bütünleşmeye giden bir ülkenin, bütünleşme öncesi ve sonrasında, bütünleşmeye giden ülkelere yaptığı ithalatın payı ile üçüncü ülkelere olan ithalat payının değişmeyeceği varsayımını yapar. Bu yöntemde ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler birbirlerinden ayrılamaz çünkü birlik içinden olan ithalat payındaki artış, pahalı yerli üretimin yine birlik içi bir ülkeden ithalat ile karşılanmasından olabileceği gibi, bütünleşme öncesi birlik dışından yapılan göreceli olarak daha ucuz ithalatın yerine birlik içinden olan daha

pahalı ithalatın geçmesinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca aynı diğer yöntem gibi bu yöntem de ithalat üzerindeki etkili olan diğer faktörleri göz ardı etmektedir.

Üçüncü yöntem ithalatın GSMH/GSYİH payına veya ithalatın görünür tüketim (yurtiçi tüketim-ihracat+ithalat) içindeki payı kullanılarak tahmin yapılmasıdır. Bunu ilk kullanan Truman (1969) olmuştur. Çalışmada kullanılan varsayımda bütünleşme olmamış olsaydı ortaklardan ve üçüncü ülkelerden olan ithalat paylarının değişmeyeceği esastır. Buna göre, iç kaynaklardan olan ithalat payının artması brüt ticaret yaratıcı etkinin, ortaklığa gidilen ülkelerden yapılan ithalatın payının artması da net ticaret yaratıcı etkinin, üçüncü ülkelerden olan ithalat payının azalması ise ticaret saptırıcı etkinin göstergesi olacaktır.

Üçüncü yöntemin varsayımındaki payların aynı kalması dördüncü yöntemde yerini bu payların bütünleşme öncesi değişme oranı neyse bütünleşme sonrası da aynı oranda değişeceği varsayımına bırakır. Bu yöntem EFTA ve AT için ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri ölçmek amacıyla EFTA Secretariat (1969) tarafından yapılan bir çalışmada kullanılmıştır. Truman (1975) da görünür ithalat paylarında bütünleşme sonrası değişme oranının aynı kalacağı varsayımı ile bir çalışma yapmıştır.

Ancak görüldüğü gibi bu yaklaşımın da zayıf yanları vardır. Bunlardan biri esas alınan değişim oranının bütünleşme öncesi seçilen yıllardaki trende bağlı olmasıdır. Ayrıca yine ithalatı etkileyebilecek diğer faktörler (görelî fiyatlardaki değişimler, kurlardaki değişimler, tarife oranlarının azalmasının etkisi vb.) göz ardı edilerek değişim oranının aynı kalacağı varsayılmaktadır.

b. İthalat talebi gelir esnekliğindeki değişimler

Bu yaklaşımda bütünleşme öncesi ithalat talep esnekliğinin bütünleşme sonrasında aynı kalacağı varsayımı yapılır. Bu yaklaşımı Balassa (1967) kullanmıştır. Çalışmada brüt ticaret yaratıcı etki bütünleşmeye giden bir ülkenin bütünleşme sonrası birlik içi ülkelerden olan ithalat talebi esnekliğinin artması olarak tanımlanmıştır. Ancak bu durum iç üretimin yerini alan ithalattan kaynaklanacağı gibi, üye ülkelerden olan ithalatın üçüncü ülkelerden olan ithalatın yerine geçmesinden de kaynaklanmış olabileceğinden, Balassa ancak tüm kaynaklardan olan ithalat talep esnekliğinin

artmasının tam bir ticaret yaratıcı etki doğuracağı sonucuna varır. Birlik dışı ülkelerden olan ithalat talebi esnekliğinin düşmesi ticaret saptırıcı etki, bu oranın artması ise dış ticaret yaratıcı etki olarak tanımlanır.

Bu yaklaşım da ithalat talep esnekliğinin bütünleşme olmasaydı aynı kalacağı varsayımını yaptığından zayıftır. Ayrıca bütünleşme öncesi esnekliğin hesaplandığı döneme göre esas alınan oran da değişecektir.

c. Ticaret paylarının normalleştirilmesi

Önceki yöntemlerde bütünleşme öncesi dönemdeki veriler esas alınarak yapılan çalışmalarda eksikliklere değinilmişti. Bu sorunu aşmanın bir yolu olarak karşılaştırmalarda kullanılmak üzere bütünleşmede yer almayan üçüncü bir ülkenin verilerinin esas alınması literatürde kullanılan bir yöntemdir. Bu esas ile yapılan bir çalışma Kreinin (1972)'dir.

Kreinin çalışmasında ithalatın görünür tüketime oranının değişimini kullanarak dokuz imalat sektöründe statik etkilere bakmış, bunun için de Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) normalleştirici ülke olarak seçmiştir. Normalleştirici ülkenin seçiminde önemli olan bütünleşmeden etkilenmemiş, ancak bütünleşmeye giden ülkelerle benzer tecrübeleri olan ülkelerin seçilmesidir. Ayrıca gelir ve göreceli fiyatlar ithalat talebini etkileyen en önemli faktörler olduklarından, seçilen ülkenin büyüme oranı ve enflasyon oranı da bütünleşmeye giden ülkelerle benzer olmalıdır. Bunlara dikkat edilerek seçilen ülkede bütünleşme sonrası fiyat ve gelir esneklikleri ile bütünleşmeye giden ülkelerdeki esneklikler karşılaştırılarak yorumlanır. Çalışma ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden fazla olduğu ve dünya refahına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

B. Ekonometrik Modeller

Ekonometrik modeller bütünleşme sonrası değişen tarifelerin ithalat üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik kısmi denge modelleridir. Avrupa'daki bütünleşme hareketinin etkilerini incelemek için kullanılan başlıca iki ekonometrik model bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Çekim Modeli, ikincisi ise analitik modellerdir.

a. Çekim (Gravity) Modeli

Çekim modelinde ticareti etkileyen hem arz hem de talep faktörleri modele dâhil edilmek istenir. Bunun için modele dâhil edilen başlıca değişkenler hem ithalatçı ülkenin hem de ihracatçı ülkenin GSMH/GSYİH rakamları, nüfusları ve aralarındaki uzaklık (mesafe) olmuştur.

Her iki ülkenin de GSMH/GSYİH' sının etkisi ticareti arttırıcı, ithalatçının nüfusu arttıkça ithalat talebi artacağından ticareti arttırıcı, ihracatçının nüfusu arttıkça kendi talebine yetmesi beklendiğinden ve ihracat azalacağından ticareti azaltıcı ve son olarak iki ülke arasındaki uzaklığın ticaret üzerindeki etkisinin olumsuz olacağı beklenir. Literatürde ayrıca birbirine komşu olan ülkeler için bunu ifade edecek bir kukla değişken ile aralarında tercihli ticaret anlaşması bulunan ülkeler için de bir kukla değişken kullanıldığı görülmektedir.

Aitken (1973) AT ve EFTA ülkeleri arasındaki ticareti değerlendirmek için bu yöntemi kullanmıştır. Modeldeki açıklayıcı değişkenler GSYİH, nüfus, ülkelerin başkentleri arasındaki uzaklık, komşuluk kukla değişkeni ve Birliğe üyelik kukla değişkenidir. Veriler 1951–1967 döneminde ait yıllık verilerdir. Bütünleşme öncesini temsil etmek üzere 1958 yılı seçilmiştir. 1967 yılı itibarıyla AT içinde ticaret yaratıcı etki 9,2 milyar \$ bulunmuştur. AT ülkelerinin EFTA ülkeleri karşısında ticaret saptırıcı etkisi ise 0,6 milyar \$ olarak tahmin edilmiştir.

Analize farklı bir yaklaşım Prewo (1974) tarafından getirilmiştir. Çalışmada ara malları üzerindeki ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerin ölçülmesi amacıyla girdi-çıkı ile de çalışılmıştır. 1970 yılı için gerçek rakamlar çekim modeli ile tahmin edilen rakamlarla karşılaştırılarak AT'nin kurulmasının 11 mal grubu için etkileri incelenmiştir.

Çekim modellerinin bölgesel bütünleşmeler için de kullanıldığı görülmektedir. Frankel (1997) 1965–1992 dönemi için 5 ticari bloğunu (AB–15, NAFTA, Mercosour, Andean Pact, ASEAN, AUS-NZ) incelemiştir. EKK ile yapılan tahminde bağımlı değişken toplam iki taraflı ticaret ve bağımsız değişkenler de GSMH, uzaklık, komşuluk, dil ve bölgesel bir ticaret anlaşmasına üyeliştir. Sonuçta AB'deki

bütünleşme hareketlerinin üye ülkelerin ticaretleri üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuştur.

Bu model ile yapılan ve Türkiye için GB'nin etkisini de içeren bir çalışma Kandoğan (2005)'dir. Bu çalışmada Avrupa'daki başlıca ticaret anlaşmalarının etkileri 1962–2002 döneminde her bir anlaşma ve taraf ülke için, sektörel refah etkileri ile analiz edilmiştir. Türkiye için GB'nden sonra üye olmayan ülkelere olan ithalatın arttığı ve bunun da ticaret yaratıcı etki olduğu bulunmuştur.

b. Analitik modeller

Yukarıda anlatıldığı üzere çekim modellerinin çoğunda ticareti etkileyebilecek göreceli fiyatlar, reel kur gibi önemli değişkenler analize dâhil edilmemektedir. Mayes (1978) analitik modeli ticaret akımlarının ekonomik bütünleşmeden nasıl etkileneceğini doğrudan açıklayabilen bir model olarak tanımlamıştır. Modelde ithalatın açıklanmasında kullanılan başlıca değişkenler GSMH/GSYİH veya görünür gelir ile yurtiçi fiyatların yurtdışı fiyatlara oranıdır.

$$M_T = a + a_1 GNP + a_2 Pd / pw \quad (2.1)$$

$$M_I = a + a_1 GNO + a_2 Pd / Pw - a_3 Pp / Pw \quad (2.2)$$

$$M_E = a + a_1 GNP + a_2 Pd / Pw + a_3 Pp / Pw \quad (2.3)$$

Bütünleşmenin ithalat üzerinde etkisinin görülebilmesi için toplam, birlik-içi ve birlik-dışı olmak üzere üç denklem kullanılır. Denklem (2.1), (2.2) ve (2.3)'de M_T toplamı, M_I birlik içini, M_E ise birlik dışı ithalatı göstermektedir. GNP, ülkenin GSYİH' sidir ve ithalat talebinin gelir esnekliğini gösterir. Pd/Pw iç fiyatların dünya fiyatlarına oranıdır ve ithalat talebinin fiyat esnekliğini göstermektedir. Birliğin kendi içinde çok taraflı olarak tarifeleri azaltması bu oranının yükselmesine neden olur ve böylece hem birlik içinden hem de dışardan yapılan ithalat artar. Pp/Pw ise ortak ülke fiyatının dünya fiyatına oranıdır ve ortak ülkelere göre ikame esnekliğini temsil etmektedir. Tercihli ticaret anlaşmaları ile tarifelerdeki azalma sonucu ortakların fiyatı ne kadar düşük olursa, a_3 o kadar küçük olur ve birlik içinden yapılan ithalat daha az etkilenir. Bu oranın yüksek olması ise ülkeyi dış pazarlara yönelteceğinden birlik dışı ithalat artar ve M_E denkleminde işaret pozitif olur. Bu

modelde tarife değişmelerinin tüm etkisi fiyatlar kanalı ile açıklanmaya çalışıldığı için tam rekabetçi olmayan piyasalar için gerçek sonuçları ortaya koymada başarısız olacaktır.

Truman (1975) Avrupa'daki bütünleşmenin imalat sanayi malları üzerindeki etkisine baktığı bir modelde, 1953–1968 dönemi ticaret rakamlarını kullanarak bir denklem kurmuş ve sonra da bu denklem ile bütünleşme olmamış olsaydı ticaretin ne olacağını tahmin etmiştir. Bulunan sonuç ile gerçek rakamlar karşılaştırılmış ve artıkların bütünleşmeden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Türkiye için yapılan ex-ante bir çalışma Halıcıoğlu (1997)'dur. Türkiye-AB GB'nin Türkiye ekonomisinde yaratacağı statik etkiler karşılaştırmalı kısmi denge analizi ile incelenmiştir. Bunun için tarife indirimleri sonucunda meydana gelen ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler tahmin edilmiş, ayrıca Türkiye'nin GB yerine başka bir ticaret bloğunda bulunması durumunda bu etkilerin ne olacağı da hesaplanmıştır. Buna göre, GB, serbest ticaret uygulanmasından sonra ikinci en iyi durumu olarak bulunmuştur.

Türkiye için yapılan bir diğer ekonometrik bir analiz de Akgündüz (2005)'dür. Adı geçen çalışmada 1987–2004 dönemi için Türkiye'nin AB ülkeleri ile 1996 yılı başında GB uygulamasına geçmesi sonucunda bu ülkelerle gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat miktarlarındaki gelişmeler analiz edilmiş, sonuçta dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine ve AB ülkeleri lehine çok fazla bozulmadığı bulunmuştur.

Seymen ve Utkulu (2004) Türk firmalarının AB pazarında fiyat rekabetçiliklerini incelemek amacıyla eşbütünleşme ve hata düzeltme mekanizmasından yararlanmışlardır. 1963- 2002 dönemini kapsayan çalışmada AB'nin Türkiye'nin ihracat fiyat ve gelir esnekliklerini düşürdüğü, ithalat talebinin ise gelir esnekliğinin yüksek kalmasına rağmen, fiyat esnekliğinin eklenen yapısal kırıma ve ithalat kapasitesi (borç bulabilme) gölge değişkenlerinin de etkisiyle azaldığı bulunmuştur.

Bunun dışında iki ayrı denklem yerine tek denklem ve bir bütünleşme kukla değişkeni kullanan modeller ile normalleştirici ülkelerin değerlerinin bütünleşmeye giden ülkelerle karşılaştırıldığı modeller de bulunmaktadır.

C. Genel Denge Modelleri

Harrison *et al* (1996) statik bir genel denge modeli kullanarak yaptıkları çalışmada Türkiye'nin gümrük tarifelerini kaldırması nedeniyle uğrayacağı gelir kaybını analiz etmişlerdir. Sonuç olarak GSYİH'nin %1,4'ü büyüklüğünde oluşacak bir gelir kaybı olacağı ve bunun telafisi için her bir sektörde Katma Değer Vergisi Oranının %16,2 oranında artması gerektiği bulunmuştur.

Mercenier ve Yeldan (1996) ise dinamik bir genel denge modeli ile GB'nin Türkiye'ye refah etkilerini araştırmışlardır. Çalışma sonunda GB'nin refah arttırıcı olabilmesi için ticaret reformlarının artması ve tarife dışı engellerin kalkması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.2 Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri

İkinci en iyi teorisinden önce, Gümrük Birliği'nin kurulmasının teşvik edilmesine inanılırdı. Bunun altında yatan mantık, serbest ticaretin dünya refahını arttırdığı kabul edildiğinden GB'nin de serbest ticaret yönünde bir atılım olmasına dayanıyordu. Bu mantığın temeli de GATT-DTÖ Article XXIV'de GBlerinin ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) uluslar arası ayrımcılık kurallarının dışında olduğunun belirtilmesi ve bunların kurulmasına izin verilmesidir.

Viner (1950) bu mantığa karşı çıkmış ve GB'nin serbest ticarete eşdeğer olamayacağı çünkü sadece üyeler arasında serbestlik olduğunu ve dışarıya karşı korumanın sürdüğünü söylemiştir. Böylece serbest ticaret ile korumacılık karışımı ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilere sebep olacaktır.

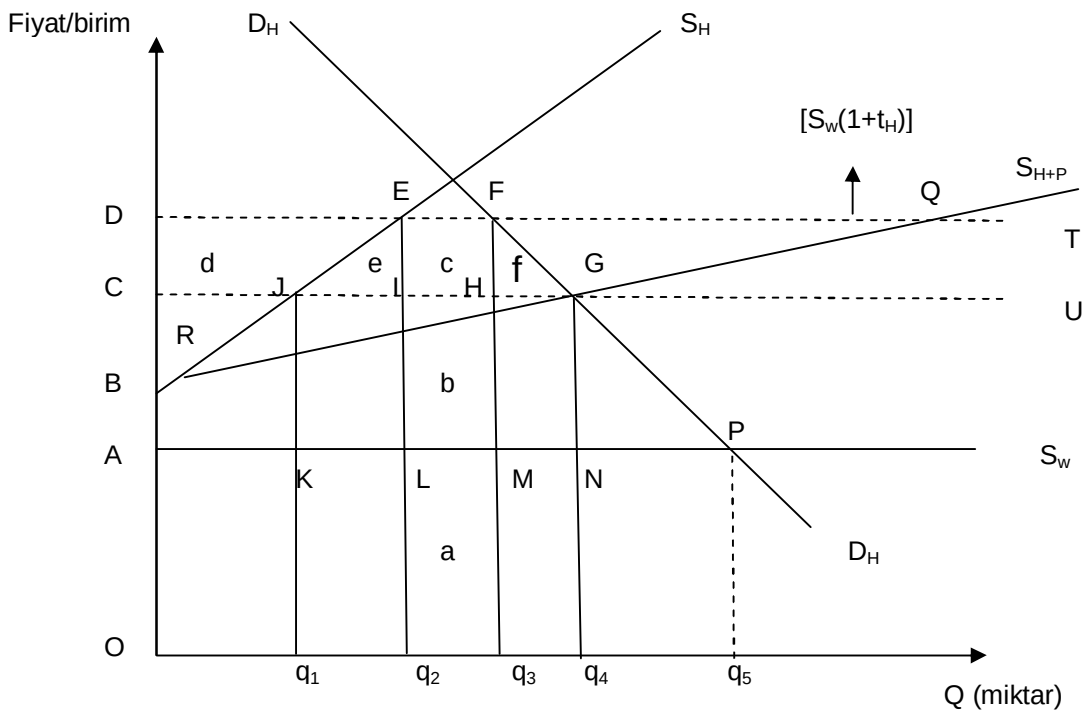
Gümrük birliklerinin ekonomik etkileri statik ve dinamik etkiler olmak üzere iki grupta incelenir. Bir defaya mahsus olan ve üretim faktörlerinin yeniden dağıtımı ile ortaya çıkan etkiler statik, süreklilik arz eden etkiler ise dinamiktir.

a. Statik etkiler

Ticaret hacminin genişlemesi ve üretimin daha etkin ellerde toplanması şeklinde görülür. Statik etkiler de ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Ticaret yaratıcı etkiler üyelerin kendi aralarında ticareti engelleyen uygulamaları

kaldırması ve üretimin birlik içinde daha etkin ellerde toplanması ile ortaya çıkarken, ticaret saptırıcı etki en verimli üreticinin birlik dışında kalarak OGT fiyat avantajının sona ermesi ve üye ülkelerin bu ülke yerine daha pahalı olan birlik içi bir ülkeden ithalat yapmak zorunda kalması ile oluşur. Toplamda dünya refahı hangi etki daha büyükse ona göre değişir.

Viner'in özellikle üretim etkileri ile ilgili incelemelerinden sonra Meade de tüketim etkileri ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Johnson ise toplam refah kazançlarının nasıl hesaplanacağını göstermiştir.



Şekil 2.1: Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Şekil 2.1'den yararlanarak Gümrük Birliği'nin statik etkilerini açıklamak üzere üç ülkeli bir model incelenmiştir.

Öncelikle H, P ve W ile adlandırılan üç ülke olsun. H ülkesi birinci durumda dış dünyaya $AD(t)$ kadar bir tarife oranı uyguluyorsa, dış dünyadan (W'den) ülkeye giren mal ve hizmetlerin düzeyi T seviyesinde gerçekleşecektir. Bu fiyat seviyesinden yurtiçi üretim Oq_2 kadar, tüketim ise Oq_3 kadar olacağından, maliyeti q_2EFq_3 ($a+b+c$) ve miktarı q_2q_3 olan ithalat W'den yapılacaktır. Tarife konulmasaydı q_2q_3 kadar ithalat ödenecek olan bedel a kadar olduğundan, $LMEF(b+c)$ alanı tarife geliridir ve tüketicilerden hükümete gelir transferidir.

H ve W'nin bir gümrük birliği kurdukları varsayılırsa, tarifeler kalkacağından H ülkesinde tüketicilerin karşı karşıya oldukları ve fiyat seviyesi S_w olur. Bu fiyattan H ülkesinde üretim yapılmaz ve tüketim talebini gösteren Oq_5 miktarı ithal edilir. Dikkat edilirse bu durum serbest ticareti sembolize eder ve DTÖ' nün ideal saydığı durumdur.

H ve P ülkelerinin aralarında bir gümrük birliği kurduklarını ve üçüncü ülke(W) ürünlerine uyguladıkları ortak tarife oranının $AD(t)$ varsayalım. Bu durumda birliğin arz eğrisini S_{H+P} ile gösterirsek, H'de tüketicilerin karşılaştığı fiyat seviyesi U olacaktır. Bu seviyeden tüketim Oq_4 ve üretim de Oq_1 olacağından, ithalat q_1q_4 olur ve tamamı P'den yapılır.

Fiyatın T seviyesi yerine U seviyesinden yapılması tüketici rantını $(d+e+c+f)$ kadar arttıracaktır. Bunun d kadarı üreticilerden tüketicilere gelir transferidir. Tarife geliri olan $(b+c)$ alanının c kısmı tüketici rantı, b kısmı ise eskiden W'den, Gümrük Birliğinden sonra ise P'den yapılan ithalattır ve ticaret sapması olarak ifade edilebilir. Tüketici rantı olan e alanı, gümrük birliğinin üretim etkisidir. GB'den önce yurtiçinde üretilen ve maliyeti q_1JEq_2 olan q_1q_2 miktarı artık q_1JIq_2 maliyeti ile ithal edilmektedir. Fiyatların düşmesi nedeniyle tüketiciler q_3q_4 kadar fazla tüketebilmektedirler ve f alanı bu sebeple gümrük birliğinin tüketim etkisini göstermektedir. Tüketim ve üretim etkileri ticaret yaratıcı etkilerdir.

Gümrük birliğinin toplam refah etkisi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin büyüklüklerine göre pozitif, negatif veya yansız olacaktır. Bunun için $(e+f)$ toplamı, b'den büyükse refah artmış, küçük ise azalmıştır.

GB' nin refah etkilerini belirleyecek faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- En düşük maliyetli ülke birliğe katılırsa, ticaret saptırıcı etkiler ortaya çıkmayacaktır
- Ortak gümrük tarifesinin oranı ticaret saptırıcı etkileri önleyebilir.
- Birliğe üye olan ülkeler ile üye olmayan ülkelerin göreceli fiyatları ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin hacmi üzerinde etkilidir.

— Bir malla ilgili ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkilerin ortaya çıkması için, o malın birliğin kurulmasından önce de üye ülkelerden birinde üretiliyor olması gerekir.

—Ticaret yaratıcı etki taşıma maliyetleri ile ilgili olduğundan, ülkelerin birbirlerine uzaklıkları bu etki üzerinde belirleyicidir.

—Birlik üyesi ülkeler birleşmeden önce benzer mallara koruma uyguluyorlarsa, rekabetçi oldukları söylenir ve bunun sonucunda üretim yine birlik içinde ve daha etkin ülkede toplanacağından birleşmenin ekonomik etkileri artar.

—Gümrük idarelerinde yapılacak uyum ve bürokrasinin azalması maliyetleri azaltır.

—Üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın ve o ülkelere yapılan ihracatın azaltılması da dış ticaret hadlerini olumlu etkileyebilir (Seyidoğlu, 2003).

b. Dinamik Etkiler

Zaman içinde birliğe giden ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitelerinde, kaynak verimliliklerinde değişiklikler olur.

Dinamik etkiler olarak adlandırılan Balassa (1961) birlik içi ülkelerin GSMH büyüme oranlarındaki değişimler şu şekilde sıralanabilir:

- Birleşmeden önce optimum kapasite altında üretim yapan firma ve endüstriler için pazar büyüklüğünün artması nedeniyle ortaya çıkan ölçek ekonomileri
- Firma ve endüstri için özel veya genel maliyet giderlerinde azalmayı sağlayacak dışsal ekonomiler yaratılması
- Ticaret yaratıcı etkinin bir bölge üzerinde yoğunlaşması veya belli bir bölgenin üretim faktörlerini çekmesi nedeniyle birliğe katılan bir ülkede veya onun bir bölümünde görülen kutuplaşma etkisi
- Yatırımların hacmine ve yapıldığı yerlere olan etkisi
- Belirsizlikteki değişme ve artan rekabet nedeniyle ekonomik etkinlik ve ticari işlemler üzerindeki etki

2.3 Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da bütünleşmeye yönelik hareketler yoğunluk kazanmıştır. Avrupa'da siyasal ve ekonomik bir birlik kurulmasının önemi ilk defa olarak 1946'da Churchill tarafından "Avrupa Birleşik Devletleri" kurulması çağrısı ile dile getirilmiştir. Bu düşüncenin temelinde hükümetler arası işbirliği yatmaktadır.

Bu düşünceler doğrultusunda atılan ilk önemli adım 1948'de Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında yapılan gümrük sözleşmesinin yürürlüğe girmesidir. Aynı yıl Marshall Planının koordine edilmesi amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECC) kurulmuştur. 1949 yılında Avrupa Konseyi kurulmuş, ancak klasik uluslararası örgüt modelini benimseyerek, uluslar üstü yetkilerle donatılmış kurumlar oluşturmamış, dolayısıyla bütünleşme adına önemli bir adım atılamamıştır. Bunun üzerine Fransız planlama uzmanı Jean Monnet, devrin Fransa Dışişleri Bakanı'na Avrupa'da bir "Kömür ve Çelik Topluluğu" kurulmasını önermiştir. Bu önerinin temeli Avrupa'da savaşların yeniden ortaya çıkmasını önlemek amacıyla savaş sanayilerinin arkasındaki en önemli iki sektörün milli yetkiler dışına çıkarılması ve Topluluk kurumları tarafından yönetilmesidir (İlkin ve Tekeli, 1993).

Bakan Robert Schuman'ın adı ile anılan ünlü "Schuman Deklarasyonu" 1950'de gerçekleşmiş, 1951 yılında Altılar (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması'nı imzalanmış, bu antlaşma 1952'de yürürlüğe girmiştir.

Bu dönemde Sovyetlerin genişlemesi sonucu "Avrupa Savunma Topluluğu" kurulmasını öngören bir antlaşma Altılar tarafından imzalanmıştır. Bu antlaşma Fransa Millet Meclisi'nde reddedildiğinden, Avrupa Savunma Topluluğu'na bağılı olarak oluşturulması öngörülen "Avrupa Siyasi Topluluğu" projesi uygulanamamıştır.

Bu olumsuz gelişme sonucu üye devletlerin öncelikle ekonomilerinin bütünleştirilmesi gerektiğine karar verilmiş, bunun sonucunda siyasi birliğin kurulmasının daha kolay gerçekleşeceği düşüncesi ile 1955 yılında Messina'da (İtalya) başlayan uluslararası konferansta hazırlanan "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma" 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanmış ve 01.01.1958'de yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşmaları olarak da anılan bu antlaşma

ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan başka, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu da kurulmuştur.

Roma Antlaşması'nın önsözünde "Avrupa halkları arasında gittikçe daha sıkı bir birliğin temellerini oluşturmak azmi ile" harekete geçildiği belirtildikten sonra Topluluğun hedefleri "bir ortak pazar tesisi ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek birbirine yaklaştırılması yoluyla Topluluk içerisinde ekonomik hayatın ahenkli bir şekilde gelişmesini sağlamak" olarak belirtilmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun gerçekleştirilmesini öngördüğü serbestiler, malların serbest dolaşımı, işçilerin serbest dolaşımı, hizmetlerin serbest dolaşımı ve sermayenin serbest dolaşımı olmak üzere dört grupta toplanabilir (Kabaloğlu, 1996).

Bunlar dışında Topluluğun, "Ortak Tarım Politikası" başta olmak üzere bir dizi ortak politika oluşturması da öngörülmüş olmakla birlikte Topluluğun Dayandığı Esasları düzenleyen ikinci kısmın ilk maddesi olan 9. maddede "Topluluğun esası... gümrük birliğidir" hükmüne yer verilmekle malların serbest dolaşımını sağlamaya yönelik hedef olan gümrük birliğinin ne kadar önemli olduğu vurgulanmış bulunmaktadır.

2.3.1 Roma Antlaşması'ndan Birinci Genişlemeye

AET Antlaşması imzalanınca bu oluşumun dışında olan Birleşik Krallık'ın girişiyle OEEC'de AET'nin öteki Avrupa ülkeleriyle "serbest ticaret alanı" oluşturması kararı alınmıştır. Avrupa Serbest Ticaret Alanını (EFTA) kuran Stockholm Antlaşması 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte Avrupa'da iki grup olmuştur. Bunun üzerine OECC'nin yerine Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kurulmuştur. Bu örgütün ekonomik politikaların işbirliği üzerinde durması, kalkınma politikaları arasında işbirliğini sağlaması ve temelde dünya ticaretini geliştirmeye çalışması amaçlanmıştır. AET'nin ilk dönem belirlenen birleşik pazara yönelik politikalarını aşağıdaki şekilde gruplamak mümkündür: Gümrük birliğinin sağlanmasına yönelik politikalar, Birleşik pazarın oluşturulmasına yönelik politikalar, İşçilerin serbest dolaşımı ve göçmen işçilerin sosyal güvenlik sorunlarına yer veren sosyal politikalar, Kapital dolaşımında, hizmet sunmakta ve müessese kurmakta serbestliğin sağlanmasına yönelik politikalar, Ortak Ulaşım Politikası, Enerji politikası, Bölgesel politikalar ve Ortak Tarım Politikası.

1 Kasım 1962’de Yunanistan ile ortaklık anlaşması yürürlüğe girmiştir. 12 Eylül 1963’te ise Türkiye ile ortaklık kuran Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

Roma Antlaşması’nda iç gümrüklerin azar azar indirilerek 12 yıl sonra sıfıra indirilmesi öngörülmüştür. Sanayi ürünlerinde tarifelerde birlik 1968’de en son indirimin yapılması ile tamamlanmıştır. Altılar ve birlik arasındaki tüm gümrükler ve kısıtlamalar kaldırılmış ve üçüncü ülkelere uygulanacak olan ortak gümrük tarifesi (OGT) kabul edilmiştir. OGT’nin amacı birliğe üye ülkelerin üçüncü ülkelerle uyguladıkları farklı tarifelerin bir çatı altında toplanarak dış ticaret akımlarının yön değiştirilmesini önlemektir. OGT’nin uygulanmaya başlanması, ekonomik birleşmenin birinci ve en önemli aşamasını, yani gümrük birliğinin gerçekleşmesini ifade etmekteydi.

1970’de Roma Antlaşmasında öngörülen 12 yıllık geçiş dönemi tamamlanmış, tarım ürünlerinde de tarife birliği sağlanmış, bundan sonra amaç ekonomik ve siyasal birliğin temellerinin atılması olmuştur.

Bu dönemde iç tarifelerin kaldırılmasıyla meydana gelen ihracat olanakları ile üye ülkelerin ekonomileri gelişmiştir. Yatırım artışı ve piyasada oluşan olumlu beklentiler ile birlik içi ticaret artmıştır. 1958- 1972 arasında ticaret üç kat artarken, birlik içinde dokuz kat artmıştır.²

Geçiş döneminin en önemli gelişmelerinden biri de Avrupa Para Sisteminin geliştirilmesi olmuştur. 1970’de bir komite kurulmuş ve Avrupa Para Birliği konusunda 10 yılda 3 aşamada gerçekleştirilecek, sonunda Merkez Bankası ve ortak rezerv fona ulaşılacak bir proje geliştirilmiştir.1972’de para yılanı uygulaması başlamış, Altılar para birimleri arasındaki dalgalanmayı % 2.25 ile sınırlandırmayı kabul etmiştir.

Bu dönemde topluluğun dış ilişkilerinde de düzenlemelere gidilmiştir. Bu noktada özellikle birinci genişlemeden bahsetmek gerekir. 1973 yılında Topluluğa Danimarka, İrlanda ve Birleşik Krallık katılmıştır. Avrupa dışındaki ülkelerle de bütünleşmeyi arttırmak için çaba gösterilmiş, Akdeniz ve Afrika ülkeleriyle ticari anlaşmalar yapılmıştır.

² www.europa.eu.int

2.3.2 Birinci Genişlemeden II. Genişlemeye

1973'ten ikinci genişleme olarak anılan 1980'li yılların ortalarına kadar geçen dönemde Avrupa Topluluğu kendi içinde bütünleşmeye yönelik çalışmalarını sürdürürken, yapılan uluslararası ticari anlaşmalarla dünya ticaretinin gelişimine yardımcı olma amacını da korumuştur.

İç bütünleşmede atılan en önemli adımlar Avrupa Konseyinin kurularak, Bölgesel Kalkınma Fonunun oluşturulması ve 1979'da üye ülkelerin para birimlerinden oluşan para sepetine dayanan bir Avrupa hesap birimi (ECU) kabul edilmesidir. Ayrıca Ortak Pazar için Avrupa Patenti imzalanmıştır.

Dış ilişkilerde ise Topluluk ile Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri arasında Lome I olarak adlandırılan sözleşmelerin imzalanması; 3 Mağrip ülkesi (Fas, Cezayir, Tunus) ve 3 Maşrik ülkesi ile (Mısır, Ürdün, Suriye) işbirliği anlaşmaları imzalanması; AET- ASEAN (Güneydoğu Asya Milletler Topluluğu) İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girmesi (1980) sayılabilir.

EFTA üyesi olan üç ülkenin (İngiltere, İrlanda, Danimarka) Topluluğa katılmasının ardından Yunanistan, Portekiz ve İspanya da tam üyelik için başvurmuşlar ve Yunanistan 1 Ocak 1981'de, diğerleri de 1 Ocak 1986'da onbirinci ve onikinci üyeler olarak Topluluğa girmişlerdir.

Birliğe giren ithal malların her ülkeye aynı koşullarla girmesi ve tarifelerin her ülkede aynı olması amacıyla gümrük yasaları oluşturulmuştur. Menşei kuralları, depolama prosedürleri ve diğer tüm araçlar şekillendirilmiş; 1988'de Tek İdari Belgenin (SAD) kabulü ile ülkeler tarafından kullanılan gümrük dokümanları birleştirilerek, basitleştirilmiştir.

2.3.3 İkinci Büyümeden 1992'de Tek Pazara

Birliğin en baştan beri amacı ortak rekabet kurallarının uygulanmasını sağlamak ve üyelerin idari hükümleri, yönetmelikleri ve kanunları arasındaki ticarete engel oluşturan teknik zorlukların aşılmasını sağlamak olmuştur. Esasen Roma Antlaşması da 12 yıl içinde Ortak Pazara geçişi öngörmüş, ancak “eşdeğer etkili önlemler” veya “görünmez engeller” olarak adlandırılan farklı ulusal standartların, pazara giriş engellerinin varlığı ve mal, hizmet ve üretim faktörleri üzerindeki kısıtlamalar,

gümrük formaliteleri ve ayırıcı uygulamalar nedeniyle bu amacın gerçekleşmesi sağlanamamıştır.

Bunun üzerine pazarların birleştirilmesini sağlamak amacıyla 1987’de Avrupa Tek Senedi imzalanmış ve 1992 yılı sonu da bunun gerçekleştirilmesi için hedef olarak belirlenmiştir. Bu süre zarfında gerçekleştirilmesi öngörülen hedefler şunlar olmuştur (Hitiris, 2002) :

- Bölge içinde sınır gümrüklerinin kaldırılması
- Üyelerin birbirine daha çok yakınsaması için ekonomik ve sosyal dayanışma sağlanması
- Bilimsel ve teknolojik gelişme için ortak politika uygulanması
- Avrupa Para Sisteminin güçlendirilmesi
- Avrupa’da bütünleşmenin sosyal boyutuna da inilmesi
- Çevreyi koruma amacıyla düzenli bir hareketin başlatılması

1988 sonrasında bu doğrultuda yapılan çalışmalar hız kazanmış, özellikle sermaye kontrollerinin kaldırılması, emek hareketliliğinin arttırılması, karayolu ulaşımının serbestleştirilmesi, teknik standartların uyumlaştırılması ve gümrük formalitelerinin azaltılması konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Avrupa Tek Senedi Topluluğun bütünleşme stratejisinde bazı değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Uyumlaştırma gereğinin sınırlandırılarak, üye ülkelerin birbirlerinin ulusal ilke ve düzenlemelerini karşılıklı olarak tanımalarının sistematik bir şekilde uygulanması ve böylece bütünleşmenin hız kazanması sağlanmıştır. Nitelikli oy çoğunluğu ilkesi uygulaması başlamış ve böylece daha hızlı ve etkin bir karar verme sürecine geçiş olmuştur. Avrupa Parlamentosu’nun bütünleşmedeki rolü artmıştır. Topluluğun amaçları yeniden tasdik edilmiş ve bunların gerçekleştirilmesi için ekonomik ve sosyal yakınlaşmanın sağlanması gereği daha çok vurgulanmaya başlanmıştır.

Planlandığı üzere 1992 sonunda Tek Pazara geçilmiştir. Tek Pazara geçişin amacı her üye ülkenin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanda uzmanlaşarak etkinliğin sağlanmasıdır. Pazarın büyümesi ölçek ekonomileri ile maliyet azalması, rekabet artışı ve tüketiciye de daha fazla seçim imkânı için olanaklar sağlar. Bu sebeple tek

pazar ekonomik bütünleşme ile sağlanması amaçlanan refah artışının ve büyüme oranının gerçekleştirilmesini sağlayan bir araçtır.

2.3.4 Ekonomik Birlik: 1993 sonrası

İsveç, Finlandiya ve Avusturya 1994 başlarında Topluluğa katılmış, üye sayısı onbeşe çıkmıştır.

1993’de Tek Pazar ile sınırları olmayan bir iç pazarda malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı başlamıştır. Tek Pazar bütün gümrük kesintilerini / KDV’leri üye ülkeler arasında kaldırılmış, Topluluğun temeli olan Gümrük Birliği’nin her biri için geçerli olması sağlanmıştır.

1994’de gümrük kodu uygulaması ile Topluluktaki farklı gümrük yasamaları birleştirilmiş, ithalat ve ihracat prosedürleri için bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu şekilde bir tarafta ticaret serbestliği yoluyla ticaret yapanların sorumluluğu ile diğer tarafın kontrol zorunluluğu arasındaki dengenin sağlanması ve ticaret akımlarının kesilmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.

Tek Pazar gümrük alanları ile gümrük-dışı alanlar arasında uyumu sağlayan bir makine işlevi görmektedir.

Bu ekonomik bütünleşmenin sonucu olarak, Topluluk hem üçüncü ülkelerin en büyük ticari ortağı olmuş, hem de birlik-içi ticaret büyük ölçüde artmıştır

Gümrük Birliği temeline oturan Tek Pazar AB’nin büyüme, rekabet ve istihdam politikaları için de altyapı oluşturmaktadır.

Tek Pazar AB’nin ekonomik büyüme stratejisinde katalizör görevi görmektedir. Bu ise Gümrük Birliği ve malların serbest dolaşımı olmadan mümkün olamaz.

Tek Pazara geçişte Topluluk parasal ve siyasi birlik yolunda çalışmalara da başlamıştır. Bunun için 1988 Hannover Zirvesinde önemli bir adım atılmış, amaca ulaşılması için gerçekleştirilecek aşamaları belirleyecek bir komitenin kurulması kararlaştırılmıştır. 1989’da kabul edilen Delors Planı tüm makroekonomik politikaların koordinasyonu ve bütçe politikaları için konulacak bağlayıcı kuralların konulması yoluyla tek pazarın tamamlanmasını tek paraya geçiş ile ilişkilendirmiştir. Bundan sonra yapılan çeşitli görüşmeler sonunda 7 Şubat 1992’de resmi adı Avrupa Birliği Antlaşması olan Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ekonomik ve parasal birlik aşamasına geçilmiştir. Ekonomik ve parasal birlik mal,

hizmet ve kişilerle sermayenin serbest dolaşımını ve tek para biriminin kabulünü, bu amaçla da ortak para politikası uygulanmasını, ekonomik ve mali politikaların yakınlaştırılmasını öngörür.

Maastricht Antlaşmasında belirlenen hedefler şunlardır:

a. Ekonomik ve parasal birlik:

Avrupa parasal birliğinin gerçekleştirilmesi üç aşamada sağlanmıştır. Birinci aşama 1990–93 yıllarını kapsar. Bu aşamada tüm birlik üyeleri paraları için bir kur sistemi geliştirilmiştir. 1994–98 yıllarını kapsayan ikinci aşamada ise Avrupa Para Kurumu kurulmuş, Avrupa Merkez Bankası kurulması için çalışmalara başlanmıştır. 1 Ocak 1999’da üçüncü aşamaya geçilmiş ve bugünden sonra kurlar geri dönülemez şekilde sabitlenmiştir. Para politikası ise Avrupa Merkez Bankası’nın kontrolüne bırakılmıştır. Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya Euro’yu resmi para birimi olarak kabul etmişlerdir. Parasal birliğe katılmak için antlaşmada belirtilen enflasyon oranları, faiz oranları, kamu borçları, bütçe açığı ve paranın durağanlığına ilişkin yakınsama ölçütlerini üyelerin sağlamaları gerekmektedir.

b. Avrupa yurttaşlığı:

1993’te yürürlüğe giren bu antlaşma 1997’de imzalanan Amsterdam Antlaşması için de temel teşkil etmiştir. Bu antlaşmada üç temel konu tartışılmıştır;

1. Avrupa’yı daha demokratik, etkin ve vatandaşları ile ilgili yapmak
2. Birliğin daha iyi çalışmasını sağlayarak genişlemeye zemin hazırlamak
3. Birliğin ortak ticaret, savunma ve güvenlik politikaları uygulamaları için kaynak sağlamak.

Avrupa Birliği yurttaşlığı kavramı geliştirilmiştir. Her vatandaşın tüm üye ülkelerde serbestçe dolaşma ve yerleşme, yaşadıkları ülkede belediye ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme, Avrupa Parlamentosu’na dilekçe ile başvurma hakkı verilmiştir.

c. Ortak güvenlik ve dış politika:

Topluluk gerek kendi içinde gerekse üçüncü ülkeler karşısında işbirliği geliştirecek ve adalet ve polisle ilgili konularda ortak hareket edecektir.

d. Değişik alanlarda ortak programlar:

Sanayi politikası, haberleşme, enerji, ulaştırma, tüketicinin korunması, sağlık, mesleki eğitim, kültür gibi konularda Topluluk yetkileri arttırılmıştır.

Ortak politikaları yürütme yetkisi aslında Roma Antlaşması'nın kapsamında yer almaktaydı. Antlaşmada adı geçen politikalar tarım, rekabet, ulaştırma ve ticaret politikalarıdır.

1 Mayıs 2004'de sekiz Orta ve Doğu Avrupa ülkesi (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovenya, Slovakya) ile Malta ve Kıbrıs AB üyesi olmuşlar ve toplam üye sayısı yirmi beşe çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin tarihi görevi, kıtanın bütünleşmesini barışçıl yollarla daha da ilerletilmesi, yeni üyelerle birlikte istikrar ve refah bölgesinin sınırlarının genişletilmesidir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi, Haziran 1993'teki Kopenhag Zirvesi'nde, 'arzu eden Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birlik üyesi olabileceklerini' açıklamış ve Konsey de Aralık 1997'de Lüksemburg'da, genişlemeyi mümkün kılacak süreci başlatmıştır. 2004'de adı geçen ülkelerin katılımı tamamlanmış, Bulgaristan ve Romanya'nın 2007'de üye olabilecekleri öngörülmüştür. Ayrıca Türkiye ve Hırvatistan da aday ülke konumunda bulunmaktadır. Roma Antlaşmasında belirtilen hedeflerden malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile AB'nin iş çevresinde dürüst rekabeti sağlamasıyla ve tüketici haklarının korunmasıyla büyük oranda gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında tek pazar tamamlanmış, Euro ise 2002 yılında dolaşıma girmiştir. Ancak, ekonominin tüm sektörlerinin ve Avrupa'nın tüm bölgelerinin söz konusu gelişmelerden faydalanabilmesi için, AB'nin kendisi tarafından finanse edilen ve kararlılıkla takip edilen 'yapısal' politikalarla destek verilmesi gerekmektedir.

2.4 Avrupa Birliği'nin Ortak Politikaları

- Ortak Tarım Politikası

TECC:33'de OTP'nin temel amaçları şu şekilde yer alır;

a. Teknik ilerleme ile tarımda verimliliği arttırmak, üretimin rasyonel kalkınmasını sağlayarak ve başta emek olmak üzere üretim faktörlerinde optimum faydayı sağlayarak arttırmak

- b. Tarımda çalışanların bireysel kazançlarını arttırarak, tarım toplumunda uygun yaşam standardını gerçekleştirmek
- c. Piyasaları sabitleştirmek
- d. Arzın ulaşılabilirliğini sağlamak
- e. Arzın tüketicilere makul fiyatlarla ulaşmasını sağlamak

Bunlara ulaşmak için politikalar Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma olarak da anılan Maastricht (34–8)’de bulunmaktadır.

Ortak Tarım Politikası’nın üç temel prensibi vardır:

1. Tarım toplulukları için tek Pazar oluşturmak
2. Koruma yoluyla uluslar arası rekabeti azaltıp, iç üretimi desteklemek
3. Tarımı korumak için finansal dayanışma

Ortak Tarım Politikası metotları iki grupta incelenebilir:

1. AB’de üretimi yüksek olan ve uygulanan fiyat mekanizması ile uluslar arası rekabete açık olmayan sektörler
2. Birlikte üretilmekle birlikte, bir miktar ithalata izin verilen ürünler

Birlikte ortak tarım politikası zamanla geliştirmiştir. 1992 öncesi bütçe disiplini çerçevesinde fiyatlar ve teşviklerin dondurulması veya azaltılması yönünde kararlar alınmıştır. Bunu uygulamak için bütçe dengeleyici araçlarla birlikte süt kotaları vb. de kullanılmıştır.

1992’de tek pazarın tamamlanması ve ticaret liberalizasyonu amacıyla yapılan GATT Uruguay Görüşmeleri (1986 Eylül’ünde başlayıp, 15 Nisan 1994’de imzalanan anlaşma ile sona ermiştir) Birliğin tarım politikalarında da etkisini göstermiştir. Mac Sharry Reformları olarak anılan reformlar kabul edilmiştir. Garantili fiyatlarda %30 indirim yapılmış ve fiyat korumacılığı yerine doğrudan ödemeler sistemi benimsenmiştir.

Topluluğun uyguladığı yüksek fiyat destekli politikalar dünya ticaretini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. GATT’ın Uruguay Görüşmeleri’nde ABD ile AB arasındaki en büyük görüş ayrılıkları tarımsal sübvansiyonlar konusunda ortaya çıkmıştır. Son olarak 1999’da doğrudan ödemeler arttırılmış, fiyat korumacılığı biraz daha azaltılmıştır.

- Ortak Ticaret Politikası

Gümrük Birlikleri ticaret politikalarının bütünleşmesi ile başlar. AB'nin kurulmasından sonra ilk başlarda üçüncü ülkelerle ikili ilişkiler sürdürülmüş, ancak Tek Pazar ile birlikte çok taraflı ticaret liberalizasyonu savunulmaya başlanmıştır.

Ortak Ticaret Politikası uygulaması 1968 yılında başlamıştır. Amaçları;

—Uluslar arası örgütlerle uygun ilişkileri sürdürmek

—3. ülkelerle ortaklık antlaşmaları yapmak

—Uluslar arası örgütlerle dünya ticaretinin uyumlu gelişimi, uluslar arası ticaret üzerindeki engellerin ve gümrük engellerinin kalkması amacıyla antlaşmalar yapmaktır.

Ortak Ticaret Politikası'nda kararlar Komisyonun teklifi üzerine Konseyde nitelikli oy çoğunluğu ile alınır. Bu kararlar karşılıklı hak-borç yükleyen, ortaklık kurucu, birlikte hareket etme üzerine veya özel prosedürler içeren antlaşmalar şeklinde olabilir.

AB dünyadaki en önemli ticari bloklardan biridir ve uluslar arası ticaretin hem boyutunu hem de yönünü etkilemektedir.

Ortak Ticaret Politikası, AB'nin dış ticaretinin düzenlenmesine yönelik çok sayıda aracı bünyesinde bulundurmaktadır.

Bu araçlar kısaca şöyle sıralanabilir:

—Ortak Gümrük Tarifesi:

Üçüncü ülke kaynaklı malların Topluluk içinde tam anlamıyla serbest dolaşımında olmasının ilk şartı, bu mallara uygulanacak gümrük vergilerinin her üye ülke tarafından aynı oranda tahsil edilmesidir. OGT, halen 2658/87 sayılı Konsey Yönetmeliği çerçevesinde uygulanmakta, tarifeleri gösterir liste her yıl yenilenmektedir.

—İthalatta Ortak Kurallar:

İthalat, esas itibariyle serbest olmakla birlikte, gerektiği takdirde gözetim ve korunma önlemlerine konu olabilmektedir. Farklı uygulamaların, oluşturulmuş bulunan Tek Pazar ilkelerine aykırı olacağından hareketle, ithalatta uygulanabilecek

bu tür önlemler ortak kurallara bağlanmıştır. Bu amaçla çıkarılan ve Uruguay Round çerçevesinde kabul edilen Korunma Önlemleri Anlaşması'nı da dikkate alan 3285/94 sayılı Konsey Yönetmeliği, ithalatta gerektiği takdirde, belirli usul ve şartlar dâhilinde olmak üzere, başvurulabilecek gözetim ve korunma önlemlerine ilişkin esasları düzenlemektedir. “Ticareti devlet eliyle yürüten ülkeler” kaynaklı ithalata ilişkin olarak ise ayrı bir düzenleme söz konusudur. 519/94 sayılı Konsey Yönetmeliği çerçevesinde, bu ülkeler kaynaklı ithalata karşı alınabilecek gözetim ve korunma önlemleri daha kısıtlayıcı temellere dayanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı kota uygulanacak ürünler ile diğer ülkelere uygulanacak gözetim önlemleri yönetmelik ekinde yer almaktadır.

Topluluk üreticilerine zarar verecek düzeyde dumpingli fiyatlarla yapılan ithalat, gerekli soruşturma neticesinde önleme tabi tutulabilmektedir. Dampingli ithalata karşı, geçici vergi (soruşturma süresince) veya kesin vergi uygulanabilmektedir. İhracatçı fiyat taahhüdünde de bulunabilmektedir. 384/96 sayılı Konsey Yönetmeliğinin esas teşkil ettiği dumping mevzuatı, Topluluk tarafından halen en sık kullanılan korunma aracı olma özelliğini sürdürmektedir.

—Sübvansiyonlu İthalata Karşı Korunma:

2026/97 sayılı Konsey Yönetmeliği çerçevesinde ihracatçı veya üretici devletin yaptığı sübvansiyonlar neticesinde rekabet gücü kazanarak Topluluk pazarına giren ve Topluluk üreticilerine zarar veren ithalata karşı, zararı ortadan kaldırmak amacıyla telafi edici vergi uygulanabilmektedir.

—Miktar Kısıtlamalarının (kotaların) İdaresi:

İthalata karşı herhangi bir kota uygulamasının yürürlüğe sokulması halinde, tespit edilecek kota miktarının Topluluk ithalatçıları arasında hangi esaslar ve prosedür çerçevesinde dağıtılacağına ilişkin kurallar 520/94 sayılı Konsey Yönetmeliği (Uygulama Yönetmeliği 738/94 Komisyon Yönetmeliği) ile tespit edilmiştir.

—Haksız Ticari Uygulamalara Karşı Topluluk Haklarının Korunması:

Üçüncü ülkelerin uluslararası anlaşmalara aykırı ticari uygulamalarının Topluluk çıkarlarına zarar vermesi halinde, Topluluğun çıkarlarının öncelikle Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde oluşturulacak organlar nezdinde korunmasına ve bu organların etkisiz kalması halinde Topluluk tarafından tek taraflı olarak alınacak karşı önlemlere ilişkin olarak 3286/94 sayılı Konsey Yönetmeliği kabul edilmiş

bulunmaktadır. Söz konusu mevzuata paralel olarak yürütülen “Pazara Giriş Stratejisi” kapsamında bir bilgi bankası oluşturularak, ihracatçılar, üye ülkeler ve Komisyon’un ilgili servisleri arasında bilgi akışının hızlandırılması sağlanmıştır. Söz konusu veri tabanından Türkiye’nin de tam anlamıyla yararlanabilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

—İthalatta Uygulanan Diğer Mevzuat:

AB, yukarıda belirtilen temel mevzuatın yanı sıra ithalattaki bazı uygulamalarda da ortak esaslar çerçevesinde hareket etmektedir. Bu uygulamaların başlıcaları şunlardır: Ticari Markaların Korunması ve Taklit Ürünlerin Serbest Dolaşıma Girmesinin Önlenmesi (3295/94 sayılı Konsey Yönetmeliği, uygulama Yönetmeliği 1367/95 sayılı Komisyon Yön.), çeşitli standart ve teknik şartlara ilişkin düzenlemeleri, tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatında özel düzenlemeler.

—İhracatta Ortak Kurallar:

İhracat ilke olarak serbesttir. 2603/69 sayılı Konsey Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde yürürlüğe sokulabilecek kısıtlamalar dışında, ihracatta miktar kısıtlaması yapılamaz. 2603/69 sayılı Yönetmelik uyarınca, temel maddelerin üretiminde görülen yetersizlikler nedeniyle ihracat kısıtlamaları yapılabilmektedir.

—Resmi Destekli İhracat Kredileri:

Konuyla ilgili olarak kabul edilen 93/112 sayılı Karar, bu alandaki OECD Uzlaşması’nı Topluluk mevzuatı haline getirmektedir. Bu düzenleme ile kamu kredi ve sigorta kurumlarınca sağlanan orta ve uzun vadeli ihracat kredilerinin limit ve şartları kurumsal bir çerçeve içine oturtulmaktadır.

- Ortak Rekabet Politikası

Ortak pazarın düzenli bir biçimde işleyebilmesi üye ülkelerin içinde bulundukları rekabet şartlarında bir uyumlaştırılmanın teminini gerektirmiştir. Bunun sağlanması için Roma Antlaşmasında bazı kurallar konulmuş ve yasal düzenlemeler yapılmıştır.

- Ortak Ulaştırma Politikası

Ulaşım üretimin önemli bir girdisi olduğundan, ulaşım maliyetleri çıktı fiyatlarını etkiler. Ulaşım politikaları ile ilgili politikaları kullanarak ülkeler mukayeseli üstünlüklerini ve dolayısıyla ticaret akımlarını etkileme gücüne sahip olurlar.

Ulaşımın bu önemi nedeniyle Roma Antlaşmasında üyelere kurallar konulmuştur. Bunlarla ulaşılmak istenen amaçlar,

— Ulaşımın pazar bütünleşmesine, bölgesel kalkınmaya, ekonomik büyümeye yardımcı olacak etkin bir sektör haline gelmesi,

—Diğer ekonomik sektörlerle yakın ilişkisi nedeniyle Antlaşmanın ana amaçları için araç olmasıdır (Hitiris, 2002).

—Dünya ticaretinin gelişimine yardımcı olmak

—Adil ticaretin gelişimine yardımcı olmak

—AB'nin yeni işler yaratılmasına katkısı olması ve ticaret ve sanayi merkezi olarak çekiciliğinin artırılması

—Diğer yerlerde kalkınmayı teşvik etmek

—Gelecekteki rolleri için aday ülkelere katılımı yardımcı olmak

—Topluluğun vatandaşlarına ve işyerlerine ithalat ve ihracat ile ilgili her alanda açık, düzenli, sade ve mümkün olan en etkin şekilde koruma sağlamak

—Tek Pazardan herkesin maksimum faydayı sağlamasını güvence altına almak

—Gelir, gümrük vergileri, KDV ve vergi kesintilerinin toplanmasında pratik bir sistem sağlamak

BÖLÜM 3 TÜRKİYE- AB GÜMRÜK BİRLİĞİ

3.1.Gümrük Birliği Sürecinde Aşamalar

II. Dünya savaşı sonrasında Türkiye tek partili rejimden çok partili rejime geçerek siyasi alanda önemli değişikliklere gitmekle kalmamış, dışa açılma yolunda da adımlar atmıştır. Bunun için IMF (Uluslar arası Para Fonu), IBRD (Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası), OECC (Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı) ve NATO (Kuzey Atlantik Paktı) gibi uluslararası kuruluşlara katılmıştır (Tekeli ve İlkin, 1993).

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'da Yunanistan'ın başvurusunun hemen ertesinde AET'ye katılmaya karar vermesinin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2003):

- a. Sağlanacak ticari kolaylıklarla ihracatın artırılması,
- b. Elde edilecek mali yardımlarla sanayileşmenin hızlandırılması,
- c. Başlıca rakibimiz olan Yunanistan'ın girip, bizim dışarıda kalmamız durumunda, ihracatta Batı Avrupa piyasasını kaybetmekten duyulan endişe,
- d. NATO içinde yer alan, Batı kültür ve uygarlığını benimseyen bir Avrupa Birliği'nin dışında kalınmak istenmemesi.

Başvuru üzerine Topluluk konseyi gereken incelemeleri yapmış ve komisyona görüşmelerin başlatılması için yetki vermiştir. Görüşmeler 28 Eylül 1959'da başlamış, 1 Aralık 1964 tarihinde sona ermiştir. Görüşmeler sonunda 12 Eylül 1963'de imzalanıp, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile Türkiye- AET ilişkilerinin kurumsal ve prosedürel çerçevesi çizilmiştir (Emlak, 1996). Türkiye- AT Anlaşması, 33 maddelik bir ana metin ve 2 ek protokolden (Geçici Protokol ve Mali Protokol) oluşmaktadır.

Anlaşmanın ilk maddesi, Türkiye ile AT arasında bir ortaklık kurulduğunu belirtmektedir. Bu ortaklığın kapsam ve amacı şöyledir:

“...Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önüne alarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir...” (madde 2/1)

Anlaşmada öncelikle aşamalı olarak sanayi malları alanında gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi ve sonra da tam üyelik öngörülmüştür.

— Hazırlık Dönemi

Bu dönemde Türkiye’nin sonraki aşamalarda kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmesi için Topluluk’un yardımı ile ekonomisini güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu yardımlar Geçici ve Mali Protokoller ile belirlenmiştir. Hazırlık döneminin beş yıl sürmesi öngörülmüş ancak 1 Ocak 1964’de başlayan dönemden sonra geçiş dönemine 1 Ocak 1973’de geçilebilmiştir. (Emlak Bankası Yayınları, 1996)

— Geçiş Dönemi

Katma Protokol’ün yürürlüğe girmesinden sonra, ilk başlarda ilişkiler öngörüldüğü gibi sürse de, 1974 Dünya Ekonomik Bunalımının yarattığı ekonomik sorunlar yanında yurtiçi siyasi istikrarsızlık da ilişkinin kötüye gitmesine sebep olmuştur. 1978’deki iktidar değişikliği ve yeni hükümetin ilişkileri beş yıllık süreyle dondurma talebi de var olan durumu daha da kötüleştirmiştir. Daha sonra 1979’da yine iktidar değişmiş, bu dondurma kararı geri çekilmiştir. Ancak 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile Türkiye-AT ilişkilerinin en sorunlu dönemi başlamıştır. Bu tarihten itibaren Birlik Türkiye karşısında ihtiyatlı bir tavır takınmış ancak süregelen siyasi gelişmeler nedeniyle bu tutumu olumsuz yöne kaymıştır.

Türkiye’de sivil yönetimin 1986 yılında iktidara gelmesi ile ilişkiler tekrar kurulmuştur. Bu sırada 1987’de Topluluk’a tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Bu başvuru Ankara Anlaşması’na göre değil, Roma Antlaşmasının “Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmayı talep edebilir” şeklinde başlayan 237. maddesi esas alınarak yapılmıştır (Uysal, 2001). Ancak bu öneri Türkiye’nin henüz bunun için hazır olmadığı belirtilerek reddedilmiş ve ilişkiler yine Ankara Anlaşması çerçevesinde devam ettirilmiştir. Bunun üzerine AT komisyonunca Türkiye için bir plan geliştirilmiştir. “Matutes Paketi” olarak anılan plan ile 1995’e kadar gümrük birliğinin sağlanması, bu çerçevede sınaî ve teknolojik işbirliğinin yeniden düzeltilmesi ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür.

Bu dönemde tarafların karşılıklı ve dengeli yükümlülükleri ortaya konmuştur. Anlaşmada en fazla 12 yıl olarak öngörülen bu dönem süresi 1 Ocak 1973’de yürürlüğe giren Katma Protokol ile 22 yıla çıkarılmıştır. Katma protokol;

“...geçiş döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleriyle ilgili hükümleri”, (GP, madde 1/1) içerir.

Katma Protokol’ün önemli maddelerinin şu şekilde özetleyebiliriz: “ Malların serbest dolaşımı” başlıklı kısımda (madde 2–35) sanayi ürünleri için gümrük birliği kurulması, Ortak gümrük Tarifesinin Türkiye tarafından kabulü ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması gibi esaslar yer alır. Protokol uyarınca Türkiye’nin üstlendiği en önemli yükümlülük, Topluluk’un sanayi ürünlerine uygulanan bütün gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını, 12 yılda kademeli olarak kaldırmasıdır. Ancak rekabet gücünün düşük olduğu sektörler için bu uygulama 22 yıla yayılmıştır. Topluluk ise Geçici Protokol’ün 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye’den ithal edilen sanayi ürünlerine (bu protokolda belirtilen istisnalar dışında) uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır.

Özetle geçiş döneminin amacı;

“...Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesine, ...Ortaklığın iyi işlemesini sağlamak için Türkiye’nin ekonomik politikalarının topluluğunkine yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortaklık eylemlerinin gerçekleştirilmesini...”(madde 4/1), sağlamaktır.

— Son Dönem

Ankara Anlaşmasına göre, geçiş döneminin tamamlanması ve gümrük birliğinin oluşturulması ile son döneme girilir. Gümrük Birliği kararı 6 Mart 1995’de yapılan 36. Ortaklık Konseyi toplantısında alınmıştır. Ancak 1/95 sayılı OKK, taraflar arasında imzalanan bir antlaşma değil, Ankara Anlaşması’nda üzerinde anlaşılan Gümrük Birliği’nin işleyişi ile ilgili hükümlerin belirtildiği bir belgedir (Uysal, 2001). Anlaşmada öngörüldüğü biçimde Türkiye-AB Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde oluşturulmuştur.

Anlaşmanın I. kısmı “malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası” başlığını taşır ve gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması, ticaret politikaları, ortak gümrük tarifesi ve tercihli tarife politikaları ile listesi Gümrük Birliği Kararı’na ek olarak verilen bazı işlenmiş tarım ürünleri ile ilgili hükümleri içerir (md.2–23). II. Kısım “tarım ürünleri”

(md.24–27), III. Kısım ise “gümrük hükümleri” (md.28–30) başlığını taşımaktadır. IV: kısımda “yasaların yakınlaştırılması başlığı altında fikri, sınaî ve ticari mülkiyetin korunması, rekabet, ticari korunma araçları, dolaylı ve dolaysız vergiler, kamu alımları gibi yasaların ve mevzuatın Topluluk ile uyumlaştırılması gereken alanlar belirtilmiştir (md. 31–51).

Anlaşmada Türkiye’nin son dönem içinde “tam üyeliğe” geçebilmesi ile ilgili şu esaslar öngörülmüştür:

“...anlaşmanın işleyişi, topluluğu kuran antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye’ce üstlenebileceği gözlendiğinde akit taraflar, Türkiye’nin topluluğa katılması olanağını incelerler...” (md.28)

1999 Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB adaylığının açıklanmış ve üyelik için müzakerelere başlanmıştır. Bu tarihten sonra Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar üyelik hedefine yönelik olarak yapılmaya başlanmıştır. Yapılanmada Dünya Ticaret Örgütü’nün uluslar arası ticaret ilişkin kuralları temel alındığından, Türkiye’nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) yükümlülüklerini yerine getirmesi de sağlanmış olmaktadır.

3.2.Ortaklık Organları

- Ortaklık Konseyi

Türkiye-AB ortaklığının karar organı olan konseyin başlıca görevi Ankara Anlaşmasının uygulanmasını sağlamaktır. Konseyde kararlar oybirliği ile alınır ve bağlayıcıdır. Üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk görevi yine konseye aittir.

- Ortaklık Komitesi

Yönetim organıdır ve Konseye görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olur.

- Karma Parlamento Komisyonu

Ortaklığın demokratik denetimini yapan komisyon Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden ve Avrupa Parlamentosu’ndan seçilen onsekizer üyeden oluşmaktadır.

3.3. Gümrük Birliği'ne Uyum Çalışmaları

3.3.1 Sanayi mallarının serbest dolaşımı

Gümrük Birliği kararı uyarınca Türkiye-AB arasında malların serbest dolaşımı için yapılması gereken hukuki düzenlemelerin kaynakları, AT'yi kuran Roma Antlaşmasının hükümleri, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'dür.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararına göre, sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinde gümrükler sıfırlanmış, tarım ürünlerinde serbest dolaşımın ise Türkiye'nin Birliğin Ortak Tarım Politikasına uyum sağlamasından sonra gerçekleşmesi hükmüne bağlanmıştır. Bu karara bağlı olarak 1 Ocak 1996'dan itibaren AB'den ithal edilen sanayi ürünlerinde tüm gümrük vergileri ile eş etkili tedbirler kaldırılmış, miktar kısıtlamasına son verilmiş ve Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlamıştır. İşlenmiş tarım ürünlerinde uygulanacak gümrük vergisi için bu ürünlerdeki sanayi ve tarım payları ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Bu ürünlerden bazılarının sanayi payları üzerindeki gümrükler hemen kaldırılmış ve beş yıllık geçiş süresi tanınan hassas ürünlerde ise aşamalı olarak geçiş esas alınmıştır. Tarım ürünleri ile sanayi ürünlerinden AKÇT ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun faaliyet alanına girenler kararın kapsamı dışında bırakılmıştır. AKÇT ile Türkiye arasında serbest ticaret alanı kurulmuş ve AKÇT ürünlerinde (kömür dâhil sadece tek üretim işleminden geçen belirli demir-çelik hammadde veya ara ürünler) gümrük vergileri kaldırılmıştır. GB'nde kapsanan sanayi ürünleri Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu açısından 25 ve daha sonraki kategorilere dâhildir.

- Gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması

Buradaki eş etkili vergiler ithal edilen bir ürüne uygulanırken, buna benzer başka bir ürüne uygulanmaması sebebiyle yerli malın daha avantajlı duruma gelmesine sebep olan harçlar, sanat eserleri ihracatına konan vergiler, istatistikî harçlar, sağlık kontrolü için alınan harçlar ve gümrük formaliteleri için alınan harçlar gibi tek taraflı konulan vergilerdir.

- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin kaldırılması

Miktar kısıtlamaları yani kotalar kaldırılmıştır. Ayrıca eş etkili tedbirler ki bunlar da üye devletlerin birlik-içi ticareti gerçekte veya potansiyel olarak engelleme etkisine

sahip olan her türlü uygulamalardır da kaldırılmıştır. Bu tür uygulamalara örnek olarak sınırda normalden uzun süren kontroller gösterilebilir.

- İç vergilendirme

Yerli mallara ve ithal mallara uygulanan farklı ve ayrımcılığa yol açabilecek vergiler yasaklanmıştır.

- Muafiyetler

Kamu ahlakı, kamu güvenliği, ulusal hazinelerin korunması gibi sebeplerle birlik içi ticareti engelleme kastı bulunmayan bazı mallar serbest dolaşım hükümlerinden muaf tutulabilir.

- Ticarete teknik engellerin kaldırılması

Tek tip Pazar yaratmak için gereken sektörlerde standartlar uyumlaştırılmış, bunlar dışındakiler için ulusal standartlar karşılıklı olarak tanınmıştır.

- Gümrüklerin uyumu

Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'nin yükümlüklerinden biri de gümrük idarelerine yönelik yeniden yapılanma ve modernizasyon çalışmalarıdır. Bu kapsamda 1988 yılında çalışmalar başlamış bunlarla gümrük teşkilatının yeniden düzenlemesi, vergi tahsilâtının etkinliğinin artırılması ve daha etkili bir gümrük kontrolü sağlamaya yönelik bilgisayar sisteminin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Proje kapsamında Gümrük Teşkilat Kanununda değişiklikler yapılmış ve Haziran 2005 itibarıyla 70 gümrük müdürlüğünde otomasyona geçilmiştir.

Birliğin 1994 yılında uygulamaya başladığı Gümrük Kodu ile üye devletlerin uygulayacağı yaptırımlar ile yapılan ihlalin ölçüsünün birbiriyle orantılı olması amaçlanmıştır. Bu kanun Türkiye'de de geçerlidir. 1/95 sayılı OKK ile Topluluğun gümrük konusundaki kanun, yönetmelik ve tasarruflarına ilişkin uyum da karara bağlanmıştır. 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile bu alandaki yükümlülükler yerine getirilmiş, malların menşei, GB alanına giriş-çıkış, gümrük işlemlerine ilişkin AB Gümrük Koduna uyum sağlanmıştır.

- Devlet tekelleri

Ticari karakterli devlet tekellerinin üye ülkenin kendi vatandaşları ile birlik üyesi diğer ülke vatandaşları arasında malların edinilmesi ve pazarlanması açısından

ayrımcılığa yol açmamalıdır. Türkiye de GB Kararı uyarınca gerekli düzenlemeleri yapmıştır.

- Kamu alımları ve kamu işleri sözleşmeleri

1/95 sayılı OKK kapsamında Türkiye'nin bu alandaki mevzuat uyumu öngörülmüştür. 1 Ocak 2003 tarihinde Kamu İhale Kanunu yürürlüğe konulmuş ve kamu ihalelerini yürütecek ve şikâyetleri çözüme bağlayacak hukuki ve idari düzeyde bağımsız Kamu İhale Kurumu ise Temmuz 2002'de yayımlanan yönetmelik ile çalışmalarına başlamıştır. Ancak kamu ihalesine ilişkin mevcut yasanın, Türk teklif sahipleri lehine hükümler içerdiği AB tarafından vurgulanmaktadır. Bu kapsamda değiştirilmesi gündemdedir.

Kamu alımları piyasalarının karşılıklı olarak açılması ve hizmetlerin serbest dolaşımı için müzakerelerin başlatılması kararı, 11 Nisan 2000 tarihli 39. AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nde alınmış ve Ekim 2000'de müzakereler başlamıştır. Kamu alımları alanında sağlanan ilerlemeye rağmen, hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin Türkiye'nin yaklaşımı, müzakerelerin "katılım müzakerelerinin başlatılması" ile birlikte, üyelik perspektifi çerçevesinde yürütülmesidir.

Gümrük Birliği Kararının 54, 55 ve 56. maddelerinde malların serbest dolaşımı ile ilgili bazı muafiyetler ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Topluluk GB ile ilgili bir mevzuatı benimserken, GB Ortak Komitesi yoluyla Türkiye'yi haberdar etmelidir. Aynı şekilde bir karar için Türkiye'nin de Birliği haberdar etmek zorunluluğu bulunmaktadır.

- Gümrük Birliği Kararına göre korunma önlemleri

Katma Protokol md. 60'a göre, Türkiye'de veya üye bir devlette ekonominin bir sektörü veya dış mali istikrar için tehlike oluşturacak bir durum ortaya çıkarsa, gerekli korunma önlemleri alınabilir. Bu husus GB ile de kabul edilmiştir.

- Gümrük birliği kararında yer almayan güvenlik tedbirleri

GB Kararı, Ankara Anlaşması veya Katma Protokol'de yer almayan ancak Roma Antlaşmasında geçen ulusal güvenliğe ilişkin muafiyetler Türkiye için benzer haller ortaya çıkarsa uygulanabilir. Bu muafiyetler silah ve savaş gereçleri ile ilgili olup, askeri amaçlı olmayan ürünlerin olumsuz etkilenmemesi gereğini de içerirler.

- İşlenmiş tarım ürünleri

Türkiye işlenmiş tarım ürünlerinde serbest dolaşımı aşamalı olarak gerçekleştirmiştir.

3.3.2.Ortak Gümrük Tarifesi

1.1.1996'dan itibaren Türkiye üçüncü ülkelere AB'nin uyguladığı OGT uygulamasına geçmiştir.

- OGT'nin uygulanması

Bazı hassas ürünler için (bazı petrol yağları, deri ve köseleden, plastik madde yapraklarından, dokumaya elverişli maddelerden ve kartondan yapılmış sandık, çanta, bavul ve kılıflar, çimento ve gübre torbaları, ayakkabı be ayakkabı aksamı, porselen ve seramik sofr ve mutfak eşyası, bazı traktör, minibüs, binek otomobili ile eşya taşımaya mahsus motorlu taşıt vb. ürünler) Türkiye 3. ülkelere uyguladığı OGT'den daha yüksek gümrük oranlarını uygulamayı 1 Ocak 2001'e kadar sürdürmüştür.

Ayrıca sanayi ürünlerinden alınan Toplu Konut Fonu kaldırılmıştır.

- OGT'yi oluşturan unsurlar

- Nomenklatur: OGT oranlarının belirlenmesi için OGT'ye tabi malların sınıflanmasıdır. Birlikte bileşik nomenklatur (CN) ve TARIC (AB Entegre Tarifesi) benimsenmiştir. TARIC ile birliğin otonom rejimleri ve tercihli anlaşmaları da belirlenir.

- Birliğin Otonom Rejimleri

Otonom rejimlerde uyum 2001 yılsonuna kadar gerçekleştirilmiştir. Otonom rejimlerden en önemlisi Genelleştirilmiş Tercihler Sistemidir (GTS). 1968 yılında toplanan Birleşmiş Milletler Konferansında (UNCTAD) alınan karar doğrultusunda şekillenen GTS ülkelerin sanayi mallarındaki ihracatını arttırmak ve dolayısıyla sanayileşme sürecine katkıda bulunmak amacıyla gelişmiş ülkelerin tek taraflı ticari tavizlerde bulunmasını amaçlar. 1 Temmuz 1971 tarihinde topluluk tarafından uygulamaya konulmuştur. GTS 1995 yılına kadar uygulanmaya devam etmiş, DTÖ Uruguay Turu'nda önemli bir yeniliğe tabi tutulmuştur. 2005 yılı sonuna kadar sürdürülen üçüncü on yıllık dönemde GTS' ye ilişkin tüm unsurlar tek bir mevzuat altında toplanmış ve aralarında uygulama farklılıkları bulunan 3 alt döneme

ayrılmıştır: 1 Ocak 1995- 1 Temmuz 1999, 1 Ocak 1999–31 Aralık 2001 ve 31 Aralık 2005. Türkiye GTS’ yi tümüyle üstlenmiştir.

- Birliğin tercihli ticaret anlaşmaları

Tercihli ticaret anlaşmalarına ilişkin, Türkiye’nin, EFTA, İsrail, Romanya, Bosna-Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Fas, Flitsin, Suriye, Tunus ve Mısır ile Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) bulunmaktadır. Bu ülkeler dışında, 1 Mayıs 2004 itibariyle AB üyesi olan Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Letonya, Litvanya, Estonya, Slovenya ve Polonya ile yapılan STA’lar 30 Nisan 2004 itibariyle karşılıklı olarak feshedilmiştir. Bu tarihten itibaren bu ülkelerle ticari ilişkiler Gümrük Birliği temelinde yürütülmektedir. Ayrıca, Fas, Filistin, Tunus ve Suriye ile müzakereler tamamlanarak serbest ticaret anlaşmaları imzalanmış, Şili ve Ürdün’ün yanı sıra Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU), KİK ve AKP ülkeleriyle STA müzakerelerinin başlatılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur.

Tercihli ticaret anlaşmaları Türkiye’nin ticaretine olumlu katkıda bulunmuştur. Bu ülkelerle olan ticaretteki büyüme, diğer ülkelerle olan ticaretteki büyümeden daha yüksek olmuştur. Bununla beraber, GB’nin tamamlanmasından sonra bile taraflar arasındaki ticari politikalar tam olarak uygulanmadığında, STA’ların olumsuz bir yönü de ortaya çıkmaktadır. AB ile STA yapan ülkeler mallarını Birliğe soktukten sonra, Türkiye’ye ihracat yaparak, gümrük vergisi ödememe yolunu tercih etme olanağına sahip olmuşlardır. Birliğin bu konuda ürettiği çözüm de yeni STA yaptığı ülkelere “Türkiye şartı” koyarak bu ülkelerin Türkiye ile de benzer anlaşmalara yapmasını desteklemek olmuştur (Ülgen ve Zahariadis, 2004).

3.3.3 İthalat Rejimi ve İthalat Politikası

AB üyesi ülkelerde OGT ve TARIC benimsenmiş olmakla birlikte, ekonomik bütünleşme için dış ticaret politikalarının da ortak hale getirilmesi için kurallar konulmuştur.

İthalatta uygulanan ortak kuralların iki adet istisnası vardır ve bunlar:

- a) Belirli bazı ülkeler ile olan ticarete ve
- b) Belirli bazı ürünlerin ticaretinde konulan ayrı kanunlardır.

Ticaret politikası kapsamında alınan önlemler üç başlıkta toplanmaktadır.

- Bir malın ithalatında yerli üreticiyi ciddi zararla veya zarar tehdidi ile karşı karşıya bırakacak derecede önemli artış olması durumunda alınacak önlemler
- Dampingli veya sübvansiyonlu ithal mallara karşı alınacak önlemler
- Birliğin ticari haklarının korunmasına yönelik önlemler

Türkiye’de ithalat ile ilgili kararlar her yıl Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan “ithalat rejimi kararı”na dayanır. Birliğin mevzuatına uyum için çıkarılan mevzuatlar şu şekilde sıralanabilir:

- İthalatta gözetim ve korunma önlemlerine ilişkin olarak çıkarılan kararlar
- Belirli ülke menşeli malların ithalatında gözetim ve korunma önlemlerine ilişkin karar
- Kota idaresi ve tarife kontenjanı hakkında karar
- İthalatta haksız rekabetin önlenmesi hakkında kanun
- Türkiye’nin uluslar arası ticari anlaşmalarından doğan haklarının korunması hakkında karar

3.3.4. Üçüncü Ülkelerle Ticari ilişkiler

Türkiye, GB uyarınca, OGT’nin altında bir gümrük vergisi uygulayamaz. Türkiye, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) anlaşmaları çerçevesinde üye ülkelerle olan ticari anlaşmalarını sınırlandırmıştır. OGT’ye göre AB dışında ancak AB’nin ekonomik bütünleşmeye gittiği ülkelerle serbest ticaret anlaşması yapabilmektedir.

3.3.5. Gümrük İşlemleri

Gümrüklerde uygulanan üç ana mevzuat gümrük tarifesi, kıymet sistemi ve gümrük işlemleridir. Gümrükçe onaylanmış bir işleme tabi olan bir mal bir gümrük rejimine tabidir. Gümrük rejimi ile kastedilen rejimler şunlardır: serbest dolaşıma giriş rejimi, transit rejimi, gümrük antrepoları rejimi, dâhilde işleme rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi, geçici ithalat rejimi, hariçte işleme rejimi ve ihracat rejimi. Bu rejimlerden bazılarını ekonomik etkili rejimler denilir. Bunların adları ve özellikleri kısaca şu şekilde açıklanabilir:

- Dâhilde işleme rejimi: üçüncü ülkelerden ithal edilen malların ülkede işlem görerek ihraç edilmeleri halinde bu mallar ithalat vergilerinden muaf tutulurlar.
- Hariçte işleme rejimi: Türkiye gümrük bölgesindeki bir malın işlem görmek üzere üçüncü bir ülkeye ihraç edilmesi halinde bu malın işlem görmüş halinin tekrar serbest dolaşıma girmesi söz konusu olduğunda tam veya kısmi olarak gümrük vergilerinden muaf tutulur.
- Gümrük antrepoları rejimi: Topluluk malı ve Topluluk dışı malın gümrük idarelerince gözetim altında bulundurulmuş antrepolara konulması halinde bunlar için vergiler ertelenir. Malın antrepoda kalma süresi için sınır yoktur.
- Geçici ithalat rejimi: geçici ithalat, kullanılmaları nedeniyle olağan yıpranma dışında herhangi bir değişikliğe uğramaksızın tekrar ihraç edilecek serbest dolaşımda olmayan eşyanın gümrük vergilerinden tamamen veya kısmen muaf tutularak ve ticaret politikası tedbirlerine tabi olmaksızın Türkiye gümrük bölgesi içinde tutulmasıdır.
- Gümrük kontrolü altında işleme rejimi: bu rejim altında, serbest dolaşıma girmemiş eşyanın Türkiye gümrük bölgesinde gümrük vergilerine veya ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın, niteliğini veya durumunu değiştiren işlemlerde kullanılmaları ve bunlar sonucunda elde edilen ürünlerin tabi oldukları gümrük vergileri üzerinden serbest dolaşıma girmeleri mümkündür.

— Gümrük mevzuatında değişiklikler

Eşyanın beyanı ile ilgili uygulamalar ağırlıkta olmak üzere mevzuatta yapılan değişiklikleri kapsar.

— İthalat rejimi ile ilgili uygulamalar

İthalat yönetmeliği değiştirilmiştir. Bu hususta yapılan çalışmalara kısaca değinecek olursak, tek vergi uygulamasına geçilmiş, ithalat izni kaldırılmış, ithalatta uygunluk ve onay belgelerinin arandığı durumlar için tebliğler çıkarılmış, ayrıca bedelsiz ithalat uygulaması da başlamıştır.

— İhracat rejimi ile ilgili uygulamalar

İhracat belgesi kaldırılmış, “Tek Vergi Numarası” ve “Gümrük Beyannamesi” uygulamasına geçilmiştir. İhracat işlemlerinin İhracat Yönetmeliği ile DTM tarafından yayınlanacak tebliğler ile yürütülmesi esas kabul edilmiştir.

3.3.6 Gümrük Birliği'nin Diğer Alanlardaki Etkileri

o Vergilendirme Üzerindeki Etkiler

- Doğrudan Vergilendirme

OKK' ya göre, tarafların doğrudan vergilendirme ile ilgili uygulamalarının farklı oluşu taraflar arasında serbest dolaşımda olan mallar arasında ayırım yapılmasını gerektirmez. Taraflar ayırım yapmamak için kendi mallarına uyguladıkları iç vergi oranını diğer tarafa da uygular.

- Dolaylı Vergilendirme

OKK madde 48'e göre, ayırma yol açacak her türlü vergi kaldırılmıştır. Ayrıca Özel Tüketim Vergisi ve KDV oranlarında değişikliklere gidilmiştir.

o Teşvik Sistemi Üzerindeki Etkiler

Belli ekonomik faaliyetlerin diğer faaliyetlere göre daha fazla ve daha hızlı geliştirilmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından verilen maddi yardım ve özendirilmelere teşvik denir. Roma Antlaşmasında bu uygulamaların ticari korunma amaçlı kullanılması önlenmek istenmiş ve çeşitli kurallar konulmuştur. Buna göre, teşvikler nakdi yardım, devletin öz sermayeye hisse senedi yoluyla katılımı, iyileştirilmiş krediler ve devlet garantileri şekillerini alabilmektedir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalarda teşvik sisteminin AR-GE, eğitim, KOBİ'lerin örgütlenmesi, GATT çerçevesinde tarımın desteklenmesi gibi alanlarda işlerlik kazanması amaçlanmıştır.

o Tüketicinin Korunması ile İlgili Gelişmeler

AB'nde tüketiciyi koruma çalışmaları 1970'lere kadar uzanmaktadır. Bu konunun yasal çerçeve kazanması ise Maastricht Antlaşması ile olmuştur. Türkiye 1995'de yürürlüğe giren "Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun" ile bu alanda mevzuat uyumu için önemli bir adım atmıştır. Bu kanunun

- İthalatçı veya imalatçı firmaların ithal ettikleri veya ürettikleri sanayi malları için garanti belgesi düzenleme zorunluluğunu belirten 13. maddesi,
- İthal sanayi mallarından bakım, onarım, kullanım kılavuzlarının aslına uygun Türkçe tercümesi ile satılma zorunluluğunu belirten 14. maddesi ve

- İthalatçı veya imalatçıların sattıkları sanayi malları için o malın Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca tespit ve ilan edilen kullanım ömrü süresince satış sonrası hizmetlerini sağlayacak istasyonlar kurma ve teknisyen ile yedek parça bulundurma zorunluluğunu belirten 15. maddesi GB kapsamında önemlidir.

o Yabancı Sermaye Üzerine Etkileri

GB kurulduğu sıralarda, GB'nin Türkiye'de gerçek bir piyasa ekonomisi uygulamasını zorunlu kılması ve Türkiye'nin ciddi bir Pazar potansiyeli olması gibi sebeplerle yabancı sermaye açısından olumlu beklentiler bulunmaktaydı.

o Serbest Bölgeler

Serbest Bölgeler bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte, gümrük sınırları dışında sayılan, sınaî ve ticari faaliyetlerin yapıldığı yerler olarak tanımlanabilir. Bu konudaki uygulamaların AB mevzuatına uyarlanması ise “Gümrük Kanunun Uygulanmasına Dair Gümrük Yönetmeliği”ne eklenen “serbest bölgelerde gümrük denetimi” ile olmuştur.

o Standartlar

GB kararında AB'den gelen malların Türkiye'de, Türk menşeli malların da AB ülkelerinde serbest dolaşıma girmesi için belli standartlara uyma zorunluluğu belirtilmiş ve aksi durumun gerçekleşmesini engellemek için çeşitli önlemler geliştirilmiştir. Buna göre, Türkiye ticareti engelleyici teknik engelleri kaldırmak amacıyla birlikte kullanılan araçları benimsemiştir. Ayrıca bu konuda gerekli mevzuat uyumu sağlanmıştır.

AB'nde standartlar hakkındaki mevzuat ikiye ayrılır. Eski yaklaşımda, ulusal standartlar üye ülkeler arasında karşılıklı olarak tanınması ve uyumlaştırılması esas iken, 1985 sonrası benimsenen yeni yaklaşımda aşağıdaki ilkeler kabul edilmiştir.

- Temel sağlık ve güvenlik koşulları ilkesinde, ürünün asgari sağlık ve güvenlik eşiği belirtilir.
- Uygunluk değerlendirmesi prosedürleri ilkesi ile ürünlerin sağlık ve güvenlik açısından ilgili yönerge koşullarını sağlamasının kamu otoritelerince teyit edilmesi sağlanır. Temel koşulları yerine getiren ve gerekli tüm değerlendirme prosedürlerini geçen ürünlere “CE” işareti verilir. Bu işaret tüm birlik üyelerinde geçerlidir. 25 adet

Yeni Yaklaşım Direktifinden 21'i CE (Conformité Européen) işareti gerektirmekte, kalan 4'ü ise gerektirmemektedir. CE bir standart değil, ürünün asgari güvenlik koşullarına sahip olduğunu gösteren ve bu nitelikteki ürünün AB'de serbestçe dolaşımını sağlayan bir işarettir. Türkiye, CE işareti gerektiren Direktiflerin ikisi dışında (İnsan Taşımak Üzere Tasarlanmış Teleferik Montajına İlişkin Direktif, Kişisel Koruyucu Donanım Hakkında Üye Devletlerin Yaklaşımına İlişkin Direktif) tamamına uyum sağlamıştır. CE işareti gerektirmeyen Yeni Yaklaşım Direktiflerinden ise sadece, Ambalaj ve Ambalaj Atıkları ile İlgili Direktif Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Mevzuat uyum çalışmaları, DTM – Dış Ticarete Standardizasyon Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda belirlenen kamu kuruluşlarınca sürdürülmektedir. Bu bağlamda, ilgili kurumsal yapılanmada kaydedilen ilerleme şu şekilde özetlenebilir: Türk Standartları Enstitüsü (TSE), AB standartlarına, test – belgelendirme, metroloji ve kalibrasyon alanlarındaki uyum çalışmaları çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır; Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) kurularak test – belgelendirme ve onay çalışmalarını yürüten kuruluşları akredite etmeye başlamıştır. Ancak, TÜRKAK, Avrupa Akreditasyon İşbirliği Programı'nın (EA) çok taraflı anlaşmasını halen imzalamadığı için uygunluk değerlendirmesi için halen AB'deki kurumlara başvurulmaktadır. TÜRKAK, bu doğrultuda, Avrupa Akreditasyon İşbirliği Programı'nın (EA) çok taraflı anlaşmasını imzalamak üzere 29 Mart 2005 tarihinde resmi başvuruda bulunmuştur; AB mevzuatına uygunluk çalışmalarını yürütebilecek özel ve kamu akredite laboratuvarlar işlevselleştirilmiştir; uygunluk değerlendirmesi ve piyasa gözetimi faaliyetlerini gerçekleştirecek olan ilgili kurumlardaki altyapı çalışmaları devam etmektedir.

o Rekabet Politikası

GB kararında rekabet konusunda Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumunun sağlanması öngörülmüştür. Bu alandaki mevzuat uyumunun üç başlık altında toplanması öngörülmüştür. Bunlar; “rekabet mevzuatı uyumu”, “özel haklar ve tekel hakları”, “devlet tekelleri”dir. Bunlardan “özel haklar ve tekel hakları” için bir çalışma grubu kurulmuştur. Bu grup, taraflar arasındaki mevzuatları karşılaştırarak yapılması gerekenlere karar vermektedir. Uyum çerçevesinde “ticari nitelikli devlet tekelleri” alanında özellikle alkollü içecekler konusundaki çalışmalara önem verilmektedir. Yasal düzenlemeler ile TEKEL'in tekel statüsü kaldırılmış ve bütün,

alkol ve alkollü içecekler piyasasındaki faaliyetlerin otorite tarafından yürütülmesi amacıyla Düzenleme Kurumu (TAPDK) kurulmuştur.

Bu çalışmalar kapsamında, 7 Aralık 1994'de 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun kabul edilmiş ve 13 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kapsamında, rekabeti bozucu fiillerin engellenmesi ve denetlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca rekabeti azaltacak birleşme ve devralmalar, mal ve hizmet piyasalarında faaliyette bulunan kamu hukuku teşebbüsleri de kanun kapsamındadır. Bu kanunun uygulanması amacıyla Rekabet Kurulu oluşturulmuş ve 5 Kasım 1997 tarihinden itibaren başvurular değerlendirilmeye başlanmıştır. Rekabet Kurumu kanunun uygulanmasına ilişkin ikincil mevzuat kabul edilmiştir. Bunlardan bazıları dikey anlaşmalara ilişkin grup muafiyeti tebliği, motorlu taşıtlar dağıtım ve servis anlaşmalarına ilişkin grup muafiyeti tebliğidir. Türkiye'deki rekabet düzenlemelerinin, AB'ye uyum süreci içinde ele alması gereken en önemli konulardan biri de devlet yardımlarıdır. Ancak, devlet yardımlarının denetimi alanında ilerleme çok sınırlıdır. AB Ortak Rekabet Politikası'nın esaslarından biri olan devlet yardımlarını inceleyecek bir makam yoktur. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı altında kurumsal bir yapılanma oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak, Taslak Kanun halen Başbakanlıkta incelenme aşamasındadır.

2005 ilerleme raporunda rekabet politikası alanında geçen rapordan sonra ancak sınırlı bir ilerleme görülmüştür. Rekabet Kurumunun anti-tröst kurallarının uygulanma düzeyi ve şirket birleşmelerinin kontrolündeki başarısı takdir edilmiş, devlet yardımları konusunda ise mevzuat uyumunun ve bağımsız bir devlet yardımları izleme kurumunun olmadığı belirtilmiştir. Bunların eksikliği ise, 1/95 sayılı GB Kararı çerçevesinde rekabet için uygulama kurallarının kabulünü geciktiren temel unsurdur.

o Fikri ve Sınaî Haklar

Fikri ve sınaî hakların taraflar arasında farklılık göstermesi tarife dışı engel sayılabilir. 1/95 sayılı Ok çerçevesinde yürütülen çalışmalar sonucu Türkiye mevzuatı AB mevzuatına büyük oranda uyumlaştırılmıştır. GB Kararına göre, fikri ve sınaî mülkiyet haklarının ihlallerine karşı sınırlarda korumayı sağlayacak mevzuat çıkarılmıştır. Esasen bu hakların önemli bir bölümü GATT Uruguay Round Çok

Taraflı Ticaret Müzakereleri'nde kabul edilen Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Anlaşması'nın kapsamında yer almaktadır.

Türkiye çeşitli anlaşmalara, örneğin, edebi ve artistik değerlerin korunmasına dair 1886 tarihli Bern Sözleşmesini Değiştiren 1971 Tarihi Paris Anlaşması'na, WIPO Kurulu Sözleşmesine ve eki ticaretle ilgili Fikri Mülkiyet Anlaşması'na (TRIP), Patentlerin uluslar arası sınıflandırılmasına ilişkin Strasburg Anlaşması'na, Marka Tescilinde Malların ve Hizmetlerin uluslar arası sınıflandırılmasına ilişkin Nice Anlaşmasına, Markaların Sekilli Elemanlarının Uluslararası Sınıflandırılmasına ilişkin Viyana Anlaşması'na, Mikroorganizmaların Uluslararası Saklanması ile ilgili Budapeşte Anlaşması'na, Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Sınıflandırılmasına ilişkin Lokarno Anlaşması'na, Markaların Uluslararası Tescili Hakkında Madrid Anlaşması'na ilişkin Protokole, Avrupa Patent Sözleşmesi'ne taraf olunmuş ve bu anlaşmalar yürürlüğe koyulmuştur. Ayrıca 1994'den beri çalışmalarını sürdüren Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. 1951 tarihli Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda değişiklikler yapılmış, marka ve patent mevzuatı, sınaî tasarımların özgün bir biçimde korunması, coğrafi işaretler kapsamına giren menşe adları ve mahreç işaretlerinin korunması ile ilgili düzenlemeler getirilerek güncellenmiştir.

BÖLÜM 4 TÜRKİYE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

4.1 1929 Büyük Buhran'dan 1960'larda Planlı Döneme

1929 Büyük Buhranı tüketim mallarından oluşan sanayi malları ithalatçısı olan ve dünya ticaretine serbest ticaret koşulları altında katılan Türkiye ve benzeri tüm azgelişmiş ülkeleri benzer biçimde etkilemiştir.

Bu yıllarda hammadde fiyatları, sanayi malı fiyatlarından daha fazla düştüğünden ihracatın reel alım gücü azalırken, şeker, un ve kumaş gibi zorunlu sanayi tüketim mallarının ithalatındaki daralmalar nedeniyle toplumsal yaşam çok olumsuz etkilenmiştir. Bu koşulların ve Lozan Anlaşması'nın gümrük vergileri üzerindeki sınırlayıcı etkilerinin kalkmasının ortak etkisiyle Türkiye dışa kapalı bir döneme girmiş, korumacı-devletçi sanayi diye nitelendirilen zorunlu tüketim mallarında başlayan ithal ikameci yatırımlara ağırlık vermiştir (Boratav, 1998).

1930'dan sonra özellikle ithalatın kısılmasına yönelik politikalar nedeniyle dış açıktan dış fazlaya geçilmiş ve devletçi sanayileşme ekonomide ağırlığını koymuştur. Kambiyo piyasaları denetim altına alınmış, yeni gümrük tarifesine ek olarak kota koyma ve ihracatı denetleme konularında hükümete yetki veren kanunlar çıkarılmıştır. İhracatın geliştirilmesi amacıyla ticaret ataşelikleri kurulması, uluslar arası fuarlara katılım gibi önlemlerin yanı sıra, ekonomi ve dış ticarete örgütlenmeye gidilmesi ve özel sermayeye ol gösterilmesi için de 1934 yılında Türkofis kurulmuştur. 1930–39 yılları arasında Türkiye sanayileşme doğrultusunda ilk adımların atmıştır. Sanayileşme öncelikle yaygın tüketim mallarının (un, şeker, dokuma) ülke içinde üretilmesi ile gerçekleşmiştir. Yatırım malı ve ara malı üreten modern sanayi kollarının (demir-çelik, kâğıt, kimya) ilk kuruluşu da bu yıllarda olmuştur.

Yukarıdaki sayılan politikalar ile daralan ithalat, II. Dünya Savaşı sırasında azalmayı sürdürmüştür. Üretim için kullanılan hammadde, ara malı ve yatırım malları ithalatının azalması sonucu üretim de düşmüş, ekonomi daralmış ve enflasyonist

ortam oluşmuştur. 1940–49 döneminde GSMH büyümesinin %-0,5 olarak gerçekleşmesi ekonominin olumsuz durumunu gözler önüne sermektedir. Tarım ve hizmetler sektörlerinde çok düşük de olsa büyüme yaşanırken, sanayi sektöründe küçülme görülmektedir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1 Sektörel Büyüme Hızları (1929–1959)

BÜYÜME HIZLARI (%)				
	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	GSMH
1929–39	9,3	11,0	7,6	7,4
1940–49	2,0	-0,5	0,6	-0,5
1950–59	6,6	9,2	6,9	7,0

Kaynak: DPT

Savaş sonrası süreçte siyasi olarak çok partili parlamenter rejime geçilirken (1946), iktisadi olarak da serbest ticaret politikaları uygulamaları başlamıştır. Bu politikalar sonucu ithalat artmış, dış ticarete açık verilmeye başlanmıştır. Bu açıkların kapatılması için alınan dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları da bu dönemde kalıcılık kazanmıştır. Korumacı politikaların terk edilmesi 1946’da TL’nin %100’den fazla değer kaybetmesi ve liberalizasyon listelerinin saptanarak ithalatta kota uygulamasının sınırlandırılması yoluyla terk edilmesi ile gerçekleşmiştir. 1950’de ithalat rejimi uygulaması ile korumacılığın gümrük tarifeleri ile yürütüldüğü dış ticaret dönemine başlanmıştır. 1951’de yabancı sermaye yatırımlarını teşvik kanunu, 1954 başlarında ise Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu ıkarılmıştır (Boratav, 1998). 1950–59 döneminde GSMH büyümesi %7 olarak gerçekleşirken, sanayideki %9,2’lik büyüme rakamı dikkat çekmektedir. Bunun büyük ölçüde savaş yıllarını kapsayan gerilemenin bir telafisi olduğu söylenebilir.

1954–1961 yılları arasında, ihraç malları talebinin düşmesi, kullanılabilir dış kaynak yetersizliği nedeniyle ithalatta kısıtlamalar yapılmış ve serbest ticaret politikaları terkedilmiştir. Bunların temelinde dış ticaret açıklarının kronikleşmesi ve dış kaynak yetersizliği yatmaktadır. Bundan sonra tekrar kontrollü rejime ve devlet ağırlıklı politikalara geçiş başlamıştır (Taşkın, 2003).

Türkiye’de bunlar yaşanırken, Avrupa’da da yeni bir ekonomik oluşum başlamış ve 1958’de imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. Türkiye de bu topluluğa katılmak için müzakerelere başlamış ve 12 Eylül 1963’de taraflar arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ortaklık statüsü

kazanılmıştır. Ancak Türkiye'nin dışa kapalı, ithal ikameci sanayileşmeye dayalı politikaları ile AET'nin serbest ticarete dayalı politikaları uyuşmamış, 1970'de Katma Protokol ve 1973'de Tamamlayıcı Protokol imzalanmasına rağmen ekonomi politikalarımız değişmemiştir.

4.2. Planlı Dönemden 24 Ocak 1980'e

1960lar ile planlı dönem başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963–1980 döneminde dört adet beş yıllık plan hazırlanmıştır. Bu planlarda üç aşamalı bir model esastır. Öncelikle Harrod-Domar tipi büyüme modeline dayanan bir makro model kurulur, ikinci aşamada bu plan hedefleri ile sektörel planlar hazırlanır ve son olarak proje değerlendirmeleri ile asıl uygulanacak projeler seçilir. Karma ekonomi mantığının hâkim olduğu plan kararları devlet için emredici, özel sektör için yol gösterici kabul edilir (Tekeli, 2001). Kalkınma planları dönemlerinde tüm sektörlerdeki büyüme oranları azalmıştır. IV. planlı dönem hariç dönemlerde en yüksek büyüme oranları sanayi sektöründe görülmektedir (Tablo 4.2).

Tablo 4.2 Kalkınma Planlarında Sektörlere Göre Büyüme Oranları

	I. PLAN 1963–1967	II. PLAN 1968–1972	III. PLAN 1973–1977	1978 PROGRAMI 1978 PROGRAM	IV. PLAN 1979–1983
TARIM	3,0	1,8	1,2	2,8	0,3
SANAYİ	10,9	9,1	8,8	3,4	2,4
HİZMETLER	7,2	6,6	7,3	0,1	2,6
GSYİH (P.F.)	6,4	5,4	5,9	1,5	2,0
GSMH (P.F.)	6,6	6,3	5,2	1,2	1,7

Kaynak: DPT

Uygulanan ithal ikameci politikalar ve yerli üretime verilen teşvikler dış açık sorununu genişletmiştir. 1965–80 döneminde dış ticaret hadleri sürekli Türkiye aleyhine gelişmiştir (Tablo 4.3). Ancak işçi dövizleri, kısa ve uzun vadeli krediler gibi dış kaynaklar ile büyüme sürdürülmüştür. 1960 yılında 788 milyon \$ olan dış ticaret hacmi 1980'e gelindiğinde 10860 milyon \$ olmuş; dış ticaret hacminin GSMH'ye oranı ise sırasıyla %1 ve %6,6 olarak gerçekleşmiştir. 1963–77 döneminde GSMH'de ithalatın payı artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise azalma eğilim göstermiştir. GSMH'de ithalatın payının artması, sınaî yatırımlarda ithal ikamesinin öncelik taşımaya rağmen, bu dönem boyunca makro-ekonomik anlamda ithal ikamesinin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan,

ekonominin artan dışa bağımlılığının yetersiz ve yanlış ithal ikamesinden doğduğu söylenebilir.

Tablo 4.3 Seçilmiş Dış Ticaret Göstergeleri (1963–1983)

	İhr/GSMH (%)	İth/GSMH (%)	İhr/İth (%)
1963	3.40	6.36	53.53
1964	3.56	4.65	76.46
1965	3.73	4.60	81.08
1966	3.31	4.85	68.29
1967	3.18	4.17	76.29
1968	2.73	4.19	65.01
1969	2.64	3.93	67.00
1970	3.21	5.17	62.10
1971	3.88	6.72	57.79
1972	3.94	6.96	56.64
1973	4.62	7.32	63.13
1974	3.92	9.65	40.56
1975	2.90	9.81	29.57
1976	3.58	9.37	38.22
1977	2.82	9.33	30.24
1978	3.35	6.73	49.75
1979	2.95	6.62	44.60
1980	4.17	11.34	36.79
1981	6.46	12.28	52.64
1982	8.71	13.41	64.98
1983	9.21	14.85	62.02

Kaynak: DPT ve TÜİK

1977'den sonra ekonomi kendini yeniden üretememeye başlamış ve 1980'de ciddi bir yeniden yapılanma zorunluluğu doğmuştur. Bu durumun oluşmasında 1974'de OPEC'in petrol fiyatlarını arttırması sonucu Ödemeler Dengesinde oluşan baskının enflasyonist baskı yaratması ve dış kaynakların azalmasının önemli rolü vardır.

24 Ocak 1980'de alınan kararlarla ekonomide yeni bir dönem başlamıştır. Bu kararlar ile dışa dönük, ihracat amaçlı bir yapı oluşturulması hedeflenmiştir. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan İstikrar Programı ile kambiyo politikası serbestleştirilerek günlük kur ayarlamaları ile TL'nin sürekli değer kaybettiği bir sürece girilmiş, ithal kotalarının kaldırılmaya başlanması ile ithalat rejimi serbestleşmeye başlamış, ihracat destekleri temel politika aracı haline gelmiştir.

4.3. 1980 sonrası

1984'de ithalat rejiminde politika değişiklikleri yapılmıştır. Ocak 1984'de yapılan ithalat programı ile Türkiye eskiden yayınlanan pozitif listeden negatif listeye geçmiştir. Önceki listede sadece ithal edilebilir mallar gösterilirken, yeni liste ithal

edilemeyen malları da belirtmiştir. İthalat üç listeye ayrılmıştır: Yasak liste (ithalatı yasak olan malları kapsar), Onaya Tabi liste (lisans listesi de denilir ve ithalatı önceden izne tabi olan malları kapsar) ve Fon listesi (genelde lüks tüketim mallarını kapsayan ve ödeme karşılığında ithalatı serbest bırakılan malları kapsar), (Taymaz, 2005).

Toplu Konut Fonu kesintisi ödenmek suretiyle önceden izne bağlı olan malların ithalatı serbest bırakılmıştır. Aynı yıl kambiyo rejimini serbestleştirilme amacıyla “30 sayılı karar” yayımlanmıştır. Yılsonuna doğru döviz mevduatı bulundurma izni ile kur kontrolleri esnetilmiştir. 1985 yılında yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile dış ticaret politikası aracı haline gelen serbest bölgelerin yasal düzenlemeleri yapılmıştır.

1987 yılı AT’ye tam üyelik başvurusunun yapıldığı ve bunun gerekleri çerçevesinde hazırlık ve uyum çalışmalarının başladığı yıldır. 1985–88 döneminde TL’nin değer kaybetmesi yavaşlamakla birlikte, özellikle azalan petrol fiyatları nedeniyle ticaret hadlerinde (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi) ilerleme kaydedilmiştir. 1986’dan sonra reel ücretlerin artması yurtiçi talep üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. 1980–1989 arasında ithalat GSYİH’nın yaklaşık % 20’si oranında gerçekleşmiştir (Thomakos ve Ulubaşoğlu, 2002). 1989’da çıkarılan “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı karar” ile yabancı sermaye teşvikleri başlamış, bürokratik işlemler azaltılmış ve sermaye hareketleri serbestleşmiştir. 1990 yılında Türk parasının konvertibilitesi ilan edilmiştir. Bundan sonra ihracata yönelik politikalardan sermaye akışlarına yönelik politikalara geçiş olmuştur. Bu politika değişikliği reel değerlenme ile sürdürülmüştür, ancak, biri 1991 Körfez Krizinde % 10.3, diğeri ise 1994’de krizinde % 41.3 oranında olmak üzere iki düzeltme de yapılmıştır (Kotan ve Saygılı, 1999).

1989 sonrası sermaye hesaplarının serbestleşmesi ile sermaye hesaplarının hem hacmi hem de değişkenliği artmıştır. Özellikle 1992’den sonra ithalatta büyük bir artış trendi gözlenmiştir. Sonuç olarak ihracattaki artış, ithalat artışının altında kalmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. 1980–89 döneminde bu oran ortalama % 64.7 iken, 1990–2005 döneminde ortalama % 62.6 olmuştur. 1989 sonrasında dış ticaret açığının GSMH’ ye oranında da artış gözlemlenmektedir. Bu oranı 1983–89 ve 1990–2004 dönemleri için karşılaştırdığımızda, ortalama % 3.9’dan ortalama % 6.1’e yükseldiğini görmekteyiz

2005 yılında ihracat % 15.8 oranında artarak 73,122 milyar dolara yükselmiştir. Türk lirasının reel olarak değer kazanmasına rağmen reel ücretlerin, verimlilik artışlarına göre geride kalmasının birim işgücü maliyetlerini geriletmeye devam etmesi ve artan ihracat fiyatları, ihracat artışında etkili olan faktörlerdir.

2004 yılında ithalatta % 40.7 artış olmuştur. Buna neden olan en önemli faktörler Türk lirasının yabancı para karşısında değer kazanması ve yurtiçi sanayi üretimindeki artışın gerektirdiği ithal girdi ihtiyacı ile dayanıklı tüketim mallarına ve taşıt araçlarına yönelik talepteki yüksek oranlı artışlardır. 2005 yılında ithalat artışı yüzde 19'a düştüğü görülmekle birlikte, ihracat artışındaki yavaşlamanın daha çok olması nedeniyle dış ticaret açığı artmaya devam etmiş ve yaklaşık 43 milyar dolar olmuştur.

Türkiye'nin 1990'lardan itibaren ticaret politikalarının belirlenmesinde önemi olan iki bütünleşme DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve GB'dir.

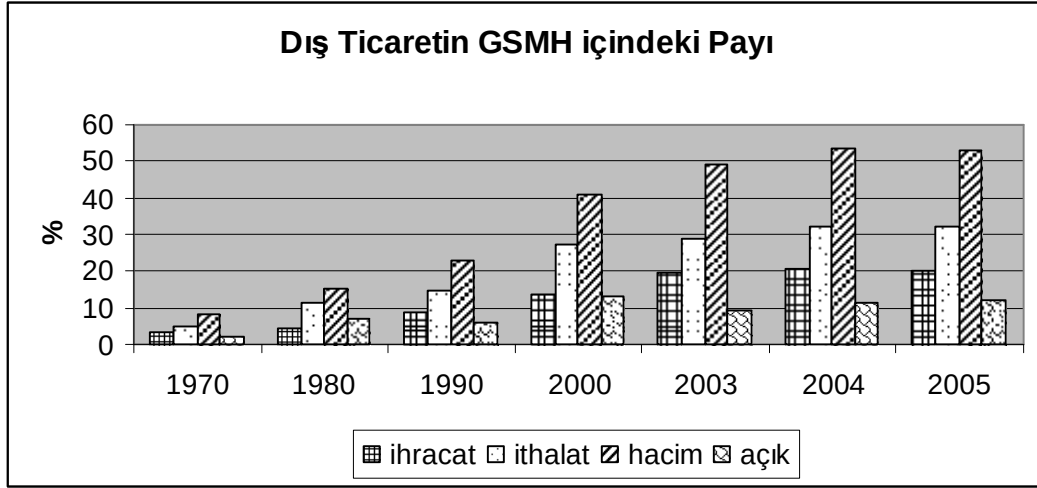
Öncelikle GB'yi ele alacak olursak, 1959'da ortaklık başvurusu ile başlayan sürecin temel taşı 1963'de imzalanıp, 1964'de yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'dır. Bundan sonra, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile tarafların ekonomi politikalarının yakınlaştırılması ilke kabul edilmiştir. 14 Nisan 1985'deki tam üyelik başvurusundan sonra, 1992'de Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda 1995 yılında GB'ye ilişkin yükümlülüklerini yerine getireceğini beyan etmiştir. 6 Mart 1995'de Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda GB'nin tamamlanmasına ve uygulanmasına dair usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 sayılı karar kabul edilmiştir. 22 yıl sonra, 1 Ocak 1996'da sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan GB tamamlanmıştır. 11-12 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye adaylık statüsü kazanmış ve Aralık 2004'de gerçekleşen zirvede müzakerelere başlama kararı alınmıştır.

Dış ticaret politikalarında belirleyici olan diğer iktisadi bütünleşme ise Dünya Ticaret Örgütü üyeliğidir. Uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesi ve düzenli işleyişini sağlamak amacıyla 1947'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), daha sonra kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve 01.01.1995 tarihinde DTÖ olmuştur. Türkiye'nin GATT' a taraf olması 1950-1951 Torquay Turu sonucunda onaylanmıştır. Bu çerçevede sanayi ürünlerinde tarife indirimleri yapılmış, tarım ve tekstil sektörlerinin kurallara uyum sağlamasına yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiş, ticari yatırım önlemleri, fikri mülkiyet hakları ve

hizmet ticareti konularında da DTÖ' nün oluşturduğu sisteme dâhil olmuştur. Buna göre, tarım ve sanayi mallarının ticaretine yönelik yeni düzenlemeler, yatırım, çevre, kamu alımları, elektronik ticaret ve fikri mülkiyet hakları gibi birçok konu DTÖ bünyesinde ele alınmaktadır.

Ticaretin serbestleşmesi Türkiye ile dünyanın geri kalanı arasındaki ekonomik bütünleşmeyi arttırmıştır. Örneğin 1980'de ithalat ve ihracat toplamının GSMH içindeki payı yalnızca %15 iken, bu oran 2005'de yaklaşık %53 olmuştur. Türkiye'nin dışa açıklığı ihracatın GSMH içindeki payı ile ifade edilecek olursa, 1980'de % 4 olan bu oranın, 2005 yılında %20 olduğu görülür.

4.4 Türkiye'nin Dış Ticareti



Şekil 4.1 Dış Ticaretin GSMH İçindeki Payı (1970–2005)

Kaynak: TÜİK, DTM

1980'lerden sonra, Türkiye ithal ikameci politikalardan ihracat yönlü büyüme politikalarına geçmiştir. Önceki bölümde anlatılan önlemler sonucunda Türkiye'nin ihracatının GSMH içindeki payı 1980'de % 4.1'den 2004'de % 20.09'a çıkmıştır (Şekil 4.1). 1980–2005 döneminde ihracat 3 milyar dolardan 73,3 milyar dolara yükselmiştir (DTM). Ayrıca ihracatın yapısı da değişmiş ve tarım ürünleri ile ham maddenin yerini katma değeri yüksek sanayi malları almaya başlamıştır. Özellikle motorlu taşıtlardaki atılım dikkat çekmektedir.

Dış ticaretin ekonomideki önemi artmaktadır. Dış ticaret hacminin GSMH içindeki payı 1970, 1980, 1990 yıllarında sırasıyla % 8.4, % 15.3 ve %23.3 olmuştur. 1990-1995 döneminde ihracatta, AB'nin ithalat talebine ve 1994'de TL'nin devalüe

edilerek 5 Nisan kararları ile ihracatçılara rekabet avantajı sağlanmasına bağlı olarak ciddi bir artış olmuştur. 1997 ve 1998 yıllarında Asya Krizi yaşanmış ve dünya talebi azalmış, Türkiye'nin ihracatı da bundan olumsuz etkilenmiştir. Ancak 2000'den sonra ihracatın yine artış trendine girdiği görülmektedir. 2005'de ihracatta görülen yavaşlamanın sebepleri artış trendinin artık normal bir yapı kazanması ve dünya talebindeki azalmadır. Özellikle demir-çelik sektörü ihracatında bir U dönüşü olduğu görülmektedir. 2004'de talep fazlası ve 2005'de Çin nedeniyle oluşan arz fazlası dünya fiyatlarını önce yükseltmiş sonra azaltmıştır. Bir diğer sebep de tekstil ve hazır giyim sektörlerinde artan rekabetin fiyatları düşürmesidir. İmalatçılar maliyetleri ve kar marjlarını azaltmak ve ürün farklılaşmasına gitmek zorunda kalmışlardır. Rekabetin etkisi YTL'nin değerlendirilmesi ile daha çok hissedilir hale gelmiştir.³

Bunlara rağmen ihracat performansı düşük sayılamaz. Düşük ücretler, enerji sektöründe fiyatların durgunluğu imalat sektörünün rekabetçi kalmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca daha düşük faiz oranları ile borçlanma olanağı maliyetleri azaltıcı etki yapmaktadır. YTL'nin aşırı değerli olması ihracat maliyetlerini arttırsa da toplam ithalatın %90'ını oluşturan ara ve sermaye malı ithalatı ucuzlamaktadır.

Türkiye'nin ithalatı son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. 1990–2005 döneminde yıllık ortalama büyüme % 8.8 olmuştur. 1995'de Dünya Ticaret Örgütü'ne, 1996'da GB'nin son dönemine girilmesi ve ekonominin büyümesi bu durumun sebepleri arasında gösterilmektedir. 2001'de yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında yapılan devalüasyon ithalatın büyük oranda (%21) azalmasına sebep olmuş ancak son yıllarda imalat sektörünün atağa kalkması bu sektörün girdisi olan ara ve yatırım malları ithalatının artmasına neden olmuştur. Ayrıca ertelenen iç talep de canlanmış ve tüketim malları ithalatını arttırmıştır. Bunların etkilerini son yıllarda ithalattaki artış oranlarını değerlendirerek de görebiliriz. 2003'de % 34.5 büyüme, 2004 ve 2005'de ise sırasıyla % 40.7 ve % 19 büyüme gerçekleşmiştir.

1994'de % 6.1 küçülen Türkiye'nin GSMH'si, 1995'de % 8, 1996'da % 7.1 ve 1997'de % 6 büyümüştür (DPT, Aralık 1997, s. 4); son üç seneki rakamlara bakacak olursak, 2003'de % 6, 2004'de % 9.9, 2005'de ise % 7.6 büyüme görürüz. Büyüme ve ihracat artışı GB' nin üretim etkisinin göstergesi sayılabilir. GSMH ve ithalat

³ www.byegm.gov.tr/REFERENCES/TURKEYS-FOREIGN-TRADE.html, "Main Developments in Turkey's Foreign Trade".

artışı aynı zamanda tüketim etkisini gösterir. İthalatın ihracattan hızlı artması, tüketim etkisinin üretim etkisinden daha büyük olduğunu gösterir.

Tablo 4.4 BEC Dağılıma Göre Ticaretin Toplam İçindeki Payları (%)

Yıl	Yatırım		Ara Malı		Tüketim	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1994	4.0	22.9	45.4	71.1	50.6	6.1
1995	3.9	23.0	41.3	70.1	54.8	6.9
1996	4.8	24.4	42.0	65.9	53.2	9.8
1997	5.1	23.4	42.0	65.6	52.9	11.0
1998	5.1	24.0	41.3	64.4	53.3	11.6
1999	6.8	21.5	40.8	65.3	52.3	12.4
2000	7.7	20.8	41.7	65.5	50.5	13.2
2001	8.4	16.8	42.4	69.9	48.6	9.9
2002	7.6	16.5	40.6	72.6	51.4	9.7
2003	8.9	16.5	38.9	71.4	51.5	11.4
2004	10.4	17.9	41.0	69.2	48.3	12.4
2004*	10.3	18.0	41.8	68.4	47.7	13.1
2005*	11.1	16.8	44.4	71.6	44.4	11.1

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Haziran

Kaynak: DTM

Türkiye'nin ihracatının mal gruplarına göre dağılımına baktığımızda ara malları ve tüketim malları ihracatımızın hızla arttığını, toplam ihracat içindeki en büyük payın ise tüketim mallarına ait olduğunu görürüz. İthalatın mal gruplarına göre dağılımından ara malları ithalatının diğerlerinden önemli derecede fazla olduğu ve dolayısıyla da toplam içinde ezici bir payı olduğu rahatlıkla görülmektedir (Tablo 4.4).Esasen bu grubun ithalatı Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile paralel seyir izlemektedir. 1995'de ara mallarının toplam ithalat içindeki payı % 70.1 iken, bu oran 2000'de tüketim malları ithalatının payındaki artışa bağlı olarak (% 6.9'dan % 13.2'ye çıkmıştır) % 65.5'e düşmüş, ancak 2001'de yaşanan krizin de etkisi ile 2001'de % 69.9'a ve 2002' de % 72.6'ya yükselmiştir.

1990'larda tüketim malları ithalatında gerçekleşen %23 oranındaki artışın DTÖ yükümlülükleri ve 1996'da son aşamasına geçilen Gümrük Birliği nedeniyle olduğu söylenmektedir (Ertekin, 2005). 2001 krizinden sonra ekonomideki düzelme ve büyüme son üç yılda bu ana mal grubundaki ithalatı olumlu etkilemiştir. 2003, 2004 ve 2005'de sırasıyla %60, %55 ve %15 artış olmuştur. Son yılda daha düşük

büyümenin nedeni otomotivde artan vergi oranları ve 2001 krizi ile ertelenen iç talebin artık doyuma ulaşmasıdır.

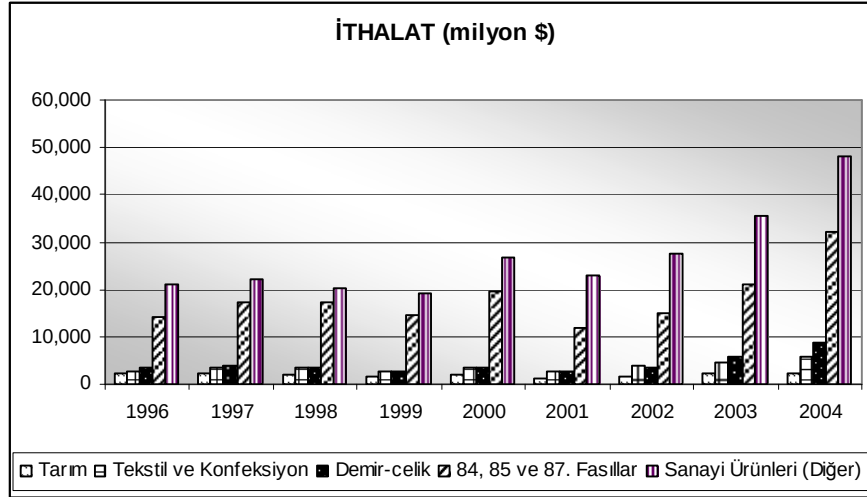
2004 yılında imalat sanayi ürünleri % 34.1 artışla 59,5 milyar dolara, tarım ve ormancılık ürünleri ihracatı % 19.9 artışla 2,5 milyar dolara, balıkçılık ihracatı % 27.7 artışla 103 milyon dolara ve madencilik-taşocakçılığı ihracatı da % 38.4 artışla 649 milyon dolara ulaşmıştır. 2005 yılının ilk sekiz aylık döneminde ise 2004 yılında görülen maliyet koşullarındaki iyileşmenin devam etmesi ve verimlilik artışının getirdiği dış rekabet avantajıyla ihracatta artış devam etmiştir. Bu dönemde bir önceki yıla göre imalat sanayi ürünleri ihracatında % 17, tarım ve ormancılıkta % 23.6, balıkçılık sektöründe % 45.8 ve madencilikte de % 27.9 oranında artış olmuştur (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri).

Türkiye'nin tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı dış ticareti fazla değişmezken, sanayi ürünleri dış ticareti özellikle 1995'den itibaren hızla artmıştır. Bu artışın üç önemli nedeni olmalıdır: (1) Ekonomi, GSMH'nin % 6.1 oranında küçüldüğü 5 Nisan 1994 depresyonundan çıkıp gelişme aşamasına girmiştir. (2) 6 Mart 1995'de imzalanan GB anlaşması piyasanın büyüyeceği, rekabetin ve dış ticaretin artacağı beklentisini doğurmuştur. (3) Sanayi mallarının üretim esnekliği diğer üretim alanlarına oranla daha büyüktür. Bütün bunlar, Türkiye'de gelirin sanayi sektörü lehine yeniden dağılmasının nedenleridir.

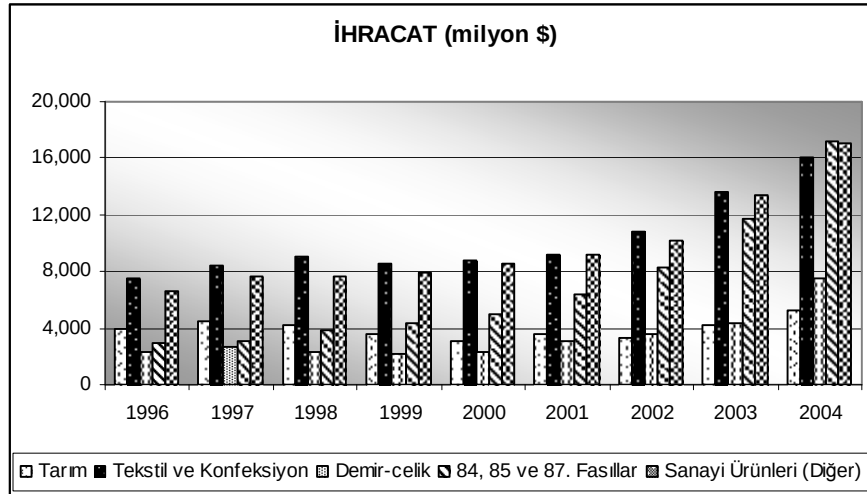
Bu çalışmada esas olarak Gümrük Birliği'nin Türkiye ticareti üzerindeki statik etkileri ana mal gruplarına göre inceleneceğinden, ticaretin sektörel yapısının analizi önemlidir. Bunun için sektörlerin toplam katma değer içindeki paylarına bakılabilir. 2001 rakamlarına baktığımızda katma değer % 14.2'sinin tarıma aittir. Bu rakamın yüksek oluşunun sebebi Türkiye'de hükümetin bu sektörü desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Çiftçilere yapılan transferlerin GSYİH'nin % 5'ine ulaştığı saptanmaktadır. Bununla birlikte katma değeri en yüksek olan sektör % 20.6 ile ticaret hizmetleridir. İkinci sırada ise % 11.6 ile ulaşım gelmektedir. Bu sektörlerin düşük üretkenliği olan emek yoğun sektörler olması dikkati çekmektedir (Lejour, 2004).

Lejour'un 2004'de yaptığı bir çalışmada Türkiye'nin mukayeseli üstünlüklerinin hesaplanması için bir endeks geliştirilmiştir. Bu endeksin hesaplanmasında izlenen

yöntem kısaca şu şekildedir; bir sektörün toplam ihracat içindeki payının diğer ülkelerde aynı sektörün toplam ihracat içindeki payına oranı alınmış ve bu rakam 100 ile çarpılmıştır. Bu hesaplama göre Türkiye'nin tarım, tekstil, hazır giyim ve hizmetler (ticari hizmetler dışında) sektörlerinde görece üstünlüğe sahip olduğu bulunmuştur.



Şekil 4.2.a İthalatın Sektörel Dağılımı



Şekil 4.2.b İhracatın Sektörel Dağılımı

Kaynak: DTM

İthalatın en büyük payını 84, 85 ve 87. fasıllar oluşturmaktadır (Tablo 4.2.a). Bunlar içinde de ağırlık motorlu kara taşıtlarına aittir. Otomotiv esasen ihracatçı bir sektördür, ancak ihracatı destekleyen ithal ara malı kullanımı yüksektir. Yine de bu sektördeki ihracatın ithalatı karşılama oranı çok yüksektir ve yan sanayi büyük

istihdam yaratmaktadır. Ayrıca 2002 sonrasında reel kurlardaki artış da ithal ara girdi kullanımının önemli bir nedenidir. Elektrik elektronik sektörü önemli ihraç kalemlerinden biridir. Ancak son yıllarda endüstri içi ticaret rakamlarının yükseldiği görülmektedir. Bu durum, sektörün ithal ara girdi kullanımının artmakta olduğunu ve ihracat-ithalat farkının azaldığını göstermektedir (Ertekin, 2005). Sanayi ürünleri ikinci, demir-çelik üçüncü, tekstil ve hazır giyim sektörü ise dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin endüstri içi ticaretin oranının en düşük olduğu sektörlerden biri de kimyasallardır. Bu sektördeki düşük oran tüketimin dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. Ancak kimya sektörünün önemli bir kısmını petrol ve türevlerinin oluşturması bu durumu açıklamaktadır.

İhracatın sektörel yapısı incelendiğinde, tarım sektöründe 1997–2000 yıllarında bir düşüşten sonra, son üç yılda tekrar artış trendine girildiğini görmekteyiz. Tarım ihracatı içinde en büyük paylar ise artan fiyatları nedeniyle fındık ve zeytinyağına aittir. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1990'da % 67.7'den 2005 yılında % 81.9'a ulaşmıştır. Şekil 4.2'de özellikle 84, 85 ve 87. mal gruplarındaki artış dikkat çekmektedir. Bundaki en büyük pay kuşkusuz 87. mal grubu içindeki otomotiv sektörüne aittir. 2005'de genel imalat sanayi ihracatının üçte birinden fazlasını otomotiv, dörtte birini elektrikli ve diğer makineler oluşturmaktadır. İhracatın bileşimindeki ikinci büyük payı demir-çelik almaktadır. 2005 yılında ise Çin faktörü nedeniyle bu mal grubu ihracatında % 4.2 oranında bir azalma olmuştur. 2004 yılında Çin pazarında talep fazlası varken, 2005 yılında arz fazlası olmuş ve Türkiye ve diğer ülkeler daha küçük pazarlara satış yapmak zorunda kalmış, bu da piyasada fiyatların düşük olarak belirlenmesine neden olmuştur. AB'ye yapılan ihracatta % 21.2 azalma gerçekleşirken ABD' ye yapılan ihracattaki azalış daha da büyük olmuştur (% 35.3). Hem tekstil hem de hazır giyim ihracatının payı 1990–95 döneminde artmış, tekstil sektörü bu trendi 2000'li yıllarda da sürdürmüştür. Bir diğer önemli nokta da AB' ye tekstil ve hazır giyim ihracatında 2005 yılında % 7.4 artış olmasıdır. Bunun sebebi de kotaların kaldırılmasıdır. ABD' ye olan ihracatta ise artan rekabet nedeniyle % 14.4 azalma olmuştur.

Tablo 4.5.a 2005 Yılında Mal Gruplarına Göre İthalatta İlk 10'un 1996–2004 Dönemindeki sıralaması (Kaynak: TÜİK)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Mineral yakıt	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1
Nükleer reaktör, kazan, makine	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2
Mot. kara taşıtları	5	3	4	4	4	4	6	4	3	3
Demir-çelik	4	5	5	5	5	5	4	5	5	4
Elektrikli makine	3	4	3	3	3	3	3	3	4	5
Plastik eşya	6	6	6	6	6	6	5	6	6	6
Kıymetli taşlar						9	8	7	7	7
Organik kimyasal	7	7	7	7	7	7	7	8	8	8
Eczacılık				9	10	8	9	9	9	9
Optik alet	9	8	8	8	8	10				10

Tablo 4.5.b 2005 Yılında Mal Gruplarına Göre İhracatta İlk 10'un 1996–2004 Dönemindeki sıralaması

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Motorlu kara taşıtları	6	9	8	5	5	3	2	2	1	1
Örme giyim	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Kazan, makine	7	6	6	6	6	6	6	5	6	3
Örülmemiş giyim	2	2	2	2	2	2	3	3	5	4
Elektrikli makine	3	4	3	3	3	4	4	4	4	5
Demir-çelik	3	3	4	4	4	5	5	6	7	6
Demir-çelik eşya					10	9	8	9	7	7
Mineral yakıt									10	8
Meyve, yemiş	4	5	5	7	7	7	9	8	8	9
Dokumaya elverişli diğer	10	7	7	8	8	8	7	7	9	10

Kaynak: TÜİK

* 2005 Ocak-Kasım dönemi verileridir.

GB'den sonra dış ticareti en hızlı gelişen sektörler; elektrikli ve elektronik makine ve cihazlar, otomotiv, makine, dokumacılık ve kimya sanayi olmuştur. Bitkisel ve hayvansal ürünler ithalatı artarken, su ve orman ürünleri ithalatı azalmıştır. Madencilik ve Taşocakçılığı sektöründe yer alan yakıt maddeleri ithalatı sürekli artmıştır. 2005 yılı ihracatı içinde en önemli yere; hazır giyim, tarım, tekstil ve demir çelik sahiptir.

2005 yılında mal gruplarına göre ithalatın yapısı incelendiğinde, 1996'da en çok ithalatı yapılan nükleer reaktör, kazan ve makinelerin yerini mineral yakıt ve mineral yağlara bıraktığını görmekteyiz. Ayrıca motorlu kara taşıtları da ilk üç içinde yer almaya başlamıştır. Diğer bir göze çarpan unsur da kıymetli taş, madeni para

kaleminin ilk ona girmesidir. Bu değişimler göze çarpmakla birlikte, ithalat yapısında önemli bir değişim gözlenmemektedir.

İhracatın yapısına bakıldığında motorlu kara taşıtları ihracatının 1996’da altıncı sıradan, 2005’de birinci sıraya yükseldiğı görülmektedir. Örme giyim grubu ise önemini korumaktadır. Demir-çelik ihracatı sıralamada aşağı düşmekte, ancak demir-çelik eşya ihracatı yukarı çıkmaktadır (Tablo 4.5).

4.5 AB ile Ticaret- AB Dışı ile Ticaret

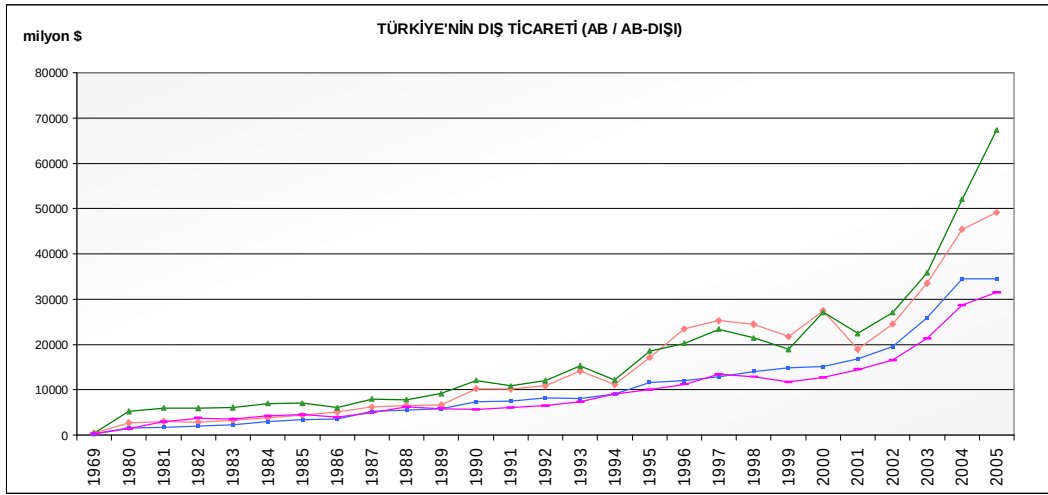
Bu çalışmada Gümrük Birliğı nedeniyle ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkiler olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Türkiye’nin dış ticaretinde yapısal ve davranışsal değişimler olduğı yapılan ampirik çalışmalarla olduğı kadar, dış ticaret tablolarının incelenmesi ile de ortaya konulabilir. Analizin ampirik bulgularının rakamların genel olarak bize anlattıkları ile örtüşmesi yapılan çalışmanın dayanağını güçlendirecektir.

Üye ülkelerarası ticarete tarife ve kotalar kalkınca malların fiyatları düşeceği, tüketicilerin satın alma gücü artarak, birlik içi ticarete artış bekleneceğı teorik bölümde açıklanmıştı. Ayrıca üçüncü ülke mallarına karşı konan ortak tarifenin oranına bağılı olarak, bu ülkelerin mallarının pahalı hale gelebileceğı, bu durumda onlarla yapılan ticaretin birlik içine kayması yani ticareti saptırmasının da olası olduğı belirtilmişti. Bu durumda “Avrupa Birliğı ile olan ticaret”- “Avrupa Birliğı dışı ülkeler veya ülke grupları ile olan ticaret” karşılaştırmasının “1996 öncesi”- “1996 sonrası” ayrımı ile yapılması bize bu konuda önemli fikirler verebilir. Ancak rakamların değerlendirilmesinde Türkiye’nin ekonomik yapısı ve dünyadaki gelişmeler de yoruma dâhil edilmelidir. Aksi halde değişmelerin sadece Gümrük Birliğı’ne dayandırılması gerçekçi olmayan sonuçlar verecektir.

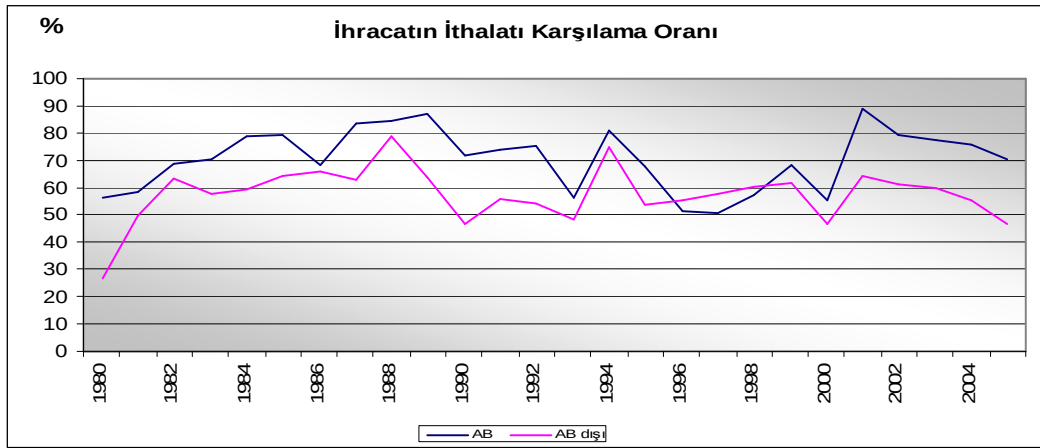
Tablo 4.6 İhracat ve İthalatta İlk 10 Ülke (TÜİK)

İhracat	2005	1996	İthalat	2005	1996
1	Almanya	Almanya	1	Almanya	Almanya
2	İngiltere	ABD	2	Rusya Federasyonu	İtalya
3	İtalya	Rusya Federasyonu	3	İtalya	ABD
4	ABD	İtalya	4	Çin	Fransa
5	Fransa	İngiltere	5	Fransa	İngiltere
6	İspanya	Fransa	6	ABD	Rusya Federasyonu
7	Irak	Hollanda	7	İngiltere	Suudi Arabistan
8	Hollanda	Belçika-Lüksemburg	8	İsviçre	Hollanda
9	Rusya Federasyonu	Suudi Arabistan	9	İspanya	Japonya
10	Romanya	İspanya	10	İran	Belçika-Lüksemburg

Tablo 4.6’ da ihracatta Rusya Federasyonu’nun 1996’da üçüncü sırada iken, 2005’de dokuzuncu sıraya düştüğünü görmekteyiz. Ayrıca Romanya da 2005’de ilk on ülke arasına girmiştir. Bu yapılan STA’nın etkisini nedeniyle olabilir. Bunun dışında dikkati çeken bir diğer nokta da 2005’e gelindiğinde ihracat yapılan ilk üç ülkenin AB üyesi olmalarıdır. Ancak ticaret sapması varsa 1996–2005 karşılaştırmasında kendini ithalat talebinde gösterecektir. 2005’de petrolün etkisiyle Rusya Federasyonu ikinci sıraya yükselmiştir. 2005’de üçüncü olan İtalya’dan ithal edilen ilk üç mal grubu sırasıyla “nükleer reaktör, kazan, makine ve cihazlar”, “motorlu kara taşıtları” ve “elektrikli makine ve cihazlar” olmuştur. Çin’den yapılan ithalattaki ilk üç mal grubu aynıdır. Hem ithalat hem ihracat sıralamasında birinci sırada Almanya’nın yer aldığı ve bu sırayı 1996 ve 2005 yıllarında koruduğu dikkati çekmektedir. Bu ülkeye yapılan ihracatta 2005’de ilk üç sırada örme giyim eşyası, örülmemiş giyim eşyası ve motorlu kara taşıtları yer almaktadır. İthalatta ise aynı yılda “nükleer reaktör, kazan, makine ve cihazlar”, “motorlu kara taşıtları” ve “elektrikli makine ve cihazlar” ilk üç sırayı almıştır.



Şekil 4.3.a Türkiye'nin Dış Ticareti (İthalat ve İhracat)



Şekil 4.3.b Türkiye'nin Dış Ticareti (İhracatın İthalatı Karşılama Oranı)

Kaynak: TÜİK

1996 öncesinde Avrupa Birliği'nden yapılan ithalat rakamları AB dışından yapılan ithalat rakamlarının altında seyretmekteyken, GB sonrası dönemde aksi yönde gelişme görülmektedir. İhracatta ise 1996 ayrımı yapılamaz, zira 1971'de Geçici Protokol ile AB sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini kaldırmıştı. Ancak, 1990'lardan itibaren AB'ye yapılan ihracat rakamlarının AB dışına yapılan ihracat rakamlarının üzerinde seyrettiği de Şekil 4.3a'dan anlaşılmaktadır.

OECD⁴ üyesi ülkelere 2004 yılında yapılan ihracat bir önceki yıla göre % 33.1 oranında artarak 40,5 milyar dolara çıkmıştır. 1996 yılına kıyasla bu ülkelere olan ihracatta artış görülmektedir. Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı Batı Avrupa

⁴ Sanayileşmiş Batılı ülkeler ve Japonya'dan meydana gelmektedir.

lkeleridir. Esasen AB'nin her zaman için ihracatın yarısından fazlasını oluşturduğu söylenebilir. AB'ye ihracatın payı 1990'da %56.5 iken 2005 yılında % 52.3 olmuştur. Bu azalmanın nedeni Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin izlediği bölgesel politikalaradır. Bu bölgedeki ülkelere özellikle tüketim malları ihracatı artmıştır. 1998' de yaşanan Asya krizi nedeniyle talepte bir düşüş olsa da, 2000'lerde tekrar artış trendine girilmiştir. 2005'de ihracat % 27.4 artarak beş milyar dolara ulaşmıştır. ABD'ye yapılan ihracat 1996 yılında 1,6 milyar dolar iken, 2000'de 3,1 milyar dolar ve 2005'de ise 5,3 milyar dolar olmuştur. İhracat artarken, toplam içindeki payı ise azalmıştır. Türkiye'nin ihracatında önemli bir diğer grup da Yakın ve Orta Doğu lkeleridir. Bu ülkelerin toplam içindeki payı 2000'de % 9 iken, 2005 yılında % 14'e yükselmiştir.

1996'dan sonra gerek AB ülkelerine yapılan ihracatın payında gerekse diğer ülkelerin payında önemli ölçüde bir değişme yoktur. şüphesiz bunda AB ile ihracatımızın 1970'lerde GB'ne doğru giden yolda atılan adımların payı büyüktür. Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması Türkiye'ye olan gümrük vergilerini 1971 yılında tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Seki (2005)'nin 1985–2003 dönemi için Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin net ihracatı üzerine etkilerini incelediği çalışmasındaki bulgusu da bu yöndedir.

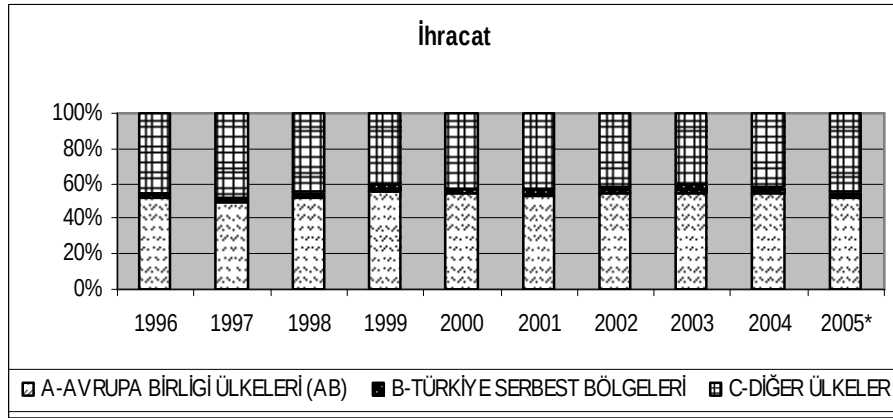
Avrupa lkeleri özellikle coğrafi yakınlıkları ve ekonomik gelişmişlikleri nedeniyle Türkiye'nin ithalatı içinde önemli bir paya sahiptir. Avrupa lkeleri içinde ilk sırada AB, sonra da Bağımsız Devletler Topluluėu⁵ gelmektedir. Orta Doğu lkelerinin bu önemi asıl olarak petrol ithalatından kaynaklanmaktadır. ABD'nin ithalatımızda dördüncü sırayı alması ise yoğun ticari ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

2004 yılındaki 97,5 milyar dolarlık ithalatın % 61.2'si OECD ülkelerinden yapılmış, 2005 Aralık ayı hariç verilere göre ise % 56.8' i bu ülkelerden yapılmıştır. Bu ülkelerden yapılan ithalat 1996'dan sonra hızla artmakla birlikte, ithalatın toplam içindeki payı azalmıştır. Dikkati çeken diğer artışlar Karadeniz Ekonomik İřbirliėi⁶ ve Bağımsız Devletlerden olan ithalat rakamlarıdır. Bu ülkelerden yapılan ithalat

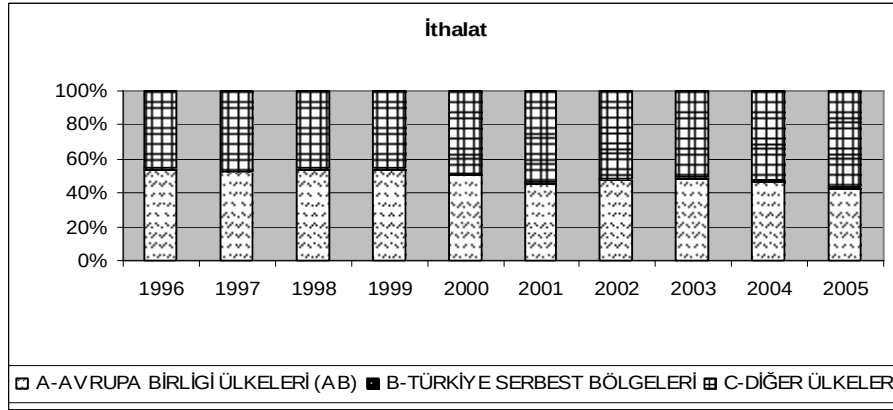
⁵ Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna

⁶ Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna

hem rakam olarak artmış, hem de bu rakamların toplamdaki paylarında artış olmuştur. AB ülkelerinden olan ithalata bakıldığında 1996 yılı ile kıyaslandığında azalma görülmektedir ancak 1996'dan itibaren pozitif bir eğilim vardır. AB'nin toplam ithalat içindeki payı % 50'lerden, % 40'lara düşmekle birlikte, halen ithalatın büyük bölümünü karşılamaktadır (Şekil 4.4). Bununla birlikte, ithalattaki artış eğilimi dışa açık politikaların başladığı 1980'lerden beri sürmekte bu da Türkiye ekonomisi incelenirken bahsedildiği gibi GB'den çok izlenen yapısal politikalara bağlıdır.



Şekil 4.4.a Dış Ticarete AB ve AB dışı Payları (İhracat)



Şekil 4.4.b Dış Ticarete AB ve AB dışı Payları (İthalat)

Kaynak: TÜİK

BÖLÜM 5 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN STATİK ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

5.1 Panel Verilerin Modellenmesi

Panel veriler ile çalışmanın birçok faydası bulunmaktadır. Panel veri tahminlerinde hem yatay kesit bazında hem de zaman bazında gerçekleşen değişimleri analize dâhil etmek mümkün olmaktadır. Böylece sadece yatay kesit veya zaman serisi ile çalışan modellerdeki gibi veri kaybından kurtulmak mümkün olmaktadır. Ayrıca, testlerin gücü artmakta ve bu sayede katsayı yorumlarında ilerleme kaydedilmektedir. Panel veri kullanmanın faydaları şu şekilde sıralanabilir. Yatay kesit verisinin heterojenliği kontrol altına alınarak sapmalı tahmin elde edilmesi önlenir, veri sayısı ve çeşitliliğini arttırarak zaman serilerindeki çoklu doğrusallık ve serbestlik derecesi ile yaşanan problemler azaltılmakta ve daha etkin sonuçlar elde edilmektedir, dinamik modeller ile çalışmak da panel veri ile daha kolaydır. Ancak panel veri ile çalışmanın çeşitli zorlukları da vardır. Bunlardan en büyüğü verinin toplanması ve tasarımıdır. Ayrıca, anket ile yapılan çalışmalarda verilerin birbirini tutmaması, eksik ve yetersiz cevaplar alınması gibi nedenlerle ölçüm hatalarından kaynaklanan ve yanlış yorumlara yol açan sonuçlar elde edilebilmektedir. Heterojenlik sapması olarak da adlandırılan kısıtsız model ile veri setindeki eğilimin yanlış olarak tahmin edilmesi de söz konusu olabilmektedir (Baltagi, 2001).

Panel verisi analizlerinde kullanılan başlıca üç model vardır. Bunlar sabit katsayılar modeli, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelidir.

$$Y_{it} - q \bar{Y}_i = b_1(X_{1it} - q \bar{X}_{1i}) + u_{it} - q \bar{u}_i \quad (5.1)$$

Yukarıdaki eşitlikte θ sıfıra eşit olduğunda model kısıtlı regresyon olur. θ bire eşit olduğunda sabit etkiler modeli, sıfır ve bir arasında değerler aldığı da rassal etkiler modeli elde ederiz.

Sabit katsayılar modeli veya diğer adıyla kısıtlı model hem eğim hem de sabit katsayısı sabit olan modeldir. Elimizde ülkelere veya zamana göre değişen etkilerin olmadığı bir veri seti varsa tüm veriyi birleştirerek sıradan en küçük kareler regresyon tahmini yapmak anlamlı olacaktır.

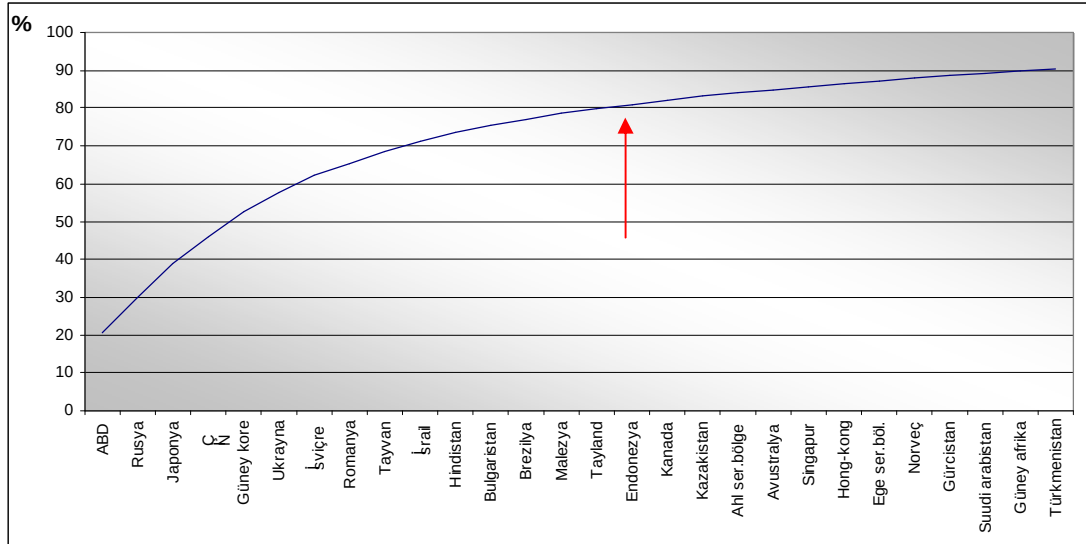
Sabit etkiler modelinde ise genellikle yatay kesit biriminde (grup) eğim katsayıları sabittir fakat sabitler her bir grup için (bu çalışmada ülke) değişmektedir. Bu modelde zaman bazında değişen etkiler anlamlı olmayabileceği halde, ülkeler arasında anlamlı farklar vardır. Sabit etkiler farklı şekillerde modellenebilmektedir. Örneğin bir çeşitte eğimler zaman bazında sabit kalabilirken, sabit sayı değişebilmektedir. Başka bir çeşitte ise eğim katsayıları yine sabit kalırken sabitler hem ülkeden ülkeye hem de zaman içinde değişebilmektedir. Hem eğim katsayılarının hem de sabitlerin ülkeden ülkeye değiştiği modeller yanında bu katsayıların hem ülkeler hem de zaman bazında değiştiği modeller de bulunmaktadır. Bu model ile regresyon tahminleri yatay kesit bazında değişen fakat zaman içinde sabit kalan modele dâhil edilmeyen etkilerin kontrol altında tutulmak istendiği durumlarda kullanılmaktadır. Bu model en iyi yatay kesit verisinin az, zaman verisinin ise çok olduğu durumlarda çalışmaktadır.

Modele alınmayan değişkenlerin bir kısmının zaman içinde sabit kaldığı yatay kesit birimleri bazında değiştiğine diğer kısmının ise yatay kesit birimleri bazında aynı kalarak zaman içinde değiştiğine inanıldığı durumlarda tercih edilen model rassal etkiler olmaktadır. Bu modele rassal sabit parametrelili regresyon da denilmektedir (Green, 2003).

İstatistiksel olarak sabit etkiler modeli her zaman tutarlı sonuç verdiği için panel veride genelde uygulanan odur. Ancak rassal etkiler modeli daha etkin tahmin yaptıklarından sonuçların P-değerleri daha iyi olmaktadır. Modelin seçimi aşamasında genellikle Hausman Testinden yararlanılır. Araştırma sorusu gözlemlenmeyen yatay kesit birimlerine özgü rassal etkiler ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığıdır. Eğer bu tür bir ilişki varsa rassal etkiler tutarsız sonuçlar vereceğinden sabit etkiler modeli tercih edilir. Testin sıfır önsavı etkin rassal etkiler tahmincisinin tutarlı sabit etkiler tahmincisi ile aynı sonucu vereceğini yani ilişki olmadığını söyler. Elde edilen (olasılık değeri > ki-kare) 0.05'den büyük ise rassal etkiler modeli tercih edilir. Anlamlı bir olasılık değeri (P-değeri) elde edilmesi durumunda ise sabit etkiler modeli kullanılmalıdır.

5.2 Verilerin Tanıtımı ve İzlenilen Yöntem

Bu çalışmada öncelikle Türkiye'nin genel ithalat talebi birincisi Avrupa Birliği'nden olan ithalat ve ikincisi de Avrupa Birliği dışından olan ithalat olmak üzere iki eşitlik karşılaştırılarak incelenmiştir. Bunun için 19'u Avrupa Birliği ülkesi ve 16 Avrupa Birliği dışında olan toplamda 35 ülke verisi kullanılmıştır (EK B). AB dışından olan ülkelerin seçimi için izlenen yol şudur; 2000 yılı veri alınmış ve Türkiye'nin tüm ülkelerden olan ithalat rakamları 27. mal grubu (Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar) dışarıda bırakılarak hesaplanmıştır. Daha sonra, birikimli ithalat hesaplanmış ve toplamın % 81'ini oluşturan ülkeler seçilmiştir. Şekil 5.1'de en son seçilen ülke olan Endonezya'dan sonra eğimin giderek azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla örneklemin ana kütleyi iyi yansıtmaması beklenmektedir.



Şekil 5.1 2000 Yılında Birikimli İthalatta Ülke Payları

İthalat talebi fonksiyonunun oluşturulması için en önemli değişkenler göreceli fiyatlar ve gelir olduğundan, eşitliklerde bu iki değişken temel alınmıştır. Gelir değişkeni için Türkiye'nin dolar bazında GSYİH verileri 1982–2004 yıllarını kapsamak üzere Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Fiyattaki göreceli değişikliği yakalamak amacıyla ithalat talebini inceleyen çoğu çalışmada olduğu gibi, reel kurlar kullanılmıştır. Reel efektif döviz kurunun yükselmesi YTL'nin değer kazandığını göstermektedir. Reel efektif döviz kurunun hesaplanması şu şekilde yapılmıştır:

$$RER_t = \frac{e_t * T\ddot{U}FE_{TR}}{T\ddot{U}FE_{FR}}$$

RER_i = Reel efektif döviz kuru

e_i = nominal kur (yabancı ülke parası/ YTL)

$TÜFE_{TR}$ = Türkiye'nin tüketici fiyat endeksi

$TÜFE_{FR}$ = Yabancı ülkenin tüketici fiyat endeksi

Hesaplama da anlaşıldığı gibi, ithalat talebi denklemi yazılırken her ülke için farklı bir kur elde edilmektedir. Bu da çalışmanın panel modelleri kullanılarak analiz edilmesi sonucunu doğurmuştur. Tablo 7.1'de iki Avrupa Birliği ülkesi ve iki de Avrupa Birliği dışından ilke için hesaplanan reel kurlar da bu sonucu desteklemektedir.

Tablo 5.1 Seçilmiş Ülkeler için Reel Kurlar 1982–2004 (yabancı para birimi/ YTL)

Yıl/Ülke	Almanya	Fransa	ABD	Hindistan,
1982	2.064507	1.533103	1.586506	38.11138
1983	2.0899	1.54617	1.463272	34.63915
1984	2.14814	1.497859	1.276011	32.72961
1985	2.310011	1.48308	1.255746	34.39956
1986	1.799016	1.160676	1.283448	33.5809
1987	1.638435	1.066478	1.352961	34.69265
1988	1.693489	1.07866	1.363399	35.69294
1989	2.020049	1.220742	1.422379	42.86862
1990	2.294323	1.312321	1.757302	55.26086
1991	2.490403	1.368497	1.75132	65.5016
1992	2.483826	1.294882	1.754773	68.93465
1993	2.848244	1.407343	1.768128	79.10034
1994	2.252809	1.040295	1.320859	56.60244
1995	2.508898	1.117151	1.561972	64.52527
1996	2.74346	1.138902	1.539842	65.65178
1997	3.236403	1.278314	1.497948	62.50408
1998	3.576106	1.380324	1.586399	67.45373
1999	1.962833	1.471277	1.593455	69.02671
2000	2.352286	1.736035	1.599441	71.88143
2001	1.946428	1.38481	1.225179	57.33307
2002	2.235584	1.522772	1.421649	66.69221
2003	2.421403	1.564858	1.749094	77.46834
2004	2.648411	1.592336	1.94774	83.03896

$TÜFE$ rakamları Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Bu veri tabanında bazı ülkelerin belirtilen dönem aralığı için rakamlar yoktur. Bu gibi durumlarda ülkelerin merkez bankalarından enflasyon rakamları temin edilmiş ve fiyat endeksleri bu şekilde tamamlanmıştır. Buna rağmen veride eksiklikler vardır ve veri dengesiz panel niteliğindedir.

Toplam ithalat talebinde Gümrük Birliği'nin yapısal bir değişiklik yapıp yapmadığının analiz edilmesi amacıyla Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1996 yılından sonraki dönem için 1 değerini alan bir kukla değişken kullanılmıştır. Bu değişkenin katsayısının anlamlı ve pozitif bulunması GB'nin ithalat talebini arttırdığı anlamına gelecektir. Ayrıca, bu gölge değişkenin reel kur değişkenin reel kur ve gelir esnekliği ile çarpılmasıyla iki adet eğim değişkeni elde edilerek, GB'nin sonra ithalat talebinin fiyat ve gelir esnekliklerine olan tepkilerinde davranışsal değişimler yaratıp yaratmadığının analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Toplam ithalat talebinin bu şekilde analizinden sonra ithalat mal gruplarının seçilmesi için 2004 yılında en çok ithalat yapılan ilk 10 mal grubu değerlendirilmiştir. Bu mal grupları sırasıyla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsilleri, mumlar (27), nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar (84), motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (87), elektrikli makine ve cihazlar (85), demir-çelik (72), plastik ve mamulleri (39), inciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar (71), organik kimyasal ürünler (29), eczacılık ürünleri (30) ve pamuk, pamuk ipliği, pamuklu mensucat (52)'dir. 27. mal grubu petrol ve türevleri olduğundan ve zorunlu mal sayıldığından analize dâhil edilmemiştir. 71. mal grubunun iktisadi değeri göz önüne alınarak, seçilmemiştir. Son olarak 52. mal grubu içindeki gümrük vergisine tabi olan tarım payı bilinmediğinden bu mal grubu da dışarıda bırakılmıştır. Seçilen mal grupları şunlardır:

1. 84 nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar
2. 72 demir-çelik
3. 39 plastik ve mamulleri
4. 29 organik kimyasal ürünler
5. 87 motorlu kara taşıtları ve bunların aksam parçaları
6. 85 elektrikli makine ve cihazlar
7. 30 eczacılık ürünleri

Bunların GB'den sonra Avrupa Birliği'nden olan ithalat ile Avrupa Birliği dışından olan ithalatları karşılaştırılarak, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler yorumlanmıştır.

Mal grupları için kullanılan ithalat talebi denkleminde reel kurun hesaplanması şu

$$\text{şekildedir; } RER_{jit} = \frac{e_{it} * TEFE_{jt}}{\dot{U}FE_{it}}.$$

RER_{jit} = i ülkesinden yapılan j mal grubu ithalatı için t yılındaki reel kur

e_{it} = nominal kur (i ülkesi parası/ YTL)

$TEFE_{jt}$ = Türkiye'nin j mal grubuna ait toptan eşya fiyat endeksi

$\dot{U}FE_{it}$ = i ülkesinin üretici fiyatları endeksi

TEFE için TCMB' nin EVDS veri tabanı kullanılmıştır. 84. ve 85. mal grupları için metal eşya ve makine sanayi endeksi, 87. mal grubu için genel imalat sanayi endeksi, 29, 30 ve 39. mal grupları için kimya ve petrol ürünleri endeksi ve son olarak demir-çelik için metal ana sanayi sektörü endeksi kullanılmıştır. Kurlar hesaplanırken analize dâhil edilen ülkelerin yine sektörel fiyat endekslerini kullanmak daha doğru bir yaklaşımdır ancak bu veriler elde edilemediğinden, ülkelerin üretici fiyat endeksleri kullanılmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde enflasyon oranlarının düşük olması, genel endeksin proxy değişken olarak kullanılmasının sonuçları etkilemeyeceği varsayımımızı desteklemektedir.

5.3 Türkiye'nin İthalat Talebi Fonksiyonu

Türkiye'nin ithalat talebinin istatistiksel analizi farklı yöntemler kullanılarak yapılmaktadır.

Kotan ve Saygılı (1999) iki farklı model kullanarak Türkiye'nin ithalat talebi fonksiyonunu milli gelir, kurlar ve uluslar arası rezervlerdeki hareketler ışığında analiz etmişlerdir. Öncelikle Engle-Granger Eşbütünleşme yöntemi ile ithalat talebi fonksiyonunun uzun dönem denge denklemi ve kısa dönem dinamik denklemi elde edilmiştir. Daha sonra Bernanke-Sims yapısal VAR analizi yapılarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. İthalat talebi için kısa dönemde en etkili aracın kurlar olduğu, uzun dönemde ise belirleyicilerin yurtiçi talep ile uluslar arası rezervler olduğu bulunmuştur.

Thomakos ve Ulubaşoğlu (2002) 1970–1995 dönemini kapsayan çalışmalarında 1980 reformlarının SITC (standart uluslar arası ticaret sınıflaması) ayrımına göre sektörler üzerindeki etkilerini ithalat talep fonksiyonunu kullanarak açıklamayı

amaçlamışlardır. Tekstil, motorlu taşıtlar, pamuk, petrol, lastik gibi ürünlerde 1980’lerde yapısal kırılma olduğu bulunmuştur.

Aydın *et al* (2004) ihracat arzı ve ithalat talebi fonksiyonlarını tek denklemlile talep analizleri ve VAR analizi ile incelemişlerdir. İthalatın kurlar ve milli gelir ile ihracatın ise birim işçilik maliyetleri, milli gelir ve ihracat fiyatları ile belirlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Kadılar ve Şimşek (2004) çalışmalarında 1970–2002 dönemi ithalat talep fonksiyonunu belirleyen değişkenlerle talep arasında uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla Peseran *et al* (2001)’ın önerdiği sınır testi yaklaşımını kullanmışlardır. Elde edilen bulgular ithalat hacmi ile uzun dönemli fiyatların eşbütünleşik olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca ithalat ve ihracat fiyat esneklikleri toplamının birden büyük olması durumunda devalüasyonun uzun dönemde dış ticaret açıklarının kapatılmasında bir politika aracı olarak kullanılacağını söyleyen Marshall-Lerner koşulunun da gerçekleştiği bulunmuştur (Toplam esneklik -1.01 bulunmuştur). Elde edilen diğer bir bulgu da ithalat hacminin ülke içi fiyatlardaki artışlara duyarlı olduğudur. Buradan elde edilen sonuç da enflasyon oranındaki artışlar karşısında döviz kurunun yeterince değişmemesinin ithalatı arttıracığıdır.

Bu çalışmada temel alınan makale ise Neyaptı ve diğ. (2003) olmuştur. Araştırmacıların panel veri kullanarak yaptıkları çalışmada ihracat ve ithalat talep fonksiyonları yardımıyla Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkileri yorumlanmıştır. Buna göre ihracatın fiyat esnekliği negatif (kurun değeri kazanması TL’nin değerlenmesidir), ithalatınki ise pozitif bulunmuştur. Ayrıca ihracatın yabancı ülke gelirleri ile ithalatın da Türkiye’nin milli geliri ile pozitif ilişkili olduğu ortaya konmuştur. GB’nden önceki dönemde hem ithalatın hem de ihracatın gelir esnekliğinin daha düşük olduğu ve kurun ihracat üzerindeki etkisinin GB döneminde arttığı da bulgular arasındadır. İthalat talep fonksiyonu sonuçlarında ise, kurun AB ülkelerinden olan ithalatta GB öncesi dönemde etkili iken, GB döneminde ithalatın fiyattaki değişmelere tepkisinin önemli ölçüde azaldığı ve toplamda negatif bir esneklik değeri elde edildiği görülmüştür. Bu beklenmeyen sonuç, 1993–2000 döneminde aşırı değerli TL’nin yarattığı ithalat artışı ile açıklanmıştır. Gelirin ticaret hacmi üzerindeki etkisinin de AB ülkeleri için daha az olduğu ve GB’den sonra gelire tepkinin azaldığını gösteren bir sonuç çıktığını görsek de bunun anlamlı bir olasılık değeri olmadığı için dikkate alınmadığı da belirtilmiştir.

Sonuç olarak ise GB'nin AB ile ticarete ticaret yaratıcı etki yaptığı ve GB'nin ticareti AB dışı ülkelerden AB ülkelerine saptırdığı söylenmiştir.

5.4 Beklentiler

Bu bölüme kadar yapılan çalışmada GB'nin Türkiye ticareti üzerindeki etkileri ekonomideki genel gelişmeler ışığında irdelenmiştir. Buna göre GB'nin özellikle ithalat üzerinde bir etkisi görülebilir, ancak bu zaman zarfında yaşanan krizlerin etkisi nedeniyle bu etkinin gerçek boyutunu kestirmek zor görünmektedir. Grafiksel olarak bakıldığında ithalat paylarında bir değişim gözlemlenmediğinden (EK C4), bundan sonra yapılacak ampirik çalışmada da aynı yönde bir bulgu beklenmektedir.

İthalat yapılan başlıca mal grupları için de grafiklere bakılarak yorum yapılabilir. Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar (84) mal grubunda AB dışından yapılan ithalatın payı 1989 yılından 2001'e kadar artış göstermiştir. Bundan sonra ise AB'nin payında artış başlamıştır. Ayrıca 1996'dan sonraki birkaç yıl ithalatı bir artış olmuştur ve ticaret yaratıcı etki olabileceği sinyalini vermektedir (EK D4).

Demir-çelik (72) mal grubunda da 1996 yılında AB'nin payında bir artış olmuş ancak bundan sonra 2000'e kadar AB-dışının payı sürekli artmıştır ve dışsal ticaret yaratıcı etki beklentisini güçlendirmektedir. Yine 2001 krizinden sonra hem genel olarak bu mal grubu ithalatı hem de AB'nin payı artmıştır ve ticaret yaratıcı etki beklenebilir (EK E4).

Plastik ve mamulleri (39) mal grubunda yapılan ithalatı 1990'ların başından beri AB-dışının payı daha çoktur. Bu durumda GB'nin ticaret saptırıcı olduğunu söylemek zordur. Rakamsal olarak bakıldığında ise ithalatın 1995'den sonra arttığı görüldüğünden 1996 gölge değişkeninin ticaret yaratıcı bir etki bulması olanaklıdır (EK F5).

Organik kimyasal ürünler (29) mal grubunda paylarda bir değişme gözlemlenmemektedir. Ancak rakamsal olarak 2001 krizindeki azalma dışında 1995’den itibaren bir artış eğilimi vardır (EK G4).

Motorlu kara taşıtlar (87) mal grubunda yapılan ithalatta AB’nin payındaki artış 1992’den beri devam etmektedir. Bu durumda özellikli olarak 1996 yılının ticaret saptırıcı etkisini beklemek yanlış olur. GB’nin etkisi 1996’dan sonraki birkaç yıl ithalat artışı olarak kendini göstermiştir. Ancak 2001 krizinden sektör çok fazla etkilendiğinden analiz sonuçlarında yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkabilir (EK H5).

Elektrikli makine ve cihazlar (85) mal grubu grafikleri AB payının 1992’den sonra arttığını, 2000’lerde ise azaldığını göstermektedir. Bulguların ticaret saptırıcı etki göstermesi beklenemez. Rakamsal olarak ise bu mal grubunda yapılan ithalatın da 2001 krizinden olumsuz etkilenmesi dışında sürekli artış gösterdiği görülmektedir (EK I4).

Eczacılık (30) mal grubu grafiğini inceleyecek olursak, 1996 sonrası AB dışının payının arttığını görürüz. Rakamlar da GB sonrası ithalatın çok fazla arttığını göstermekte ve ticaret yaratıcı etkiye işaret etmektedir (EK J5).

5.5 Genel İthalat Talebi Fonksiyonu Tahmin Sonuçları

Türkiye dışı açık küçük bir ülke olduğundan, dünya fiyatları ticaret hacmi üzerinde etkili olmaktadır. Petrol ithalatı da dünya petrol fiyatlarına bağlıdır ve bu fiyatlardaki değişimler eksojen şoklar olarak değerlendirilir (Kotan ve Saygılı, 1999). Bu sebeple bu çalışmada toplam ithalat 27. mal grubu olan “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar” dışarıda bırakılarak hesaplanmıştır.

$$\ln M_{AB} = b_0 + b_1 d96 + b_2 \ln y + b_3 \ln rer + v_{it} \quad (5.2)$$

$$\ln M_{DAB} = a_0 + a_1 d96 + a_2 \ln y + a_3 \ln rer + n_{it} \quad (5.3)$$

$$\ln M_{AB} = b_0 + b_1 d96 + b_2 \ln y + b_3 \ln rer + b_4 \ln y * d96 + b_5 \ln rer * d96 + n_{it}, \quad (5.4)$$

$$i=1, \dots, 19; \quad t=1, \dots, 23$$

$$\ln M_{DAB} = a_0 + a_1 d96 + a_2 \ln y + a_3 \ln rer + a_4 \ln y * d96 + a_5 \ln rer * d96 + n_{it} \quad (5.5)$$

$$i=1, \dots, 16; \quad t=1, \dots, 23$$

M_{AB} = Tr. AB ülkelerinden yaptığı ithalat (milyon \$)

M_{DAB} = Tr. AB dışındaki ülkelerden yaptığı ithalat (milyon \$)

D = 1996 ve sonraki yıllar için 1, 1996'dan önceki yıllar için 0 değerini alan kukla değişken

Y =Türkiye'nin cari GSYİH'si (\$)

RER = reel döviz kuru

Tüm çalışma boyunca değişkenlerin logaritmaları alınarak kullanılmıştır. Bunun sebebi panel veri nedeniyle değerler arasında bulunan çok düşük ve çok yüksek rakamların analiz sonuçlarında meydana getirebilecekleri sapmaların aza indirilmesidir. Ayrıca kullanılan değişkenlerden gelir değişkeninin logaritması alındığında gelir esnekliğini, fiyat değişkeninin ise fiyat esnekliğini göstermesi hem değişkenlerin anlamlılıklarını etkilememiş, hem de diğer çalışmalardaki bulgular ile kıyaslanabilmelerine olanak sağlamıştır.

Tahminlerin yapılmasındaki asıl amaç GB'nin statik etkilerinin ortaya konması olmuştur. Bunun için 1996'dan sonra 1, önce 0 değerini alan $d96$ gölge değişkeni kullanılmıştır. Eşitliklerin tümü yalnızca bu değişkenin katsayısının yorumlanmasında kullanılmıştır. Buna göre AB'den olan ithalat talebi denklemlerinde $d96$ değişkeninin katsayısının pozitif ve anlamlı, AB-dışından olan ithalat talebinde ise bu katsayının negatif ve anlamlı olması, AB lehine bir ticaret sapmasını gösterecektir. AB'den olan ithalat talebinde bu değişken yine pozitif ve anlamlı iken AB-dışından olan ithalat talebi denkleminde anlamsız olması veya sıfırdan farklı bulunamaması ise AB'den olan ithalatın arttığını ve GB'nin ticaret yaratıcı etkide bulunduğunu gösterecektir. İthalat talebinin fiyat esnekliğini gösteren ($\ln rer$), gelir esnekliğini gösteren ($\ln y$), fiyattaki değişmelere tepkisini göstermesi beklenen ($\ln y * d96$) ve gelirdeki değişmelere tepkisini göstermesi beklenen ($\ln rer * d96$) değişkenlerinin yorumu için ise eşitlik (5.4) ve eşitlik (5.5) kullanılmıştır.

Avrupa Birliği'nden yapılan ithalat talebini gösteren eşitlikler (5.2 ve 5.4) için modelin sabit etkiler mi yoksa rassal etkiler mi olacağına karar vermek amacı ile

Hausman Testi yapılmıştır. Hausman (1978) Testinin sıfır hipotezi, Sıradan En Küçük Kareler (SEKK) ile Genelleştirilmiş En Küçük Kareler'in (GEKK) tutarlı sonuçlar verdiği varsayımı altında, SEKK'in etkin olmayan sonuçlar verdiğini söylerken; alternatif hipotez SEKK'in tutarlı fakat GEKK'in tutarsız olduğunu söyler. Bunu şu şekilde de ifade etmek mümkündür; Hausman istatistiği yatay kesit birimleri bazında değişen etkiler ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi test eder. Sıfır hipotezinin reddedilmesi halinde sabit etkiler modeli, aksi halde rassal etkiler modeli seçilir. Ancak test sonuçları negatif ki-kare değerleri bulmuştur (EKC1). Bunun üzerine kısıtsız model ile rassal etkiler modelini karşılaştıran Breusch-Pagan Lagrange Multiplier Testi yapılmıştır. Tablo 5.2 test sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlar rassal etkiler modelini desteklediğinden, bu model ile tahminler yapılmıştır. Avrupa Birliği dışı ülkelerden yapılan ithalat talebini gösteren eşitlikler (5.3 ve 5.5) için yine öncelikle Hausman Testi ve Breusch-Pagan Lagrange Multiplier Testi yapılmıştır. Test sonuçları rassal etkiler modelini desteklemiştir.

Tablo 5.2: Genel ithalat talebi tahmin sonuçları

Değişken/model	5.4	5.5
lnrer	0.019461 (0.08044)	-0.0031255 (0.0656896)
lngdp	3.617352* (0.162496)	4.482275* (0.2442936)
lngdpd96	-0.4482 (0.468954)	0.7004504 (0.7857257)
lnrer96	-0.08671 (0.06291)	0.0708708* (0.0253785)
d96	11.69729 (12.16333)	-18.66468 (20.39313)
_cons	-73.6951 (4.181711)	-96.35276 (6.224227)

* %1 anlamlılık seviyesi, Parantez içindeki değerler standart sapmalardır.

Öncelikle eşitlikler 5.2 ve 5.3 ile tahmin yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre GB'den sonra AB dışından yapılan ithalat azalmıştır. Bunun üzerine eşitlikler 5.4 ve 5.5 ile de tahmin yapılmıştır. GB'nin etkisini gösteren d96 gölge değişkeni AB'den olan ithalat için pozitif (prob.değeri= % 31.2) ve AB dışından olan ithalat için negatif (prob.değeri= % 28.1) bulunmuştur. Değerler %10 seviyesinde bile anlamlı olmadığından, GB'nin Türkiye'nin ithalatı üzerinde ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı bir etki yapmadığı söylenebilir (EK C).

İthalatın gelir esnekliği için $\ln gdp$ değişkeninin katsayısına bakmak gerekir. Her iki eşitlik için de %1 seviyesinde anlamlı ve pozitif rakamlar elde edilmiştir. Bu da ithalat talebinin gelir esnek olduğunu gösterir. GB'den sonra AB'den olan ithalat talebinin gelir esnekliği azalırken, AB dışından olan ithalatın gelirdeki değişmelere tepkisi artmıştır. Bu da GSYİH' deki olası bir azalma durumunda öncelikle AB dışından yapılan ithalattan vazgeçileceğini göstermektedir. Toplam esneklik AB için 3.17'dir. Gelirdeki %1'lik bir değişme AB'den olan ithalatı % 3.17 arttırmaktadır. AB dışından olan ithalat için ise % 1'lik bir gelir değişimi ithalatı % 5.18 arttırmaktadır.

İthalatın fiyat esnekliği AB eşitliği için pozitif ve AB dışı için negatif bulunmuştur. Ancak $\ln r_{96}$ eğim değişkeni ile birlikte değerlendirmek daha sağlıklı yorum yapmayı sağlayacaktır. Buna göre, AB'den olan ithalatın fiyattaki değişmelere tepkisi azalırken, AB dışından olan ithalatın tepkisi artmıştır. Tepkilerdeki bu değişimler anlamlı bulunmuş ancak $\ln r$ katsayılarında hata payları çok yüksek çıkmıştır. Zaten toplam etkiler çok düşüktür (AB için hesaplanan esneklik -0.06, AB dışı için ise 0.07 olmuştur). Buna dayanarak, Türkiye'nin ithalatının fiyata duyarlı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ithalat talebinin fiyat esnekliğinin birden küçük çıktığı çalışmalardan bazıları Özatay (1997), Erlat and Erlat (1991), Evaraert *et al* (1990), Kotan ve Saygılı (1999), Kadılar ve Şimşek (2004), Neyaptı (2003) ve Akgündüz (2005)'dür.

Bundan sonra analizin daha detayı yapılması için mal gruplarına göre incelemeye geçilecektir.

5.6 Mal Grupları Tahmin Sonuçları

$$\ln M_{j,AB} = b_0 + b_1 d96 + b_2 \ln gdp + b_3 \ln r_{it} + n_{it} \quad (5.6)$$

$$\ln M_{j,DAB} = a_0 + a_1 d96 + a_2 \ln gdp + a_3 \ln r_{it} + n_{it} \quad (5.7)$$

$$\ln M_{j,AB} = b_0 + b_1 d96 + b_2 \ln gdp + b_3 \ln r_{it} + b_4 \ln gdp * d96 + b_5 \ln r_{it} * d96 + n_{it} \quad (5.8)$$

$$\ln M_{j,DAB} = a_0 + a_1 d96 + a_2 \ln gdp + a_3 \ln r_{it} + a_4 \ln gdp * d96 + a_5 \ln r_{it} * d96 + n_{it} \quad (5.9)$$

AB için $j=1, \dots, 8$ (mal grupları) $i=1, \dots, 18$; $t=1, \dots, 23$

AB dışı için $j=1, \dots, 8$ (mal grupları) $i=1, \dots, 15$; $t=1, \dots, 23$

$M_{j,AB}$ = Tr. j mal grubunda AB ülkelerinden yaptığı ithalat (milyon \$)

$M_{j,DAB}$ = Tr. j mal grubunda AB dışındaki ülkelere yaptığı ithalat (milyon \$)

D= 1996 ve sonraki yıllar için 1, 1996'dan önceki yıllar için 0 değerini alan kukla değişken

Y=Türkiye'nin cari GSYİH'si (\$)

RER_i = i ülkesinden yapılan ithalat talebi için hesaplanan reel döviz kuru

Malta ve Tayvan için ÜFE rakamları elde edilemediğinden analiz dışında bırakılmışlardır. Ayrıca 30. ve 39. mal grupları için ithalat talep fonksiyonu tahmin edilirken ithalat taleplerinin çok düşük olmaları nedeniyle Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Portekiz de analizde dâhil edilmemişlerdir.

Analizler yapılırken öncelikle her iki denklem için de rassal/ sabit etkilerin modellenebilmesi amacıyla Hausman Testi yapılmıştır. Hausman Testinin negatif ki-kare verdiği durumlarda kısıtsız model ile rassal modeli karşılaştıran Breusch- Pagan LM testi yapılmıştır. Hausman Test sonuçlarının pozitif ki-kare verdiği durumlarda tüm eşitlikler için rassal etkiler modelini desteklemiştir. Modeller Stata'da "robust (berklik)" komutu ile tahmin edilmiştir. Bu komut, katsayıları aynı bırakarak, standart hataları ve dolayısıyla olasılık değerlerini düzeltmektedir. Testlerin sonuçları ekler kısmında raporlanmıştır.

o Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar (84)

Rassal etkiler modeli seçilmiştir.

İlk olarak eşitlikler (5.6) ve (5.7) için tahmin yapılmıştır. D96 değişkeni katsayısı AB dışı için pozitif ve anlamlı çıkarak dışsal ticaret yaratıcı bir etkiye işaret etmiştir. (5.8) ve (5.9)'a göre yapılan tahminlerde ise 1996'dan sonra bir değerini alan ve Gümrük Birliği dönemini simgeleyen d96 gölge değişkeni katsayılarına bakıldığında, katsayının AB'den yapılan ithalat için pozitif ve % 10 anlamlılık düzeyinde anlamlı, AB dışından yapılan ithalat için ise negatif ancak anlamsız olduğu görülür. Bu da GB'den sonra AB'den yapılan nükleer reaktörler, kazan ve makineler ithalatının

arttığını gösterdiğinden, GB'den sonra AB'den yapılan ithalatın arttığını ve GB'nin ticaret yaratıcı etki yaptığını söyleyebiliriz (EK D).

İthalat talebinin gelir esnekliği her iki eşitlikte de %1'de anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Katsayıların birden büyük olması ithalat talebinin gelir esnek olduğunu gösterir. Ayrıca GB'den sonra ithalatın gelirdeki değişmelere tepkisini gösteren lngd96 gölge değişkeni AB dışından olan ithalatın gelire duyarlılığının GB'den sonra arttığını (Toplam etki ile bulunan esneklik değeri 5.387'dir), AB'den olan ithalatın ise gelir esnekliğinin azaldığını göstermektedir (Toplam etki ile bulunan esneklik değeri 2.967 olmaktadır).

lnrer84 gölge değişkeni ithalat talebinin fiyat esnekliğini göstermektedir (Kurun artışı YTL'nin değerlendirilmesidir). AB'den olan ithalat talebinin gelir esnekliği beklenildiği gibi pozitif ve %10'da anlamlıdır. AB dışından olan ithalatın gelir esnekliği ise beklenenin aksine negatif çıkmıştır. GB'den sonra ithalatın fiyattaki değişmelere tepkisinde davranışsal değişimlere de bakarak toplam etkiyi yorumlamak daha anlamlı olacaktır. Bunun için lnrer84d96 gölge değişkeni katsayılarına da bakılmalıdır. Görünen o ki, AB'den olan ithalatın fiyata duyarlılığı azalmış, AB dışından olan ithalatın ise artmıştır. Toplam etkiler sırasıyla -0.106 ve -0.058 esneklik değerlerini vermektedir. Eksi işaret beklenmemekle birlikte, katsayıların birden küçük oluşu, ithalat talebinin fiyat değişikliklerinden fazla etkilenmediğini ve fiyatlara duyarsız olduğunu gösterir (Begg, 2001).

o Demir- Çelik (72)

Rassal etkiler modeli seçilmiştir.

Öncelikle (5.6) ve (5.7) ile tahmin yapılmış ve anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Daha sonra en genel denklem ile yapılan tahminde d96 gölge değişkeni AB'den olan ithalat için pozitif (prob. değeri=%13) ve AB dışından olan ithalat için de negatif katsayılı (prob. değeri=%5 olduğundan, demir-çelik mal grubunda GB sonrasında AB'den dışından AB'ye marjinal bir ticaret sapması olduğu ancak bu etkinin ileriki yıllarda daha rahat görülebileceği söylenebilir (EK E).

İthalatın gelir esnekliği her iki eşitlik için de pozitif ve birden büyüktür. Demir-çelik ithalatı gelire esnektir. Ancak, lngd96 gölge değişkeni yardımıyla GB'den sonra davranışsal değişimlere baktığımızda AB'den olan ithalatın gelire duyarlılığının azaldığını ve toplam etkinin negatif ve birden büyük bir esneklik değeri verdiği,

dolayısıyla ithalatın gelire esnek durumdan, esnek olmadığı duruma geçtiği dikkat çekmektedir. AB dışından olan ithalatı ise ters yönde gelişme olduğu, bu mal grubunda talebin gelire daha duyarlı hale geldiği görülmüştür.

Fiyat esnekliklerine baktığımızda beklenilmeyen negatif katsayılar görmekteyiz. Katsayı AB eşitliğinde % 2’de anlamlı iken, AB dışından olan ithalat eşitliğinde anlamsız çıkmıştır. AB dışından olan ithalatı fiyat talebi etkilememektedir. GB sonrasındaki davranışsal değişimler de dikkate alındığında AB’den olan demir-çelik ithalatının fiyata duyarlılığının arttığı görülmektedir. AB dışından olan ithalatın da fiyata duyarlılığı artmış ve toplam etki pozitif olarak 0.114 esneklik değerini vermiştir. Ancak, katsayı birden küçüktür ve bu da talebin fiyattaki değişmelere duyarsız olduğunu göstermektedir.

o Plastik ve Mamulleri (39)

Rassal etkiler modeli kullanılmıştır.

(5.6) ve (5.7) ile yapılan tahminler GB’nin ticaret yaratıcı etkisi olduğunu bulmuştur. (5.8) ve (5.9) ile yapılan tahmin sonuçları ise anlamsız çıkmıştır (EK F).

Gelir esnekliği her iki eşitlikte de pozitif ve anlamlıdır. Eğitim değişkenleri ile birlikte değerlendirildiğinde, AB ülkelerinden yapılan ithalatın gelirdeki değişmelere tepkisinin artarken, AB dışından yapılan ithalatın tepkisinin azaldığını ancak her iki eşitlikte de değişkenlerin yüksek olasılık değerlerine sahip olduğunu görüyoruz.

Fiyat esnekliği yine beklenenin aksine negatif çıkmıştır. Ayrıca her iki grubun da fiyattaki değişmelere tepkisi artmıştır.

o Organik Kimyasal Ürünler (29)

Rassal etkiler modeli seçilmiştir.

(5.6) ve (5.7) ile yapılan tahminler anlamsız çıkmıştır. En geniş denklemler kullanılarak yapılan tahminde organik kimyasal ürünler ithalat talebinde GB’den sonra AB dışından AB’ye bir ticaret sapması meydana gelmediği d96 gölge değişkeninin her iki eşitlik için de pozitif çıkmasından anlaşılmaktadır. GB bu mal grubunda ticaret yaratıcı etki yaratmıştır. Bu etki katsayısının AB dışından olan ithalatı daha az sapmalı sonuç ile bulunduğundan (prob. değeri=% 26), özellikle AB dışından olan ithalat için söylenebilir (EK G).

Organik kimyasal ürünlerin gelir esnek bulunuştur. GB'den sonra her iki grup için de azalmış, talep gelirdeki değişmelere daha az duyarlı hale gelmiştir.

Fiyat esnekliği ise AB'den olan ithalat için pozitif ve % 10'da anlamlı iken, GB fiyata olan duyarlılığı azaltmış ve toplam etki negatif bir esneklik değeri vermiştir. AB dışından olan ithalatı ise İner29 katsayısı negatif ve birde oldukça küçük çıktığından fiyata duyarsız bir talep ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. GB'den sonra ise duyarlılık artmış, ancak toplam etki pozitive dönmekle birlikte, birden küçük kalmıştır. Yine de katsayı % 1'de anlamlı olduğundan, GB'nin fiyata olan duyarlılığı arttırdığı söylenebilir, YTL'nin değer kazanması bu mal grubunda ithalatı arttırmaktadır.

- o Motorlu kara taşıtları ve bunların aksam parçaları (87)

Rassal etkiler modeli seçilmiştir.

İlk yapılan tahminler bu mal grubunda GB'nin ticaret yaratıcı etkisi olduğunu ortaya koymuştur. (5.8) ve (5.9) eşitlikleri kullanıldığında ise %10 anlamlılık düzeyinde d96 gölge değişkeni katsayısı AB'den olan ithalatın azaldığı yönünde bir sinyal vermiştir. Bu durum da sektörün 2001 krizden çok olumsuz etkilenmesi nedeniyle bulguların sapması ile açıklanabilir (EK H).

Gelir esnekliklerine bakıldığında beklenildiği üzere katsayılar pozitif çıkmıştır. GB'den sonra hem AB'den hem de AB dışından olan ithalatın gelirdeki değişmelere duyarlılığı artmıştır. Ancak duyarlılıktaki artış, AB'den olan ithalat için daha yüksek bulunmuştur.

Fiyat esnekliği AB'den ithalat için pozitif bulunmakla birlikte, GB'den sonra, motorlu taşıtlar ithalatının fiyattaki değişmelere duyarlılığının azaldığı söylenebilir. Ancak, yine de toplam esneklik değeri çok düşük olduğundan (-0.06) ithalat talebi fiyata duyarsızdır. AB dışından olan ithalat talebinin fiyat esnekliği negatiftir ve GB'den sonra duyarlılık artarak, toplamda -0.19 bir esneklik değerine ulaşmamızı sağlamaktadır. Ancak bu da çok düşük bir değerdir, yorumlamak gerekirse, kurdaki % 1'lik bir artış, ithalat talebinde % 0.19'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak, diğer birçok mal grubundaki gibi, bu mal grubunda da ithalatın fiyata duyarsız kaldığı söylenebilir.

o Elektrikli Makine ve Cihazlar (85)

Rassal etkiler modeli kullanılmıştır.

Tahminlerin tümü bu mal grubunda GB'nin ticaret yaratıcı teki yaptığı yönündedir (EK I).

Gelir esnekliğinin pozitif ve birden büyük olması, ithalat talebinin gelir esnek olduğunu göstermektedir. GB'den sonra, gelirdeki değişmelere ithalat talebinin duyarlılığı AB'den olan ithalatı azalırken, AB dışından olan ithalatı artmıştır. Demek ki, Türkiye'nin GSYİH' sinde bir azalma olduğunda öncelikle vazgeçilen ithalat, AB dışındaki ülkelerden olmaktadır.

Fiyat esnekliğine tepki için $\ln r85$ gölge değişkeninin katsayılarını analiz ettiğimizde, AB eşitliği için pozitif yani talebin fiyata duyarlı olduğunu, AB dışı için ise negatif ve küçük bir katsayı bulunduğunu yani fiyattaki değişmelerin talebi etkilemediğini görmekteyiz. Davranışsal değişmeler için $\ln r85d96$ gölge değişkeni incelendiğinde, AB'den olan ithalatın fiyattaki değişmelere duyarlılığının azaldığını ve hatta negatif ve çok küçük bir değere ulaşıldığını, dolayısıyla da talebin fiyattan etkilenmediğini görmekteyiz. AB dışından olan ithalatı ise davranış kalıplarında ters yönde değişme olduğu ve fiyata duyarlılık artmakla birlikte, toplam etki -0.09 esneklik değerinde kalarak, AB eşitliğinde olduğu gibi AB dışı eşitliğinde de bu mal grubunun fiyat esnek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

o Eczacılık Ürünleri (30)

Rassal etkiler modeli seçilmiştir.

Eşitlikler (5.6) ve (5.7) ile yapılan tahmin sonuçları GB'nin AB-dışından yapılan ithalatı arttırdığını, AB'den ise azaldığını ortaya koymuştur. En geniş denklemler ile yapılan tahminlerde eczacılık mal grubunda ithalat talep eşitliklerinin sonuçları değerlendirildiğinde, $d96$ gölge değişkeninin katsayısı her iki grup için de pozitif çıkmış, ancak AB'den yapılan ithalat için daha anlamlı bulunmuştur (EK J).

Gelir esnekliği katsayıları pozitif ve anlamlıdır. GB'den sonra hem AB'den olan ithalatın hem de AB dışından olan ithalatın gelirdeki değişmelere duyarlılığı azalmıştır. Ancak bu azalma daha çok AB grubu için anlamlı bulunmuştur.

Fiyat esnekliği AB'den olan ithalat için pozitif iken, GB sonrası davranışsal tepkilerdeki değişmelerde de göz önüne alındığında, toplamda -0.281 esneklik

değerine ulaşılmaktadır. Bu da ithalatın fiyattaki değişmelere duyarsız kaldığını göstermektedir. AB dışından olan ithalat için de $\ln r_{er30}$ katsayısı negatif bulunmuş ve GB'den sonra da duyarlılığın arttığı görülmüştür. Toplamda -0.40 esneklik değerine ulaşmamız bize yine tepkinin düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.3 Eğim Gölge Değişkenleri ile GB'nin Statik Etkilerinin Yorumlanması*

	AB		AB Dışı	
	$\ln gdp_{96}$	$\ln r_{er96}$	$\ln gdp_{96}$	$\ln r_{er96}$
84	-	-	+	+
87	+	-	+	+
85	-	-	+	+
72	-	+	+	+
39	-	+		+
29		-	-	+
30	-	-		

* Tabloda (+) ithalatın ilgili değişkene tepkisinin arttığını, (-) ise azaldığını göstermektedir. Olasılık değerleri %50'den yüksek olan katsayılar ile ilgili bir yorum yapılmamıştır.

Reel kurun yükselmesi YTL'nin değer kazanması anlamına gelmektedir. Tahminlerde gerek genel gerekse sektörel ithalat taleplerinin görece fiyatlardaki değişmelerden etkilenmediği ve talebin fiyat esnek olmadığı bulunmuştur. Görünen o ki reel kurun katsayısı üretimde kullanılan ara mallarının gelir esnekliği yüksek, fiyat esnekliği düşük mallar olmasından etkilenmektedir. Bununla birlikte bazı sektörler için beklenen işaretin çıkmadığı görülmüştür. Esasen bu bulgu yeni bir şey değildir.

Coşar (2002) de yine panel veri analizi ile 1989–2000 dönemi için sektörel ihracat taleplerini incelediği çalışmada özellikle işlenmemiş veya yarı işlenmiş mamul sektörlerinde (metal, gıda, kimyasallar, madencilik) ters yönde işaret ile karşılaşmıştır. Bunu da TL'nin gerçek değerinin üzerinde olması ve bu sektörlerdeki maliyet artışlarının fiyatları yükseltip iç talebi azaltmasıyla açıklamıştır. Neyaptı *et al* (2003) da AB'den olan ithalat talep fonksiyonu için beklenmeyen fiyat esnekliği katsayısı ile karşılaşmış, yine sebep olarak regresyonun değerli TL'yi yakalaması gösterilmiştir. Akgündüz (2005) ise Türkiye'nin 9 AB ülkesinde ve bu ülkelerin Türkiye'den ithalat talebini gelir ve nispi fiyatın fonksiyonu olarak gösterdiği çalışmada çift logaritmali regresyonlar uygulayarak ithalat talebindeki gelir ve reel kur esnekliği katsayılarını hesaplamış ve ithalattaki değişimin ne kadarının bu değişkenlerden kaynaklandığını açıklamaya çalışmıştır. Türkiye'nin ithalat talebi regresyonunda uzun dönemde Almanya ve kısa dönemde de Belçika ve

Danimarka'nın fiyat esneklikleri için ters yönlü işaret bulunmuştur. Ayrıca uzun dönemde İngiltere, İtalya, Portekiz ve Danimarka için reel kur değişkeninin anlamsız olduğu da bulgular arasındadır. Toplam ihracat talebi reel kur esnekliği (kurun yükselmesi TL'nin değer kazanması) beklenenin aksine pozitif çıkmıştır. Bunun da Almanya'nın etkisiyle olduğu ve ürünün fiyatı arttıkça daha kaliteli olması ihtimalinden dolayı ithalat talebinin nispi fiyatlarla aynı yönde hareket etmesinden kaynaklanmış olabileceği açıklanmıştır.

BÖLÜM 6 SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Avrupa Birliği ile 1996'da kurulan Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkileri incelenmiştir. Bunun için öncelikle bir ekonomik bütünleşme olan Gümrük Birliği'nin teorik altyapısı ortaya konulmuştur. Birliğin kurulduğu 1957'den itibaren bütünleşme yolunda izlediği politikalar Ankara Anlaşması'nın da temelini oluşturmuş ve Gümrük Birliği'ne uyum sürecinin temel taşları olmuştur. Bu sebeple çalışmada öncelikle Avrupa Birliği'nin bütünleşme anlayışı ve sonra da Türkiye'de bu anlayışa uyum çabaları irdelenmiştir. Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisindeki etkileri genel konjonktürden ayrı düşünülemez. Çalışmanın ana amacı Gümrük Birliği'nin statik etkilerini ortaya koymaktır. Bunun için öncelikle dış ticaret verileri ekonomideki gelişmeler ışığında değerlendirilmiş ve daha sonra panel veri analizi ile Türkiye'nin genel ve sektörel ithalat talep denklemleri ile analiz yapılmıştır.

Türkiye'nin genel ithalat talep fonksiyonu ile elde edilen birinci bulgu ithalat paylarında bir değişme olmadığıdır. Regresyon sonuçları diğer birçok çalışmada olduğu gibi ithalatın gelire duyarlı olduğunu ortaya koymuştur. Göreli fiyattaki değişimleri yakalamak için kullanılan kur değişkeni ise gerek Avrupa Birliği'nden gerekse Avrupa Birliği dışından yapılan ithalatın fiyattaki değişmelere duyarsız kaldığını göstermektedir. Bunun sebebi gerek genel ithalatın gerekse incelenen mal gruplarının üretimlerinin ithal ara girdiyi yoğun olarak kullanmaları ve ara malların gelir esnekliğinin yüksek, fiyat esnekliğinin düşük olmasıdır. Bununla birlikte, davranışsal tepkilere bakıldığında Gümrük Birliği'nden sonra Avrupa Birliği'nden olan ithalatın fiyata tepkisi azalırken, Avrupa Birliği dışındaki artmıştır. Bu noktada toplulaştırılmış veri ile ulaşılan bu bulguların sektörel temelde desteklenip desteklenmediğinin analizi önem kazanmaktadır.

Tüm eşitliklerde gelir esnekliği birden büyük ve anlamlı çıkmıştır. İthalat talebinin fiyat esnekliğini gösteren gölge değişkenin katsayısı demir-çelik mal grubunda AB anlamsız çıkmıştır. Bunun dışındaki tüm tahminlerde ilgili mal gruplarının fiyattaki değişmelere duyarsız oldukları bulunmuştur.

Türkiye'nin petrol dışında en çok ithal ettiği mal gruplarının başında yer alan nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar mal grubunda Gümrük Birliği hem ticaret yaratıcı hem de dışsal ticaret yaratıcı etki yapmıştır. Bu mal grubunda hem gelirdeki değişmelere hem de fiyattaki değişmelere tepki Avrupa Birliği grubunda azalırken, Avrupa Birliği dışında artmıştır.

Otomotiv mal grubunda Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisi olmuştur. Gelire duyarlılık her iki talep için de artarken, fiyat duyarlılığı Avrupa Birliği'nden talepte azalmış, Avrupa Birliği dışından talepte ise artmıştır.

Elektrikli makine ve cihazlar ithalatında Avrupa Birliği'nden yapılan ithalat artmış ve ticaret yaratıcı etki meydana gelmiştir. Gelire ve fiyata duyarlılık Avrupa Birliği için azalırken, Avrupa Birliği dışı için artmıştır.

Demir-çelik için ise Avrupa Birliği'nden ithalatla gelire duyarlılık azalıp, fiyata duyarlılık artmış; Avrupa Birliği dışından olan ithalat talebinde ise hem gelire hem de fiyata olan duyarlılık artmıştır. Bu mal grubunda da Gümrük Birliği sonrasında Avrupa Birliği lehine marjinal bir ticaret sapması olduğu bulunmuştur. Tam etkinin anlaşılabilmesi için ileriki yıllarda analiz tekrarlanmalıdır.

Plastik mamullerinde Gümrük Birliği'nin ticarete bir etkisi olmamıştır. Esasen grafiklerde de 1990'lardan beri ithalat paylarının çok değişmediği görülmektedir. Avrupa Birliği'nden olan ithalatın gelire tepkisi artmış, fiyata tepki ise her iki tahmin için pozitif çıkmıştır.

Gümrük Birliği organik kimyasal ürünler ithalatında ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı bir etki yapmamıştır. Grafikler de 1990'lardan itibaren payların değişmediğini göstermektedir. Avrupa Birliği'nden olan ithalatın fiyata duyarlılığı azalırken, Avrupa Birliği dışından olan ithalatın artmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği dışından yapılan ithalatın gelir duyarlılığının arttığı da bulgular arasındadır.

Eczacılık mal grubu için yapılan tahmin sonucunda Avrupa Birliği dışından ithalatın gelir ve fiyat esnekliği katsayıları anlamsız bulunmuştur. Ancak Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği dışından yapılan ithalatla dışsal ticaret yaratıcı etkisi ortaya çıkmıştır. Bulgular Avrupa Birliği'nden ithalatın hem gelire hem de fiyata tepkisinin azaldığı yönündedir.

TL'nin gerçek değerinin üzerinde seyrettiği 1993–2000 dönemi bu çalışmada kur değişkeni için beklenmeyen negatif katsayı çıkmasında etkili olabilir. Ayrıca Avrupa

Birliği'nden olan ithalat talebindeki negatif katsayılar en çok ithalat yapılan Almanya'nın fiyata tepkisinin regresyon sonucunu kendi yönünde değiştirmesi ile açıklanabilir.

Sonuç olarak genel ithalat talep fonksiyonu ile elde edilen Gümrük Birliği'nin ticaret üzerinde ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisi olmadığı bulgusu analiz mal gruplarına derinleştirildiğinde genel kabul görmemektedir. Gümrük Birliği değerlendirilirken yapılan çalışmalarda Gümrük Birliği'nin sadece ticaret yaratıcı veya sadece ticaret saptırıcı olduğunu söylemek yanlıştır. Her bir sektörün gelişimi Türkiye ekonomisinin bir bütün olarak yaşadığı gelişmelerden etkilenirken, bunların sektörleri etkileme şekilleri farklı olmuştur. Bu durumda sektörlerin kendi dinamiklerinin de göz önüne alınarak analizler yapılabilir. Ayrıca tahmin sonuçlarının panel veri modellemesi ile elde edildiği de unutulmamalıdır. Zira bu modellemelerde gerek Avrupa Birliği ülkeleri verilerinin gerekse Avrupa Birliği dışı ülkeler için verilerin toplu olarak değerlendirilmesi esas olduğundan, analiz sonuçları bu eksiklikten etkilenebilir. Bunun için her bir ülkeden olan ithalat taleplerine bakılması sonuçların değerlendirilmesi açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aitken N.D.**, 1973. The Effect of The EEC and EFTA on European Trade: A Temporal Cross-Section Analysis, *The American Economic Review*, **63**, 881-892
- Akgündüz M.**, 2005. Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri: Ekonometrik Bir Analiz, *VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir, 2005.
- Aydın M. F., Çıplak U., Yücel M. E.**, 2004. Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy , Central Bank of The Republic of Turkey, Research Department Working Paper, **No: 04 / 09**, Ankara, Turkey
- Balassa B.**, 1961. The Theory of Economic Integration, Greenwood Pres, Westport
- Balassa B.**, 1967. Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market, *The Economic Journal*, **77**, 1-21
- Baltagi B.H.**, 2001. Econometric Analysis of Panel Data, John Wiley & Sons LTD, Chichester
- Begg D., et al**, 1994. Economics, McGraw-Hill Book Company, Berkshire
- Boratav K.**, 1988. Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Coşar E.E.**, 2002. Price and Income Elasticities of Turkish Export Demand, *Central Bank Review*, **2**, 19-53.
- EFTA Secretariat**, 1969. The Effects of EFTA on the Economies of Member States, EFTA Secretariat, Geneva
- El-Agraa A.M.**, 2004. Measuring the Impact of Economic Integration in *The European Union Economics and Policies*, Chapter 7, Grimwade N., Prentice Hall, London
- El-Agraa A.M.**, 2004. The Theory of Economic Integration in *The European Union Economics and Policies*, Chapter 6, El-Agraa A.M., Prentice Hall, London
- Emlak Bankası**, 1996. Gümrük Birliği Rehberi, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul
- Erlat G. and Erlat H.**, 1991. An Empirical Study of Turkish Export and Import Function, CBRT and METU

- Ertekin M.**, 2005. Sektörler İtibariyle Üretim-Dış Ticaret İlişkisi ve Rekabet Koşulları, T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, Türkiye
- Everaert L., Pinto F.G. and Ventura J.**, 1990. A RMSM-X Model for Turkey, World Bank Policy, Research and External Affairs Working Papers, **486**, Washington, USA
- Frankel J.A.**, 1997. Regional Trading Blocks in the World Economic System Institute for International Economics, Washington
- Green D.P.**, 2003. Lecture 10: Analysis of Panel Data, Department of Political Science, Yale University, USA
- Hahcıoğlu F.**, 1997. Türkiye-AB GB ve Alternatiflerinin Statik Etkileri, *İ.Ü.İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **No:3**, 61-72
- Harrison G.W., Rutherford T. F., Tarr D. G.**, 1996. Economic Implications For Turkey of a Customs Union With The European Union, The World Bank Policy Research Working Paper, **1599**, Washington, USA
- Hausman J.A.**, 1978. Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, **46**, 1251 -1272
- Hitiris T.**, 2002. European Union Economics, Prentice Hall, Dorchester
- İlkin S., Tekeli İ.**, 1993. Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Yaklaşımı 1. Kitap, Ümit yayıncılık, Ankara
- Kabaloğlu H.**, 1996. A'dan Z'ye Gümrük Birliği, Toprak Bank Yayınları, İstanbul
- Kadılar C. and Şimşek M.**, 2004. Türkiye'nin İthalat Fonksiyonunun Sınır Testi Yaklaşımı ile Eşbütünleşme Analizi 1970-2002, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, **5**, 27-34
- Kandoğan Y.**, 2005. Trade Creation and Trade Diversion Effects of Europe's Regional Liberalization Agreements, William Davidson Institute Working Papers Series , **746**, Michigan, USA
- Kotan Z. and Saygılı M.**, 1999. Estimating an Import Function for Turkey, Central Bank of The Republic of Turkey, Discussion Paper, **9909**, Ankara, Turkey
- Krein M.E.**, 1972. Effects of The EEC on Imports of Manufactures, *The Economic Journal*, **82**, 897-920
- Lejour A.M. and Mooij R.A.**, 2004. Turkish Delight: Does Turkey's Accession to the EU Bring Economic Benefits, CESİFO Working Paper, **1183**

- Liesner H.H.**, 1969. The Effects of EFTA on the Economies of Member States, *The Economic Journal*, **79**, 940-941
- Mayes D.G.**, 1978. The Effects of Economic Integration on Trade, *Journal of Common Market Studies*, **57**, 1-25
- Mercenier J. And Yeldan E.**, 1996. On Turkey's Trade Policy: Is a custom union with Europe enough?, *European Economic Review*, **41**, 871-880
- Neyapti B. Taskin F., Üngör M.**, 2003. Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade, *International Conference on Policy Modeling*, July 3-5, 2003, İstanbul
- Özatay F.**, 1997. A Quarterly Macroeconomic Model, *Economic Modelling*, **17**, 1-11
- Prewo W. E.**, 1974. Integration Effects in the EEC: An Attempt at Quantification in a General Equilibrium Framework, *European Economic Review*, **5**, 379-405
- Resnick S.A. And Truman E.M.**, 1974, The Distribution of West European Trade Under Alternative Tariff Policies, *The Review of Economics and Statistics*, **56**, 83-91
- Seki İ.**, 2005. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003, *VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir, 2005.
- Seyidoğlu H.**, 2003, Uluslar arası İktisat: Teori ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul
- Seymen D.and Utkulu U.**, 2004. Trade and Competitiveness Between Turkey and the EU:Time series Evidence, Turkish Economic Association Discussion Paper, **8**, Ankara, Turkey
- Taşkın M.**, 2003. 1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyetinin Dış Ticaret Politikaları , *DTDERGİ*, özel sayı ekim
- Taymaz E. ve Suiçmez H.**, 2005. Türkiye'de Verimlilik, Büyüme ve Kriz, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2005/4, Ankara, Türkiye
- Tekeli İ.**, 2001. Planlı Ekonomi İlkeleri-Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomik ve Sosyal Politikası 1930-1980, Tarih Vakfı, İstanbul
- Thomakos D.D. And Ulubaşoğlu M.A.**, 2002. The Impact of trade Liberalization on Import demand, *Journal of Economic and Social Research*, **4**, 1-26
- Truman E.M.**, 1969. The European Economic Community:Trade Creation and Trade Diversion, *Yale Economic Essays*, **9**, 201-257

- Truman E.M.**, 1975. The Effects Of European Economic Integration on the Production and Trade of Manufactures in *European Economic Integration*, Balassa B., North-Holland Publishing Company, Amsterdam
- Uyar S.**, 2001. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, DTM Yayınları, Ankara
- Uysal C.**, 2001. Türkiye- AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler, *Akdeniz İ.İ.B.F.Dergisi*, **1**, 140-153
- Ülgen S.and Zahariadis Y.**, 2004. The Future of Turkish-EU Trade Relations, Deepening vs Widening, CEPS, EU-Turkey Working Papers, **5**
- Viner J.**, 1950, The Customs Union Issue, Stevens & Sons Limited, New York
- Yalçınkaya M.H.**, 1997. Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, **3**, Manisa, Türkiye

EKLER

EK A TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

TABLO A1 AB-AB Dışı Ticaret Göstergeleri

	İthalat (milyon \$)		İhracat (milyon \$)		İhr/İth (%)		Denge (milyon \$)	
	AB	AB-dışı	AB	AB-dışı	AB	AB-dışı	AB	AB-dışı
1969	450.86	350.38	304.39	232.44	67.5	66.3	-146.46	-117.94
1980	2682.54	5226.82	1512.62	1397.50	56.4	26.7	-1169.93	-3829.32
1981	2958.02	5975.35	1725.10	2977.83	58.3	49.8	-1232.92	-2997.52
1982	2882.36	5960.31	1986.30	3759.67	68.9	63.1	-896.06	-2200.64
1983	3171.27	6063.73	2238.23	3489.60	70.6	57.5	-933.04	-2574.13
1984	3769.88	6987.15	2978.11	4155.49	79.0	59.5	-791.77	-2831.66
1985	4333.86	7009.51	3440.00	4518.01	79.4	64.5	-893.86	-2491.51
1986	5078.01	6026.76	3481.26	3975.46	68.6	66.0	-1596.75	-2051.30
1987	6197.54	7960.27	5179.60	5010.45	83.6	62.9	-1017.94	-2949.82
1988	6489.41	7845.99	5478.55	6183.47	84.4	78.8	-1010.86	-1662.52
1989	6649.67	9142.48	5768.36	5856.34	86.7	64.1	-881.31	-3286.14
1990	10219.45	12082.67	7327.25	5632.04	71.7	46.6	-2892.20	-6450.64
1991	10181.45	10865.57	7537.92	6055.54	74.0	55.7	-2643.52	-4810.03
1992	10849.95	12021.11	8179.15	6535.48	75.4	54.4	-2670.80	-5485.63
1993	14146.44	15281.93	7976.07	7369.00	56.4	48.2	-6170.37	-7912.93
1994	11123.34	12146.68	9017.63	9088.24	81.1	74.8	-2105.71	-3058.44
1995	17150.15	18558.86	11645.59	9991.45	67.9	53.8	-5504.56	-8567.41
1996	23408.14	20218.51	11997.69	11226.77	51.3	55.5	-11410.44	-8991.74
1997	25217.48	23341.24	12816.61	13444.46	50.8	57.6	-12400.87	-9896.78
1998	24476.78	21444.61	14056.19	12917.76	57.4	60.2	-10420.60	-8526.84
1999	21751.19	18920.09	14851.82	11735.40	68.3	62.0	-6899.37	-7184.68
2000	27387.57	27115.25	15085.67	12689.24	55.1	46.8	-12301.90	-14426.02
2001	18948.80	22450.28	16854.12	14480.09	88.9	64.5	-2094.68	-7970.19
2002	24518.62	27035.18	19468.20	16590.88	79.4	61.4	-5050.42	-10444.29
2003	33494.71	35844.99	25898.73	21354.11	77.3	59.6	-7595.97	-14490.88
2004	45443.72	52096.05	34451.05	28716.11	75.8	55.1	-10992.67	-23379.94
2005	49151.96	67401.42	34486.12	31508.30	70.2	46.7	-14665.84	-35893.13

Kaynak: TÜİK

TABLO A2 Seçilmiş yıllara Göre Ülke Grupları İle İhracat

İHRACAT(BİN \$)	1996	2000	2003	2004	2005*
TOPLAM	23 224 465	27 774 906	47 252 836	63 167 153	65 994 414
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB)	12 097 757	15 085 668	25 898 731	34 451 047	34 486 118
1-Avrupa Birliği Ülkeleri (15)	11 556 029	14 510 384	24 484 137	32 589 043	32 244 367
2-Avrupa Birliği Ülkeleri (10)	541 729	575 285	1 414 593	1 862 004	2 241 750
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	447 108	895 420	1 928 266	2 563 637	2 663 455
C-DİĞER ÜLKELER	10 679 600	11 793 818	19 425 840	26 152 469	28 844 841
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	3 020 356	2 432 846	4 857 028	6 637 221	7 935 333
2-Kuzey Afrika	985 655	1 087 400	1 576 974	2 203 356	2 302 503
3-Diğer Afrika	173 519	285 324	554 243	764 791	954 615
4-Kuzey Amerika	1 739 694	3 308 600	3 972 875	5 206 705	4 784 682
5-Orta Amerika ve Karayipler	72 300	167 386	166 016	333 715	374 878
6-Güney Amerika	85 766	120 419	130 540	192 754	246 802
7-Yakın ve Orta Doğu	2 595 420	2 572 846	5 464 810	7 921 284	9 058 238
8-Diğer Asya	1 924 527	1 298 146	2 347 927	2 544 121	2 741 864
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	64 536	135 395	158 098	264 495	245 865
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	17 826	385 457	197 329	84 026	200 061
<u>Seçilmiş ülke grupları</u>					
1-OECD Ülkeleri	14 455 527	19 005 942	30 424 741	40 518 488	39 922 143
2-EFTA Ülkeleri	335 941	324 252	538 086	666 588	739 506
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	2 926 482	2 466 867	5 044 444	6 778 995	7 771 586
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1 129 289	873 613	1 569 221	2 206 321	2 385 770
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	2 663 909	1 648 737	2 962 593	3 961 619	4 531 245
6-Türk Cumhuriyetleri	747 290	572 451	899 114	1 194 307	1 266 260
7-İslam Konferansı Teşkilatı	4 142 965	3 573 099	7 204 574	10 214 345	11 615 865

* 2005 Ocak-Kasım

Kaynak: TÜİK

TABLO A3 Seçilmiş Yıllara Göre Ülke Grupları İle İthalat

İTHALAT(BİN\$)	1996	2000	2003	2004	2005*
TOPLAM	43 626 642	54 502 821	69 339 692	97 539 766	104 526 899
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB)	23 516 813	27 387 566	33 494 705	45 443 720	44 071 151
1-Avrupa Birliği Ülkeleri (15)	23 138 296	26 610 307	31 695 936	42 359 420	40 711 004
2-Avrupa Birliği Ülkeleri (10)	378 517	777 259	1 798 769	3 084 299	3 360 146
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	296 708	495 865	588 912	811 460	684 693
C-DİĞER ÜLKELER	19 813 122	26 619 390	35 256 075	51 284 586	59 771 055
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	4 777 706	7 288 345	11 986 932	18 415 950	21 407 256
2-Kuzey Afrika	1 618 200	2 257 119	2 518 707	3 231 235	3 669 876
3-Diğer Afrika	375 530	457 101	819 763	1 589 145	1 625 154
4-Kuzey Amerika	3 859 521	4 167 457	3 740 706	5 114 159	5 213 279
5-Orta Amerika ve Karayipler	240 389	79 972	169 378	209 040	228 045
6-Güney Amerika	534 239	551 392	1 012 373	1 271 462	1 577 238
7-Yakın ve Orta Doğu	3 314 822	3 373 163	4 455 199	5 584 836	7 338 957
8-Diğer Asya	4 635 995	6 932 732	9 643 755	15 500 398	18 294 725
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	427 883	304 554	246 974	301 553	288 974
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	28 838	1 207 554	662 288	66 810	127 552
<u>Seçilmiş ülke grupları</u>					
1-OECD Ülkeleri	31 115 638	35 681 983	43 899 441	59 649 528	59 326 267
2-EFTA Ülkeleri	1 112 068	1 155 270	3 395 678	3 911 430	4 130 813
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	3 896 560	6 746 471	9 297 694	15 368 136	18 215 052
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1 196 818	1 542 984	2 735 688	3 217 953	4 663 057
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	3 074 153	5 693 036	7 777 111	12 926 894	15 352 012
6-Türk Cumhuriyetleri	304 007	628 013	623 295	753 526	1 150 011
7-İslam Konferansı Teşkilatı	5 587 347	6 320 881	8 195 006	10 630 643	13 042 720

* 2005 Ocak-Kasım

Kaynak: TÜİK

EK B VERİ SETİNİN TANITILMASI

EK B1 AB ÜLKELERİ

1.Almanya (1962–1999 dönemi için 1995 tabanlı TÜFE ve 1991–2005 için 2000 tabanlı TÜFE verisi bulunduğundan,1995 tabanlı verideki değişim oranları kullanılarak 2000=100 için 1991 öncesi dönem hesaplanmıştır. ÜFE serisi 1991 öncesi rakamlar da Batı Almanya ÜFE verisindeki değişim oranlarına göre hesaplanmıştır.)

2.Avusturya

3.Belçika-Lüksemburg (İthalat verileri toplu halde verildiğinden tek ülke gibi alınmıştır. TÜFE ve nominal kurlar için basit ortalama ile hesaplama yapılmıştır.)

4.Çek Cumhuriyeti

5. Danimarka

6. Finlandiya

7. Fransa (1999 yılında ÜFE hesaplama yöntemi değiştiğinden, bu yıldan önceki rakamlar enflasyon oranları kullanılarak hesaplanmıştır.)

8. Hollanda

9. İngiltere

10. İrlanda

11. İspanya

12. İsveç

13. İtalya

14. Macaristan

15. Malta (ÜFE verisine ulaşamadığından, sektörel analize dâhil edilmemiştir.)

16. Polonya

17. Portekiz (2000 öncesi ÜFE verisine ulaşamadığından, enflasyon oranları kullanılarak hesaplanmıştır.)

18. Slovakya

19. Yunanistan (ÜFE yerine TEFE kullanılmıştır.)

EK B2 AB- DIŞI ÜLKELER

1.ABD

2.Brezilya

3. Bulgaristan

4. Çin (1990 öncesi ÜFE serisine ulaşlamamıştır. Enflasyon oranları da 1986 öncesi için yoktur. 1986–1989 rakamları enflasyon oranları ile hesaplanmıştır.)

5. Endonezya

6. Kore Cumhuriyeti

7. Hindistan

8. İsrail

9. İsviçre

10. Japonya

11. Malezya (1982 ve 1983 ÜFE rakamları hesaplanması enflasyon oranları ile yapılmıştır.)

12. Romanya

13. Rusya Federasyonu

14. Tayland

15. Tayvan (TÜFE serisi hesaplaması için enflasyon verisi kullanılmıştır. ÜFE serisine ulaşlamadığı için sektörel analize dahil edilmemiştir.)

16. Ukrayna

EK C Toplam İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK C1 Toplam İthalat Talebi Hausman Testi

```
hausman fxd
```

	(b) fxd	(B) .	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
lnrer	.0356453	.0194612	.0161842	.0233412
lngdp	3.626493	3.617352	.0091408	.
lngdpd96	-.4116033	-.4482046	.0366012	.
lnrerd96	-.0842378	-.0867148	.0024771	.0048031
d96	10.74221	11.69729	-.9550866	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = -2.00

```
hausman fxd
```

	(b) fxd	(B) .	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
lnrer	.1123927	-.0031255	.1155183	.0842527
lngdp	4.421825	4.482275	-.0604498	.0425638
lngdpd96	.5631185	.7004504	-.1373319	.
lnrerd96	.0699501	.0708708	-.0009206	.
d96	-15.07729	-18.66468	3.587387	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 1.63
Prob>chi2 = 0.8980

EK C2 Toplam İthalat Talebi Breusch-Pagan Testi

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:

lnimp[country_,t] = Xb + u[country_] + e[country_,t]

Estimated results:

	Var	sd = sqrt(Var)
lnimp	2.634534	1.623125
e	.1181764	.343768
u	1.54965	1.244849

Test: Var(u) = 0

chi2(1) = 2475.02
Prob > chi2 = 0.0000

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:

$$\ln \text{imp}[\text{country}_i, t] = Xb + u[\text{country}_i] + e[\text{country}_i, t]$$

Estimated results:

	Var	sd = sqrt(Var)
-----+-----		
lnimp	3.667684	1.91512
e	.4997719	.7069455
u	1.779723	1.334063

Test: Var(u) = 0
chi2(1) = 2941.61
Prob > chi2 = 0.0000

EK C3 Toplam İthalat Talebi Rassal Etkiler Modeli İle Tahmin Sonuçları

```
. xtreg lnimp lnrr lngdp lngdpd96 lnrrd96 d96 if eu==1, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	280
Group variable (i): country_	Number of groups	=	19
R-sq: within = 0.8711	Obs per group: min =		1
between = 0.0098	avg =		14.7
overall = 0.2254	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(5)	=	1374.72
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

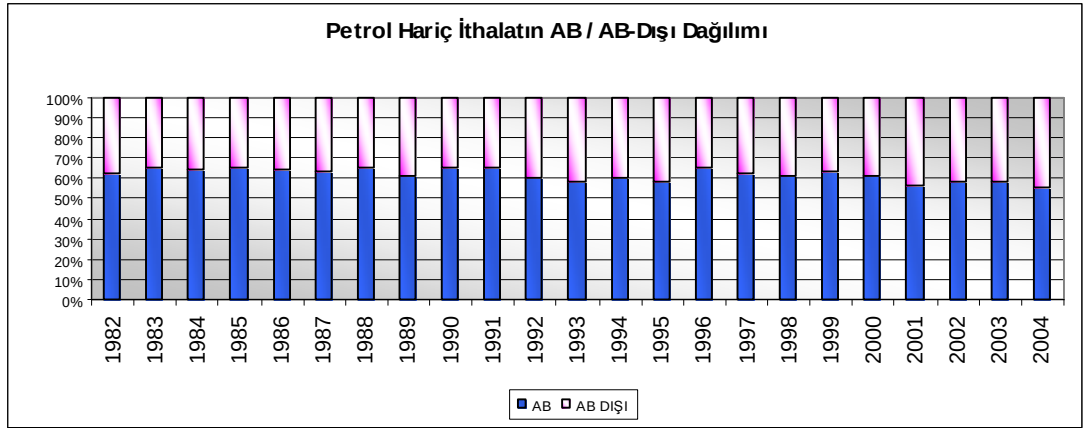
lnimp	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
-----+-----					
lnrr	.0194612	.0395096	0.49	0.622	-.0579763 .0968986
lngdp	3.617352	.2379752	15.20	0.000	3.150929 4.083775
lngdpd96	-.4482046	.4472433	-1.00	0.316	-1.324785 .4283762
lnrrd96	-.0867148	.0331972	-2.61	0.009	-.1517801 -.0216496
d96	11.69729	11.57827	1.01	0.312	-10.9957 34.39029
_cons	-73.69508	6.241664	-11.81	0.000	-85.92851 -61.46164
-----+-----					
sigma_u	1.2448495				
sigma_e	.343768				
rho	.92914345	(fraction of variance due to u_i)			

```
xtreg lnimp lnrr lngdp lngdpd96 lnrrd96 d96 if eu==0, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	465
Group variable (i): country_	Number of groups	=	26
R-sq: within = 0.6709	Obs per group: min =		4
between = 0.1178	avg =		17.9
overall = 0.2987	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(5)	=	802.06
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnimp	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
-----+-----					
lnrr	-.0031255	.0626192	-0.05	0.960	-.1258568 .1196057
lngdp	4.482275	.3774481	11.88	0.000	3.74249 5.22206
lngdpd96	.7004504	.6684624	1.05	0.295	-.6097118 2.010613
lnrrd96	.0708708	.0240154	2.95	0.003	.0238015 .11794
d96	-18.66468	17.31298	-1.08	0.281	-52.5975 15.26815
_cons	-96.35276	9.81694	-9.81	0.000	-115.5936 -77.11191
-----+-----					
sigma_u	1.3340625				
sigma_e	.70694547				
rho	.78075321	(fraction of variance due to u_i)			

EK C4 Petrol Dışı İthalatın AB / AB-dışı Dağılımı



Şekil C1: Petrol Dışı İthalatın AB / AB-dışı Dağılımı

Kaynak: TÜİK

EK D 84. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK D1 Breusch-Pagan LM Testi

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:

$\ln\text{ith84}[\text{country_}, t] = Xb + u[\text{country_}] + e[\text{country_}, t]$

Estimated results:

	Var	sd = sqrt(Var)
lnith84	4.097599	2.024253
e	.2178118	.4667031
u	2.664357	1.632286

Test: $\text{Var}(u) = 0$

$\chi^2(1) = 2646.58$
 $\text{Prob} > \chi^2 = 0.0000$

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:

$\ln\text{ith84}[\text{country_}, t] = Xb + u[\text{country_}] + e[\text{country_}, t]$

Estimated results:

	Var	sd = sqrt(Var)
lnith84	5.740507	2.395936
e	1.429356	1.195557
u	3.226084	1.79613

Test: $\text{Var}(u) = 0$

$\chi^2(1) = 1968.14$
 $\text{Prob} > \chi^2 = 0.0000$

EK D2 84. Mal Grubu İthalat Talebi Rassal Etkiler Modeli İle Tahmin Sonuçları

```
xtreg lnith84 d96 lngdp lnrr84 lngdpd96 lnrr84d96 if eu==1, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	278
Group variable (i): country_	Number of groups	=	18
R-sq: within = 0.7903	Obs per group: min =		1
between = 0.0002	avg =		15.4
overall = 0.1363	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(5)	=	645.68
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnith84	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	27.68777	16.57575	1.67	0.095	-4.800096	60.17563
lngdp	4.030932	.3766465	10.70	0.000	3.292719	4.769146
lnrr84	.1240352	.0720198	1.72	0.085	-.0171211	.2651914
lngdpd96	-1.063678	.6400213	-1.66	0.097	-2.318096	.1907412
lnrr84d96	-.229617	.0563485	-4.07	0.000	-.3400581	-.1191759
_cons	-86.14301	9.913644	-8.69	0.000	-105.5734	-66.71263
sigma_u	1.6322857					
sigma_e	.46670309					
rho	.92442781	(fraction of variance due to u_i)				

```
xtreg lnith84 d96 lngdp lnrr84 lngdpd96 lnrr84d96 if eu==0, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	407
Group variable (i): country_	Number of groups	=	24
R-sq: within = 0.5051	Obs per group: min =		4
between = 0.0137	avg =		17.0
overall = 0.1724	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(5)	=	294.93
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnith84	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-29.27443	32.66363	-0.90	0.370	-93.29397	34.74511
lngdp	4.259291	.5559269	7.66	0.000	3.169695	5.348888
lnrr84	-.1195416	.0491048	-2.43	0.015	-.2157851	-.023298
lngdpd96	1.137838	1.259789	0.90	0.366	-1.331303	3.606978
lnrr84d96	.0618584	.0399819	1.55	0.122	-.0165048	.1402215
_cons	-93.24857	14.41459	-6.47	0.000	-121.5006	-64.9965
sigma_u	1.7961303					
sigma_e	1.1955566					
rho	.69297085	(fraction of variance due to u_i)				

EK D3 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

xtreg lnith84 d96 lngdp lnrrer84 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	278	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within	=	0.7827	Obs per group: min	=	1	
between	=	0.0000	avg	=	15.4	
overall	=	0.1360	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	596.96	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith84	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-.0532764	.1000023	-0.53	0.594	-.2492773	.1427246
lngdp	3.681912	.3097274	11.89	0.000	3.074857	4.288966
lnrrer84	-.0476862	.0722061	-0.66	0.509	-.1892076	.0938352
_cons	-77.08371	8.183812	-9.42	0.000	-93.12368	-61.04373

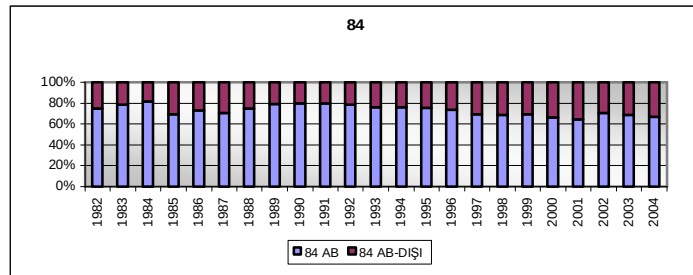
sigma_u	1.6772687					
sigma_e	.47317451					
rho	.92628088	(fraction of variance due to u_i)				

xtreg lnith84 d96 lngdp lnrrer84 if eu==0, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	407	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	24	
R-sq: within	=	0.5016	Obs per group: min	=	4	
between	=	0.0162	avg	=	17.0	
overall	=	0.1733	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	273.07	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith84	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	.5102169	.1795072	2.84	0.004	.1583894	.8620445
lngdp	4.336472	.5128299	8.46	0.000	3.331344	5.3416
lnrrer84	-.1072763	.0463704	-2.31	0.021	-.1981607	-.016392
_cons	-95.24881	13.2953	-7.16	0.000	-121.3071	-69.19051

sigma_u	1.7283022					
sigma_e	1.1966172					
rho	.67596326	(fraction of variance due to u_i)				

EK D4 84. Mal Grubu İthalatı (1982–2004)



Şekil D1: 84. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1982–2004) (TCMB)

EK E 72. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK E1 Hausman Testi

hausman fxd

---- Coefficients ----				
	(b) fxd	(B) .	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
d96	103.0287	83.997	19.03166	10.409
lngdp	1.264162	1.024556	.2396053	.132013
lnrer72	-.7406594	-.9895029	.2488435	.1397276
lngdpd96	-3.989069	-3.253776	-.7352931	.4021443
lnrer72d96	1.521788	1.44162	.0801677	.0545886
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg				
Test: Ho: difference in coefficients not systematic				
chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)				
= 3.45				
Prob>chi2 = 0.4855				

hausman fxd

---- Coefficients ----				
	(b) fxd	(B) .	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
d96	-125.5237	-129.754	4.23029	.
lngdp	1.794435	1.758825	.0356098	.0221297
lnrer72	.065412	-.0060639	.0714759	.0437121
lngdpd96	4.809731	4.976013	-.166282	.
lnrer72d96	.1391177	.1200329	.0190848	.0103511
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg				
Test: Ho: difference in coefficients not systematic				
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)				
= 3.54				
Prob>chi2 = 0.6181				

EK E2 Rassal Etkiler İle Tahmin

```
xtreg lnith72 d96 lngdp lnrr72 lngdpd96 lnrr72d96 if eu==1, re robust
```

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	271
Group variable (i): country_		Number of groups	=	18
R-sq: within	= 0.2797	Obs per group: min	=	1
between	= 0.0052	avg	=	15.1
overall	= 0.0807	max	=	23
Random effects u_i ~ Gaussian		Wald chi2(5)	=	93.15
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Prob > chi2	=	0.0000

lnith72	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	83.997	55.58149	1.51	0.131	-24.94072	192.9347
lngdp	1.024556	.6358076	1.61	0.107	-.2216037	2.270716
lnrr72	-.9895029	.4500447	-2.20	0.028	-1.871574	-.1074315
lngdpd96	-3.253776	2.139908	-1.52	0.128	-7.447919	.9403659
lnrr72d96	1.44162	.3097173	4.65	0.000	.8345855	2.048655
_cons	-9.48615	16.51583	-0.57	0.566	-41.85659	22.88429

sigma_u	2.5120363
sigma_e	1.2366426
rho	.80492847 (fraction of variance due to u_i)

```
xtreg lnith72 d96 lngdp lnrr72 lngdpd96 lnrr72d96 if eu==0, re robust
```

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	358
Group variable (i): country_		Number of groups	=	24
R-sq: within	= 0.1252	Obs per group: min	=	3
between	= 0.0295	avg	=	14.9
overall	= 0.0416	max	=	23
Random effects u_i ~ Gaussian		Wald chi2(5)	=	37.06
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Prob > chi2	=	0.0000

lnith72	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-129.754	63.25414	-2.05	0.040	-253.7298	-5.778126
lngdp	1.758825	.7384424	2.38	0.017	.3115047	3.206146
lnrr72	-.0060639	.0684046	-0.09	0.929	-.1401344	.1280066
lngdpd96	4.976013	2.442207	2.04	0.042	.1893749	9.762651
lnrr72d96	.1200329	.0600442	2.00	0.046	.0023484	.2377174
_cons	-29.59729	19.05628	-1.55	0.120	-66.94692	7.752333

sigma_u	2.5141792
sigma_e	1.4911802
rho	.73976684 (fraction of variance due to u_i)

EK E3 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

xtreg lnith72 d96 lngdp lnrrer72 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	271	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within	=	0.1505	Obs per group: min	=	1	
between	=	0.0269	avg	=	15.1	
overall	=	0.0467	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	38.62	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith72		Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96		.3251872	.2788264	1.17	0.244	-.2213026 .871677
lngdp		1.599457	.5638934	2.84	0.005	.4942464 2.704668
lnrrer72		-.2414465	.1290831	-1.87	0.061	-.4944446 .0115517
_cons		-24.56107	14.42933	-1.70	0.089	-52.84204 3.7199

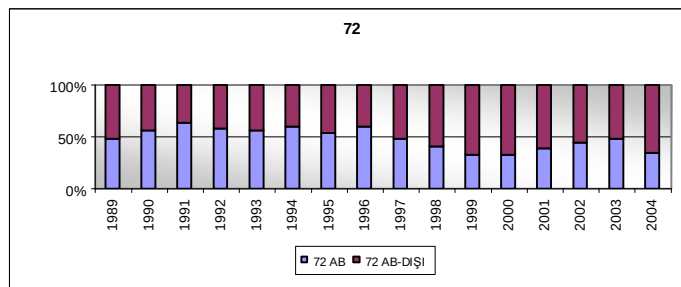
sigma_u		2.4259482				
sigma_e		1.3407157				
rho		.76603168	(fraction of variance due to u_i)			

xtreg lnith72 d96 lngdp lnrrer72 if eu==0, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	358	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	24	
R-sq: within	=	0.0928	Obs per group: min	=	3	
between	=	0.0085	avg	=	14.9	
overall	=	0.0267	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	19.78	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0002	

lnith72		Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96		-.1452676	.2623938	-0.55	0.580	-.65955 .3690149
lngdp		2.27768	.7079606	3.22	0.001	.8901023 3.665257
lnrrer72		.0478626	.0701856	0.68	0.495	-.0896986 .1854238
_cons		-42.99445	18.28071	-2.35	0.019	-78.82398 -7.164928

sigma_u		2.6911079				
sigma_e		1.5143257				
rho		.75950461	(fraction of variance due to u_i)			

EK E4 72. Mal Grubu İthalatı (1989–2004)



Şekil E1: 72. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1989–2004) (TCMB)

EK F 39. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK F1 Hausman Testi

---- Coefficients ----				
	(b) fxd	(B) .	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
d96	7.192859	6.507556	.6853033	1.430079
lngdp	3.961596	3.952459	.0091366	.018276
lnrer39	-.3346393	-.3432336	.0085943	.0123871
lnrer39d96	.4201604	.4211793	-.0010189	.0057574
lngdpd96	-.2745697	-.2480863	-.0264834	.0552268
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg				
Test: Ho: difference in coefficients not systematic				
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)				
= 0.61				
Prob>chi2 = 0.9877				

EK F2 Breusch Pagan LM Testi

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:		
lnith39[country_,t] = Xb + u[country_] + e[country_,t]		
Estimated results:		
	Var	sd = sqrt(Var)
-----+-----		
lnith39	5.272564	2.296207
e	1.753082	1.32404
u	1.325359	1.151242
Test: Var(u) = 0		
	chi2(1) =	651.05
	Prob > chi2 =	0.0000

EK F3 Rassal Etkiler İle Tahmin

EU=1 xtreg lnith39 d96 lngdp lnrrer39 lnrrer39d96 lngdpd96 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs		= 255	
Group variable (i): country_			Number of groups		= 13	
R-sq: within = 0.8883			Obs per group: min		= 10	
between = 0.0128			avg		= 19.6	
overall = 0.3096			max		= 23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(5)		= 1393.90	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2		= 0.0000	

lnith39	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	

d96	6.507556	14.76846	0.44	0.659	-22.4381	35.45321
lngdp	3.952459	.3214362	12.30	0.000	3.322456	4.582463
lnrrer39	-.3432336	.1287163	-2.67	0.008	-.5955128	-.0909543
lnrrer39d96	.4211793	.0995428	4.23	0.000	.2260789	.6162796
lngdpd96	-.2480863	.5709599	-0.43	0.664	-1.367147	.8709745
_cons	-84.95938	8.500627	-9.99	0.000	-101.6203	-68.29845

sigma_u	1.6604136					
sigma_e	.39774228					
rho	.94573256	(fraction of variance due to u_i)				

xtreg lnith39 d96 lngdp lnrrer39 lnrrer39d96 lngdpd96 if eu==0, re robust					
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	326
Group variable (i): country_			Number of groups	=	19
R-sq:	within	= 0.5695	Obs per group:	min	= 4
	between	= 0.0035		avg	= 17.2
	overall	= 0.3365		max	= 23
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(5)	=	320.11
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000

lnith39	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96	-2.553114	33.66349	-0.08	0.940	-68.53234 63.42611
lngdp	6.187266	.8992593	6.88	0.000	4.42475 7.949782
lnrrer39	-.1753259	.0666141	-2.63	0.008	-.305887 -.0447647
lnrrer39d96	.1119752	.0584178	1.92	0.055	-.0025217 .226472
lngdpd96	.0985883	1.30423	0.08	0.940	-2.457655 2.654832
_cons	-143.6654	23.1635	-6.20	0.000	-189.0651 -98.26582

sigma_u	1.1512423				
sigma_e	1.3240401				
rho	.43052924	(fraction of variance due to u_i)			

EK F4 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

```
. xtreg lnith39 d96 lngdp lnrrer39 if eu==1, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	278
Group variable (i): country_	Number of groups	=	18
R-sq: within = 0.8597	Obs per group: min =		1
between = 0.0390	avg =		15.4
overall = 0.2723	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(3)	=	1119.32
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

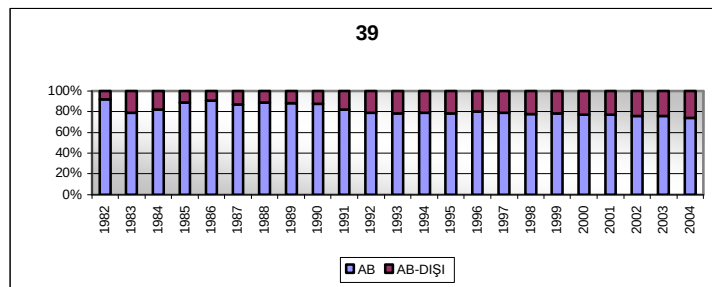
lnith39	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96	.1626354	.0969043	1.68	0.093	-.0272935 .3525643
lngdp	4.224286	.2818045	14.99	0.000	3.671959 4.776612
lnrrer39	-.1135453	.0468617	-2.42	0.015	-.2053925 -.021698
_cons	-92.26902	7.379648	-12.50	0.000	-106.7329 -77.80518
sigma_u	1.5282858				
sigma_e	.44586037				
rho	.92156423	(fraction of variance due to u_i)			

```
. xtreg lnith39 d96 lngdp lnrrer39 if eu==0, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	394
Group variable (i): country_	Number of groups	=	24
R-sq: within = 0.5181	Obs per group: min =		2
between = 0.0041	avg =		16.4
overall = 0.2649	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(3)	=	262.82
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnith39	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96	.1691141	.2434641	0.69	0.487	-.3080668 .646295
lngdp	6.066367	.7564099	8.02	0.000	4.583831 7.548903
lnrrer39	-.1281217	.0573418	-2.23	0.025	-.2405096 -.0157339
_cons	-140.7196	19.49367	-7.22	0.000	-178.9265 -102.5127
sigma_u	1.2713659				
sigma_e	1.3587325				
rho	.46681861	(fraction of variance due to u_i)			

EK F5 39. Mal Grubu İthalatı (1982–2004)



Şekil F1: 39. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1982–2004) (TCMB)

EK G 29. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK G1 Hausman Testi

```
hausman fxd
```

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fxd	.	Difference	S.E.
d96	12.12758	5.522268	6.605309	.
lngdp	2.92982	2.822155	.1076646	.
lnrer29	.3126932	.2000347	.1126585	.0354641
lngdpd96	-.4697747	-.2131865	-.2565882	.
lnrer29d96	-.2792859	-.3129789	.0336929	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 7.08
Prob>chi2 = 0.2151

```
hausman fxd
```

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fxd	.	Difference	S.E.
d96	37.76336	34.23769	3.525667	1.972599
lngdp	4.774134	4.719664	.0544698	.0235067
lnrer29	-.0571187	-.0761497	.019031	.0228113
lngdpd96	-1.48321	-1.346392	-.1368184	.0769983
lnrer29d96	.1238503	.1214375	.0024127	.0030345

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 4.84
Prob>chi2 = 0.4351

EK G2 Rassal Etkiler İle Tahmin

```
xtreg lnith29 d96 lngdp lnrrer29 lngdpd96 lnrrer29d96 if eu==1, re robust
```

```
Random-effects GLS regression                Number of obs    =      278
Group variable (i): country_                 Number of groups  =       18

R-sq:  within = 0.6066                      Obs per group: min =        1
       between = 0.2972                      avg =      15.4
       overall = 0.0541                      max =       23

Random effects u_i ~ Gaussian                Wald chi2(5)      =    257.45
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                  Prob > chi2       =    0.0000
```

lnith29	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	5.522268	17.1267	0.32	0.747	-28.04545	39.08999
lngdp	2.822155	.32816	8.60	0.000	2.178974	3.465337
lnrrer29	.2000347	.1044826	1.91	0.056	-.0047476	.4048169
lngdpd96	-.2131865	.661258	-0.32	0.747	-1.509228	1.082855
lnrrer29d96	-.3129789	.0777118	-4.03	0.000	-.4652911	-.1606666
_cons	-56.28941	8.55799	-6.58	0.000	-73.06276	-39.51606
sigma_u	1.2418331					
sigma_e	.50179905					
rho	.8596382	(fraction of variance due to u_i)				

```
xtreg lnith29 d96 lngdp lnrrer29 lngdpd96 lnrrer29d96 if eu==0, re robust
```

```
Random-effects GLS regression                Number of obs    =      396
Group variable (i): country_                 Number of groups  =       24

R-sq:  within = 0.5155                      Obs per group: min =        4
       between = 0.0002                      avg =     16.5
       overall = 0.1144                      max =       23

Random effects u_i ~ Gaussian                Wald chi2(5)      =    214.40
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                  Prob > chi2       =    0.0000
```

lnith29	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	34.23769	30.48409	1.12	0.261	-25.51003	93.98541
lngdp	4.719664	.4816358	9.80	0.000	3.775675	5.663653
lnrrer29	-.0761497	.0499219	-1.53	0.127	-.1739948	.0216954
lngdpd96	-1.346392	1.176059	-1.14	0.252	-3.651426	.9586416
lnrrer29d96	.1214375	.0337353	3.60	0.000	.0553176	.1875575
_cons	-105.8939	12.47472	-8.49	0.000	-130.3439	-81.44386
sigma_u	1.8850278					
sigma_e	.91029139					
rho	.8108996	(fraction of variance due to u_i)				

EK G3 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

xtreg lnith29 d96 lngdp lnrrer29 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	278	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within	=	0.5914	Obs per group: min	=	1	
between	=	0.2533	avg	=	15.4	
overall	=	0.0599	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	230.86	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith29	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-.0647266	.1059475	-0.61	0.541	-.27238	.1429267
lngdp	2.57413	.2694714	9.55	0.000	2.045976	3.102284
lnrrer29	-.0026806	.0695547	-0.04	0.969	-.1390053	.1336441
_cons	-49.93223	7.033802	-7.10	0.000	-63.71823	-36.14623

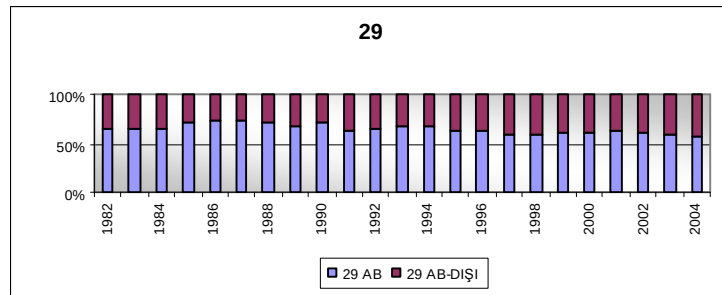
sigma_u	1.3250901					
sigma_e	.50935272					
rho	.87126498	(fraction of variance due to u_i)				

xtreg lnith29 d96 lngdp lnrrer29 if eu==0, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	396	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	24	
R-sq: within	=	0.4990	Obs per group: min	=	4	
between	=	0.0000	avg	=	16.5	
overall	=	0.1212	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	206.82	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith29	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-.2411364	.1627026	-1.48	0.138	-.5600277	.0777549
lngdp	4.49407	.4469101	10.06	0.000	3.618143	5.369998
lnrrer29	-.0655286	.0476302	-1.38	0.169	-.158882	.0278247
_cons	-100.1213	11.56029	-8.66	0.000	-122.779	-77.46355

sigma_u	1.9096286					
sigma_e	.92330669					
rho	.81052194	(fraction of variance due to u_i)				

EK G4 29. Mal Grubu İthalatı (1982-2004)



Şekil G1: 29. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1982-2004) (TCMB)

EK H 87. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK H1 Hausman Testi

EU=1 hausman fxd

---- Coefficients ----				
	(b) fxd	(B) .	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
d96	-54.92284	-59.18611	4.263266	.
lngdp	3.005922	2.941172	.0647495	.
lngdpd96	2.16357	2.328153	-.1645826	.
lnrer87	.4761572	.4160112	.060146	.038262
lnrer87d96	-.3602828	-.3569156	-.0033672	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 1.73
Prob>chi2 = 0.8852
(V_b-V_B is not positive definite)

EK H2 Breusch Pagan Testi

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:

lnith87[country_,t] = Xb + u[country_] + e[country_,t]

Estimated results:

	Var	sd = sqrt(Var)
lnith87	8.015599	2.831183
e	2.923322	1.709773
u	3.924579	1.981055

Test: Var(u) = 0

chi2(1) = 929.99
Prob > chi2 = 0.0000

EK H3 Rassal Etkiler İle Tahmin

```
xtreg lnith87 d96 lngdp lngdpd96 lnrrer87 lnrrer87d96 if eu==1, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	247
Group variable (i): country_	Number of groups	=	13
R-sq: within = 0.5636	Obs per group: min =		10
between = 0.0550	avg =		19.0
overall = 0.0619	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(5)	=	258.44
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnith87	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96	-59.18611	35.63038	-1.66	0.097	-129.0204 10.64815
lngdp	2.941172	.6401461	4.59	0.000	1.686509 4.195836
lngdpd96	2.328153	1.374378	1.69	0.090	-.3655781 5.021884
lnrrer87	.4160112	.2620884	1.59	0.112	-.0976728 .9296951
lnrrer87d96	-.3569156	.1733035	-2.06	0.039	-.6965842 -.0172471
_cons	-60.52335	16.62902	-3.64	0.000	-93.11562 -27.93107
sigma_u	2.5379025				
sigma_e	1.075295				
rho	.84780472	(fraction of variance due to u_i)			

```
xtreg lnith87 d96 lngdp lngdpd96 lnrrer87 lnrrer87d96 if eu==0, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	318
Group variable (i): country_	Number of groups	=	19
R-sq: within = 0.3375	Obs per group: min =		4
between = 0.0764	avg =		16.7
overall = 0.0417	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(5)	=	109.74
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnith87	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
d96	-3.275945	46.68626	-0.07	0.944	-94.77934 88.22745
lngdp	4.731644	.8453022	5.60	0.000	3.074882 6.388406
lngdpd96	.1261083	1.802574	0.07	0.944	-3.406871 3.659088
lnrrer87	-.3140325	.0829542	-3.79	0.000	-.4766197 -.1514453
lnrrer87d96	.124301	.0719835	1.73	0.084	-.0167841 .265386
_cons	-106.5493	21.74328	-4.90	0.000	-149.1654 -63.93327
sigma_u	1.9810551				
sigma_e	1.7097725				
rho	.57310687	(fraction of variance due to u_i)			

EK H4 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

```
. xtreg lnith87 d96 lngdp lnrrer87 if eu==1, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	268
Group variable (i): country_	Number of groups	=	18
R-sq: within = 0.5381	Obs per group: min =		1
between = 0.0334	avg =		14.9
overall = 0.0669	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(3)	=	241.18
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

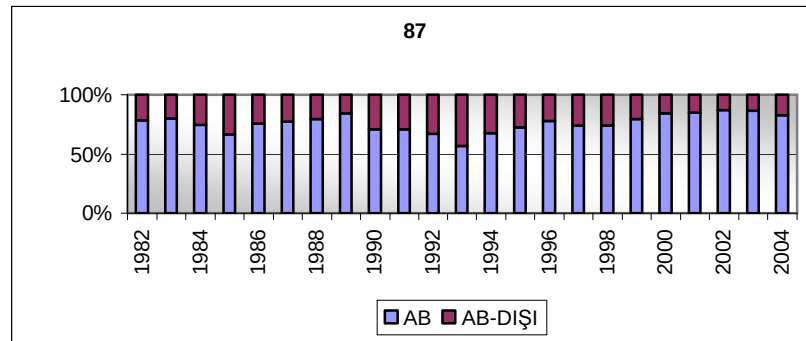
lnith87	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	1.025218	.2467684	4.15	0.000	.5415607	1.508875
lngdp	3.281471	.5574716	5.89	0.000	2.188847	4.374095
lnrrer87	.1804572	.1226769	1.47	0.141	-.059985	.4208994
_cons	-69.35413	14.45508	-4.80	0.000	-97.68556	-41.02269
sigma_u	2.8709258					
sigma_e	1.1356212					
rho	.8647025	(fraction of variance due to u_i)				

```
. xtreg lnith87 d96 lngdp lnrrer87 if eu==0, re robust
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	384
Group variable (i): country_	Number of groups	=	23
R-sq: within = 0.3696	Obs per group: min =		4
between = 0.0322	avg =		16.7
overall = 0.0719	max =		23
Random effects u_i ~ Gaussian	Wald chi2(3)	=	152.55
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

lnith87	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	.1877283	.2825039	0.66	0.506	-.365969	.7414257
lngdp	5.423363	.6823363	7.95	0.000	4.086008	6.760717
lnrrer87	-.2743501	.0754094	-3.64	0.000	-.4221499	-.1265504
_cons	-124.2891	17.54829	-7.08	0.000	-158.6832	-89.89513
sigma_u	1.9382254					
sigma_e	1.6434716					
rho	.58174089	(fraction of variance due to u_i)				

EK H5 87. Mal Grubu İthalatı (1982–2004)



Şekil H1: 87. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1982–2004) (TCMB)

EK I 85. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK I1 Hausman Testi

```
hausman fxd

----- Coefficients -----
      |      (b)      (B)      (b-B)      sqrt(diag(V_b-V_B))
      |      fxd      .      Difference      S.E.
-----+-----
      d96 |    65.87664    65.09648     .7801616     3.038796
      lngdp |    4.707535    4.686973     .0205619     .07164
      lnrr85 |    .3682049    .3543418     .0138631     .055856
      lngdpd96 |   -2.522642   -2.49252     -.030122     .1173317
      lnrr85d96 |   -.3190716   -.3187913     -.0002803     .0260161
-----+-----

      b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
      B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test:  Ho:  difference in coefficients not systematic

      chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
              =      0.19
      Prob>chi2 =      0.9993
```

```
hausman fxd

----- Coefficients -----
      |      (b)      (B)      (b-B)      sqrt(diag(V_b-V_B))
      |      fxd      .      Difference      S.E.
-----+-----
      d96 |   -29.18005   -30.64757     1.467517     2.531984
      lngdp |    6.532966    6.491149     .0418169     .0476962
      lnrr85 |   -.173123    -.1800481     .0069251     .0426925
      lngdpd96 |    1.105729    1.16216     -.0564313     .0983811
      lnrr85d96 |    .0953789    .0945465     .0008324     .0049774
-----+-----

      b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
      B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test:  Ho:  difference in coefficients not systematic

      chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
              =      0.97
      Prob>chi2 =      0.9143
```

EK I2 Rassal Etkiler Modeli İle Tahmin

xtreg lnith85 d96 lngdp lnrr85 lngdpd96 lnrr85d96 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	278	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within = 0.7428			Obs per group: min		= 1	
between = 0.1376			avg		= 15.4	
overall = 0.2271			max		= 23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(5)	=	584.71	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith85	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	65.09648	22.03642	2.95	0.003	21.90588	108.2871
lngdp	4.686973	.4816682	9.73	0.000	3.742921	5.631026
lnrr85	.3543418	.1571408	2.25	0.024	.0463514	.6623321
lngdpd96	-2.49252	.8499742	-2.93	0.003	-4.158439	-.8266015
lnrr85d96	-.3187913	.1032598	-3.09	0.002	-.51211769	-.1164057
_cons	-103.8427	12.65666	-8.20	0.000	-128.6493	-79.03613

sigma_u	1.7747112					
sigma_e	.63471368					
rho	.88659653	(fraction of variance due to u_i)				

```

xtreg lnith85 d96 lngdp lnrr85 lngdpd96 lnrr85d96 if eu==0, re robust

Random-effects GLS regression                    Number of obs   =        419
Group variable (i): country_                    Number of groups =         24

R-sq:  within = 0.5823                          Obs per group: min =          4
        between = 0.0411                          avg =        17.5
        overall = 0.2600                          max =         23

Random effects u_i ~ Gaussian                    Wald chi2(5)     =       397.74
corr(u_i, X)      = 0 (assumed)                  Prob > chi2      =       0.0000

-----+-----
      lnith85 |               Coef.   Robust Std. Err.      z    P>|z|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
           d96 |   -30.64757   33.16749    -0.92   0.355   -95.65464   34.35951
          lngdp |    6.491149   .5494131    11.81   0.000    5.414319   7.567979
          lnrr85 |   -.1800481   .0638083    -2.82   0.005   -.3051101   -.0549861
          lngdpd96 |   1.16216   1.279014     0.91   0.364   -1.344661   3.668982
          lnrr85d96 |   .0945465   .0458995     2.06   0.039    .0045851   .1845079
           _cons |  -151.0517   14.2506   -10.60   0.000   -178.9823  -123.121

-----+-----
      sigma_u |   1.888999
      sigma_e |   1.3047869
           rho |   .67699907   (fraction of variance due to u_i)

```

EK I3 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

xtreg lnith85 d96 lngdp lnrrer85 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	278	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within	=	0.7272	Obs per group: min	=	1	
between	=	0.1470	avg	=	15.4	
overall	=	0.2335	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	543.03	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith85	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	.2227226	.1321719	1.69	0.092	-.0363296	.4817748
lngdp	4.009977	.38709	10.36	0.000	3.251294	4.768659
lnrrer85	.05384	.0643953	0.84	0.403	-.0723725	.1800525
_cons	-86.25508	10.13424	-8.51	0.000	-106.1178	-66.39234

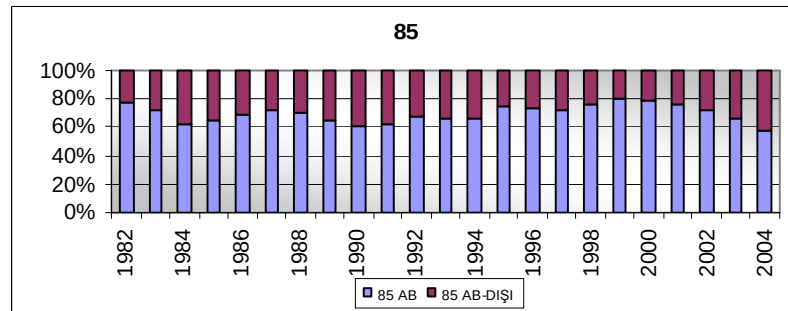
sigma_u	1.7291186					
sigma_e	.65112894					
rho	.87580808	(fraction of variance due to u_i)				

xtreg lnith85 d96 lngdp lnrrer85 if eu==0, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	419	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	24	
R-sq: within	=	0.5775	Obs per group: min	=	4	
between	=	0.0433	avg	=	17.5	
overall	=	0.2575	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	374.20	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith85	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-.0994801	.1838427	-0.54	0.588	-.4598051	.260845
lngdp	6.570913	.5148701	12.76	0.000	5.561786	7.58004
lnrrer85	-.1611225	.0593639	-2.71	0.007	-.2774737	-.0447714
_cons	-153.1389	13.35072	-11.47	0.000	-179.3058	-126.9719

sigma_u	1.8176658					
sigma_e	1.3089431					
rho	.65851111	(fraction of variance due to u_i)				

EK I4 85. Mal Grubu İthalatı (1982–2004)



Şekil I1: 85. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1982–2004) (TCMB)

EK J 30. Mal Grubu İthalat Talebi Stata Sonuçları

EK J1 Hausman Testi

hausman fxd				
----- Coefficients -----				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fxd	.	Difference	S.E.
d96	103.4606	80.95815	22.50246	.
lngdp	9.72944	9.234595	.4948449	.
lnrer30	.4920772	.009002	.4830752	.154849
lngdpd96	-4.024959	-3.146421	-.8785385	.
lnrer30d96	-.056781	-.2948949	.2381139	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg				
Test: Ho: difference in coefficients not systematic				
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)				
= 7.39				
Prob>chi2 = 0.1929				

EK J2 Breusch Pagan LM Testi

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects:		
lnith30[country_,t] = Xb + u[country_] + e[country_,t]		
Estimated results:		
	Var	sd = sqrt(Var)
lnith30	9.406116	3.066939
e	2.132094	1.460169
u	3.448635	1.85705
Test: Var(u) = 0		
	chi2(1) =	855.71
	Prob > chi2 =	0.0000

EK J3 Rassal Etkiler İle Tahmin

xtreg lnith30 d96 lngdp lnrr30 lngdpd96 lnrr30d96 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	260	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within = 0.6136			Obs per group: min		= 1	
between = 0.1914			avg		= 14.4	
overall = 0.2479			max		= 23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(5)	=	329.17	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith30	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	80.95815	51.17775	1.58	0.114	-19.3484	181.2647
lngdp	9.234595	.8186402	11.28	0.000	7.63009	10.8391
lnrr30	.009002	.211676	0.04	0.966	-.4058754	.4238795
lngdpd96	-3.146421	1.974368	-1.59	0.111	-7.016111	.7232695
lnrr30d96	-.2948949	.1548551	-1.90	0.057	-.5984054	.0086157
_cons	-223.4339	21.11089	-10.58	0.000	-264.8105	-182.0573

sigma_u	1.9473817					
sigma_e	1.4708358					
rho	.63675556	(fraction of variance due to u_i)				

xtreg lnith30 d96 lngdp lnrrer30 lngdpd96 lnrrer30d96 if eu==0, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	281	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	23	
R-sq: within = 0.5675			Obs per group: min =		2	
between = 0.0024			avg =		12.2	
overall = 0.1723			max =		23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(5)	=	379.59	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith30	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	35.9133	57.30491	0.63	0.531	-76.40226	148.2288
lngdp	6.434703	.6663036	9.66	0.000	5.128771	7.740634
lnrrer30	-.4333124	.0920449	-4.71	0.000	-.6137172	-.2529076
lngdpd96	-1.350987	2.207991	-0.61	0.541	-5.67857	2.976596
lnrrer30d96	.032892	.0793279	0.41	0.678	-.1225878	.1883718
_cons	-153.3726	17.00671	-9.02	0.000	-186.7051	-120.04

sigma_u	1.8570502					
sigma_e	1.4601691					
rho	.61795425	(fraction of variance due to u_i)				

EK J4 Eşitlik (5.6) ve (5.7)'ye Göre Sonuçlar

xtreg lnith30 d96 lngdp lnrrer30 if eu==1, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	260	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	18	
R-sq: within	=	0.6095	Obs per group: min	=	1	
between	=	0.1861	avg	=	14.4	
overall	=	0.2369	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	303.74	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith30	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	-.6658724	.3421912	-1.95	0.052	-1.336555	.00481
lngdp	8.493864	.7066098	12.02	0.000	7.108934	9.878793
lnrrer30	-.359913	.2043104	-1.76	0.078	-.7603541	.0405281
_cons	-204.3398	18.2142	-11.22	0.000	-240.039	-168.6407

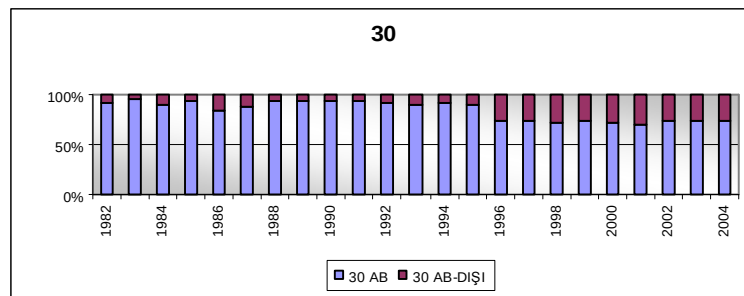
sigma_u	1.9304913					
sigma_e	1.4756467					
rho	.63119722	(fraction of variance due to u_i)				

xtreg lnith30 d96 lngdp lnrrer30 if eu==0, re robust						
Random-effects GLS regression			Number of obs	=	281	
Group variable (i): country_			Number of groups	=	23	
R-sq: within	=	0.5663	Obs per group: min	=	2	
between	=	0.0031	avg	=	12.2	
overall	=	0.1749	max	=	23	
Random effects u_i ~ Gaussian			Wald chi2(3)	=	378.89	
corr(u_i, X) = 0 (assumed)			Prob > chi2	=	0.0000	

lnith30	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
d96	.9776432	.3217688	3.04	0.002	.3469881	1.608298
lngdp	6.228767	.6374688	9.77	0.000	4.979351	7.478183
lnrrer30	-.42702	.094445	-4.52	0.000	-.6121288	-.2419112
_cons	-148.1071	16.29604	-9.09	0.000	-180.0467	-116.1674

sigma_u	1.9310031					
sigma_e	1.4568401					
rho	.63727117	(fraction of variance due to u_i)				

EK J5 30. Mal Grubu İthalatı (1982-2004)



Şekil J1: 30. Mal Grubu İthalatı AB / AB dışı payları (1982–2004) (TCMB)

ÖZGEÇMİŞ

Fatma Nur Karaman, 23 Ağustos 1982 İstanbul doğumludur. Liseyi Ümraniye Anadolu Lisesi'nde bitirmiş, 2000 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İngilizce İşletme Programı'nda başlayarak, 2004 yılında bu programdan mezun olmuştur. 2004–2005 eğitim-öğretim yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Anabilim Dalı İktisat Yüksek Lisans Programında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Fatma Nur KARAMAN, Kasım 2005'den tarihinden itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Bölümü İktisat Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak akademik alanda görev yapmaktadır.

